

**VAN BEDRIJFSUITKOMSTEN TOT
FINANCIELE POSITIE (BEF)**

**SAMENVATTEND OVERZICHT VAN LANDBOUWBEDRIJVEN
TOT EN MET 1986/87**

Augustus 1988

**Landbouw-Economisch Instituut
Afdeling Landbouw**

REFERAAT

VAN BEDRIJFSUITKOMSTEN TOT FINANCIËLE POSITIE (BEF);
samenvattend overzicht van landbouwbedrijven tot en met 1986/87
Poppe, K.J. (red.)
Den Haag, Landbouw-Economisch Instituut, 1988
Periodieke Rapportage 13-86/87
ISSN 0921-4135
84 p., fig., tab.

In de BEF wordt op basis van het landbouwboekhoudnet verslag gedaan van de ontwikkelingen in bedrijfsuitkomsten en financiële positie van de Nederlandse landbouwbedrijven. In het verslagjaar 1986/87 behaalde de Nederlandse landbouwer een vrijwel onveranderde arbeidsopbrengst. De resultaten in de akkerbouw en de leg-hennenhouderschap herstelden zich aanzienlijk ten opzichte van het teleurstellende voorgaande jaar. De melkveehouderschap vertoonde een lichte verbetering. De varkenshouderschap moest daarentegen genoegen nemen met zeer magere resultaten in vergelijking tot de twee goede voorgaande jaren. Op alle bedrijven samen werd 88% van de kosten goedge maakt door opbrengsten. Dit percentage liep uiteen van 87% in de melkveehouderschap via 91% in de intensieve veehouderschap tot 92% in de akkerbouw.

De besparingen in de landbouw namen toe tot 21000 gulden per bedrijf. Ook de investeringen zijn aanzienlijk toegenomen. Dat geldt met name voor de intensieve veehouderschap en voor de aankoop van melkquota. In totaal bedroegen de investeringen 3,8 miljard gulden.

Als speciaal onderwerp is dit jaar aandacht besteed aan de EG-braakregeling van graanarealen. Verwacht wordt dat het voor 10% van het Nederlandse graanareaal aantrekkelijk kan zijn tot braaklegging over te gaan.

Bedrijfsuitkomsten/Financiële positie/Graanbeleid/Inkomens/Investeren/Produktiviteit/Prijzen

Overname van de inhoud toegestaan, mits met duidelijke bronvermelding

Inhoud

Blz.

WOORD VOORAF	5
1. INLEIDING	7
1.1 Doel en opzet van de publikatie	7
1.2 Opzet van het LEI-boekhoudnet	8
1.3 Economische en meteorologische omgeving	9
1.4 De gemiddelde boerderij: kosten en opbrengsten	11
1.5 De gemiddelde boerderij: financiële positie	13
1.6 Meerjarige ontwikkeling	18
1.7 Spreiding	20
2. BEDRIJFSUITKOMSTEN	22
2.1 Inleiding	22
2.2 Prijsontwikkeling van enkele kostensoorten	23
2.3 Bewerkingskosten	24
2.4 Rentabiliteit van de akkerbouwbedrijven	25
2.4.1 Prijzen en produktiviteit	25
2.4.2 Bedrijfsresultaten	28
2.5 Rentabiliteit van de weidebedrijven	29
2.5.1 Prijzen en produktiviteit	29
2.5.2 Bedrijfsresultaten	33
2.6 Rentabiliteit van de intensieve veehouderij- bedrijven	34
2.6.1 Varkenshouderij	34
2.6.2 Pluimveehouderij	37
2.6.3 Vleesveehouderij	40
2.6.4 Schapenhouderij	43
3. FINANCIËLE POSITIE	45
3.1 Inleiding	45
3.2 Inkomensvorming, inkomensbesteding en finan- ciering van diverse bedrijfstypen	46
3.2.1 Akkerbouwbedrijven	46
3.2.2 Weidebedrijven	50
3.2.3 Gemengde bedrijven met intensieve veehouderij	53
3.3 Continuïteit van de landbouwbedrijven	55
3.4 Vermogenspositie	60
3.5 Eigenaars en pachters	64
3.6 Kapitaalcoëfficiënten	67
4. VERWACHTE OMVANG BRAAKLEGGING GRAANAREAAL	68
4.1 Het graanoverschot in de Europese Gemeenschap	68
4.2 Areaalbeperving als instrument om de graan- produktie te beheersen	68

INHOUD (vervolg)

	Blz.
4.3 Een braakregeling	69
4.4 De methode	71
4.5 De data	72
4.6 Varianten	73
4.7 Resultaten	75
4.8 Discussie	80
4.9 Conclusies	81
LITERATUUR	83
VERWANTE PUBLIKATIES	84

Woord vooraf

Het LEI-boekhoudnet van landbouwbedrijven geeft inzicht in de bedrijfsuitkomsten en de financiële positie van de Nederlandse landbouw. Voor deze informatie bestaat al jarenlang een ruime belangstelling, met name van de zijde van de overheid en het georganiseerde bedrijfsleven. Vaak gaat het daarbij om prognoses of voorlopige uitkomsten. De voor U liggende BEF (Van bedrijfsuitkomsten tot financiële positie) geeft een beeld van de ontwikkelingen tot en met het boekjaar 1986/87 op basis van definitieve uitkomsten. Daarmee is meteen aangegeven dat niet zozeer de actuele situatie in de landbouw als wel de resultaten van het verslagjaar in het licht van een meerjarige ontwikkeling, onderwerp zijn van deze publikatie.

De beschrijving van genoemde ontwikkelingen is gebaseerd op twee eerder dit jaar verschenen publikaties, die vooral een statistisch karakter hebben: PR 11-86/87 "Bedrijfsuitkomsten in de landbouw" (BUL) en PR 12-86/87 "De financiële positie van de landbouw" (FIP).

Als speciaal onderwerp is dit jaar gekozen voor de mogelijkheden van braaklegging van akkerbouwgronden.

Bij het schrijven van deze publikatie is gebruik gemaakt van materiaal dat door een groot aantal medewerkers van de afdeling Landbouw werd verzameld en bewerkt. Ook de publikatie werd uiteindelijk geschreven door meerdere personen: drs. K.J. Poppe schreef samen met ing. B.E. Douma, drs. B. Koole en ing. J.H. Wisman de hoofdstukken 1 en 2; drs. S. Aukema schreef hoofdstuk 3; hoofdstuk 4 werd geschreven door drs. J.C. Blom. Drs. K.J. Poppe trad op als coördinator.

Aan alle ondernemers die hun bedrijfsgegevens voor het boekhoudnet ter beschikking stelden, is een woord van dank zeker op zijn plaats.

De directeur,

J. de Veer

Den Haag, augustus 1988

1. Inleiding

1.1 Doel en opzet van de publikatie

De bedrijfsresultaten en inkomens van de landbouwbedrijven werden in het verslagjaar 1986/87 positief beïnvloed door het weer. De kg-opbrengsten in de akkerbouw stegen daardoor aanmerkelijk en in de melkveehouderij ontwikkelde het saldo van melkgeld en voederkosten zich gunstig. De verdere inkrimping van de melkveestapel en de dalende varkensvleesprijzen zorgden echter voor een daling van de geldopbrengsten. Per saldo steeg voor het gemiddelde landbouwbedrijf het inkomen met ruim 4%.

In twee eerder dit jaar verschenen publikaties 1) is uitgebreid gerapporteerd over de economische gang van zaken op de landbouwbedrijven. Terwijl die publikaties voornamelijk een statistisch karakter hebben, worden in de BEF de gerapporteerde ontwikkelingen nader geanalyseerd. In hoofdstuk 2 gebeurt dat voor de bedrijfsuitkomsten van de verschillende bedrijfstypen en in hoofdstuk 3 voor de financiële positie van de ondernemer en zijn gezin.

Aansluitend op deze verslaggeving wordt in het laatste hoofdstuk als bijzonder onderwerp aandacht besteed aan het braakleggen van graan-areaal.

Voorafgaand aan al deze analyses worden in dit hoofdstuk enige algemene zaken behandeld. Paragraaf 1.2 beschrijft de opzet van het LEI-boekhoudnet dat de gegevens voor al dit onderzoek levert. Vervolgens wordt ingegaan op de economische en meteorologische omgeving waarin de landbouwbedrijven in het verslagjaar hebben moeten opereren. De paragrafen 1.4 en 1.5 behandelen de gemiddelde boerderij volgens het LEI-boekhoudnet. Deze beschrijving moet niet alleen gezien worden als een kort jaarverslag van het gemiddelde Nederlandse landbouwbedrijf, maar heeft daarnaast tot doel de in de rapportage gebruikelijke terminologie nader toe te lichten 2). Paragraaf 1.6 plaatst de resultaten in een meerjarig verband. Tot slot wordt kort ingegaan op de spreiding in bedrijfsresultaten (paragraaf 1.7).

-
- 1) Dijk, J. van en A.L.J. van Vliet: Bedrijfsuitkomsten in de landbouw: boekjaren 1983/84 t/m 1986/87, Den Haag, LEI, PR 11-86/87.
Aukema, S. en J.G.A. Overgaauw: De financiële positie van de landbouw; boekjaar 1986/87 en vergelijkingen met voorgaande jaren, Den Haag, LEI, PR 12-86/87.
 - 2) Voor een uitgebreide toelichting zie: LEI-Mededeling no. 131 "Hoe rekent het LEI over de landbouw".

1.2 Opzet van het LEI-boekhoudnet

Het LEI-boekhoudnet is een steekproef uit de Nederlandse landbouwbedrijven die tot doel heeft een representatief beeld te geven van de bedrijfsuitkomsten en de financiële positie van de Nederlandse landbouw, alsmede van de factoren die hierop van invloed zijn.

De steekproef wordt gebaseerd op de jaarlijkse CBS-meitelling, die als populatie aan de onderzijde wordt afgegrensd door een sbe-grens. Deze grens - die bij benadering de produktieomvang weergeeft waarbij er onder normale omstandigheden en bij doelmatige produktie werkgelegenheid is voor een halve mantaak - bedroeg voor het verslagjaar 1986/87 79 sbe. Tot en met het boekjaar 1983/84 werd deze grens jaarlijks opgeschoven in verband met de toenemende arbeidsproduktiviteit. In verband met de invoering van de quotumregeling in de melkveehouderij en de mestwetgeving is deze opschuiving voorlopig opgeschort. Volgens de metelling 1986 bedroeg het aantal landbouwbedrijven in de populatie 69.200. Uit deze populatie werd een steekproef getrokken van uiteindelijk 1.010 bedrijven. Het betreft hier een gestratificeerde steekproef waarbij rekening wordt gehouden met de omvang (in sbe en in ha) van de bedrijven, de leeftijd van de ondernemer, het bedrijfstype en de regio's waarin de bedrijven liggen. De gekozen bedrijven vormen een z.g. roterend panel: elk jaar wordt ca. 20% van de deelnemers vervangen, zodat bedrijven als regel niet langer dan 5 à 7 jaar deel uitmaken van het boekhoudnet. Ook dit verkleint de kans op vertekening van de uitkomsten 1). De aldus geselecteerde bedrijven kunnen worden ingedeeld naar type en omvang; dit gebeurt aan de hand van het aantal sbe. De sbe (standaardbedrijfs-eenheid) is een verhoudingsgetal voor de omvang van een agrarische activiteit op basis van de toegevoegde waarde onder genormaliseerde omstandigheden bij een doelmatige bedrijfsvoering in een basisperiode 2).

Niet van alle deelnemende bedrijven wordt naast de administratie van de bedrijfsuitkomsten ook een financieringsboekhouding bijgehouden. Van een aantal steekproefbedrijven (o.a. BV's) zijn de gegevens over de financiële positie onvolledig zodat de beschreven populatie minder bedrijven (66.500 i.p.v. 69.200) bevat. Daarnaast is er een aantal ondernemers dat geen belangstelling heeft om deel te nemen aan de financieringsboekhouding. Gevolg hiervan is dat er kleine verschillen kunnen optreden in kentallen die in beide steekproeven gerepresenteerd worden.

-
- 1) Voor een verdere statistische onderbouwing zie:
Lodder, K.; Het boekhoudnet landbouwbedrijven - een statistische verantwoording; Den Haag, LEI, 1987; Mededeling 358.
 - 2) Zie: Dröge, H., K.J. Poppe, H. Prins; Toepassing van standaardbedrijfseenheden en bewerkingseenheden in onderzoek en voorlichting op landbouwbedrijven; Den Haag, LEI, 1983, Mededeling 273.

Terzijde wordt nog opgemerkt dat bepaalde produktietakken (o.a. pluimveehouderij, vleesveemesterij en schapenhouderij) te weinig in bovengenoemde steekproef zijn vertegenwoordigd om voldoende betrouwbare resultaten van deze sectoren weer te geven. Vandaar dat voor die sectoren mede op basis van aanvullende deeladministraties wordt gerapporteerd.

1.3 Economische en meteorologische omgeving

De resultaten van de Nederlandse landbouwbedrijven moeten beoordeeld worden in het licht van de ontwikkelingen in de economische omgeving waarin zij moeten opereren. Vandaar dat in deze paragraaf onder andere kort ingegaan wordt op de economische ontwikkelingen en de landbouwpolitiek in het verslagjaar 1) alsmede op de weersomstandigheden.

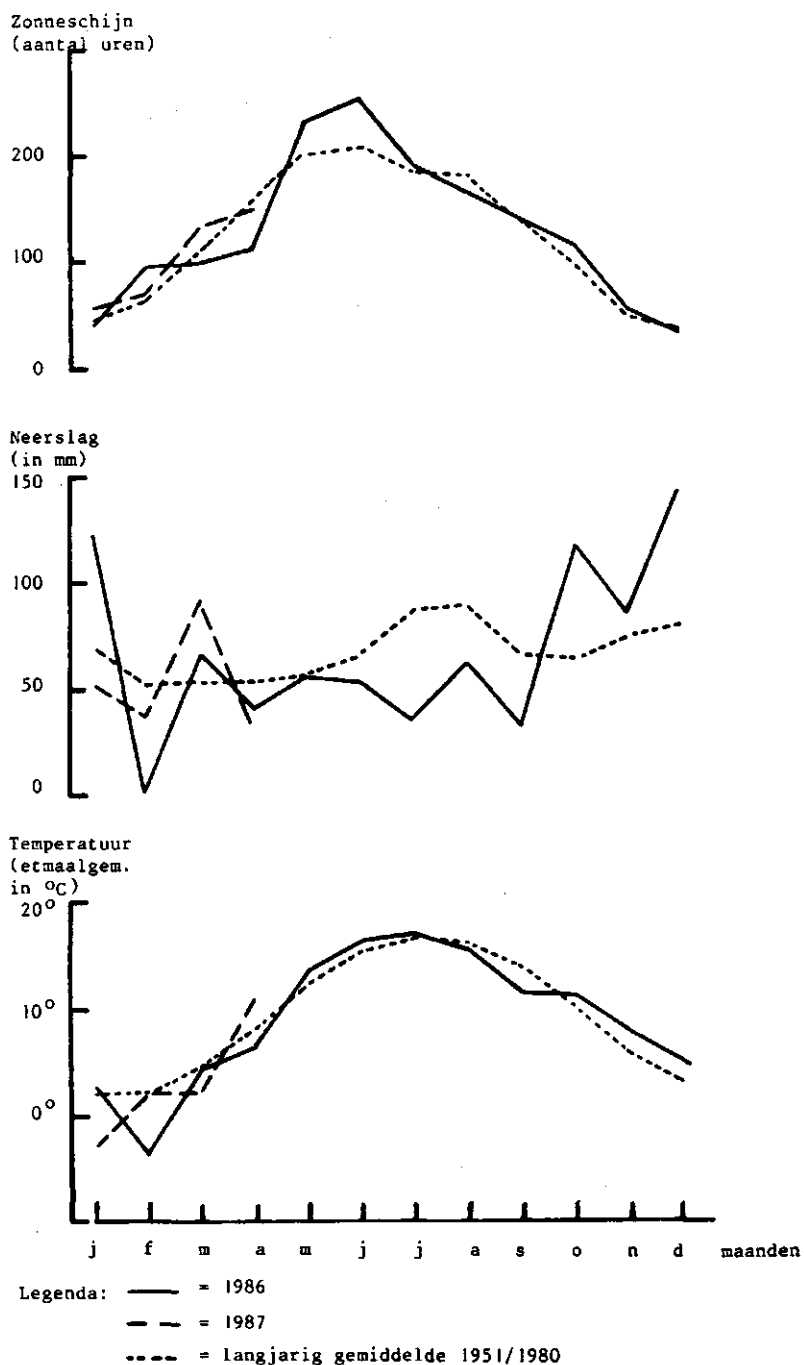
De economische situatie in de westerse wereld werd in 1986 gekenmerkt door een lichte economische groei (+2,5%). In Nederland nam de particuliere consumptie duidelijk toe. Verdere kenmerken waren de nauwelijks afnemende werkloosheid, een dalend begrotingstekort en de afwezigheid van inflatie. In Nederland verslechterde de betalingsbalans als gevolg van de relatief dure gulden. De waarde van de agrarische export daalde met 6%, hetgeen veroorzaakt werd door meer volume, tegen lagere prijzen (-8%). De invoer daalde nog sterker, namelijk met 13%, hetgeen vrijwel volledig werd veroorzaakt door prijsdalingen.

De door de EG vastgestelde garantieprijsen daalden in ECU gemeten met 0,3%. In de nationale munten van de lidstaten gemeenten, was er door de aanpassing van de groene koersen wel een stijging: 2,2% (Nederland: 0%). Voor Nederland was deze ontwikkeling geringer dan in het voorgaande jaar, doch niet in reële termen (inflatie Nederland 0%). Het door deze maatregelen tot stand gekomen prijsniveau veroorzaakte een stijging in de uitgaven van het landbouwfonds (afd. garantie) met 11% tot 21,6 miljard ECU (ruim 50 miljard gulden).

Naast de economische omgeving en de landbouwpolitiek heeft ook het weer een belangrijke exogene invloed op de bedrijfsuitkomsten en de gerealiseerde inkomens. Figuur 1.1 geeft een beeld van het weer in het verslagjaar en de daaraan voorafgaande maanden januari tot en met april 1986. De weersomstandigheden verschilden in het verslagjaar sterk per regio. In het algemeen was de zomer zonovergoten, met een tekort aan regen, terwijl het najaar nat inzette. De meeste neerslag viel in het zuidwesten van het land, het zuidoosten van Brabant en het noorden van Friesland en Groningen. Vrij uniek was de zomer waarin tussen de natte eerste week van juni en de laatste twee weken van augustus zich

1) Zie verder Bruchem, C. van (red): Landbouw-Economisch Bericht; Den Haag, LEI, 1987 en 1988.

Figuur 1.1 Klimaatgegevens

een periode van droge, warme en zonnige dagen voordeed. Het weer in voorjaar en zomer bleek gunstig voor de ruwvoedervoorziening. De droge zomer leidde tot een kleinere aardappel oogst in andere Europese gebieden. In de oogstmaand (augustus) viel het grootste deel van de regen in de laatste 2 weken. De hierop volgende septembermaand begon nat en vooral koud. Voor de graanoogst in het noorden kwam deze weersomslag te vroeg, met als gevolg extra droogkosten. De herfst bracht genoeg fraai herfstweer om de akkerbouw-oogst zonder problemen binnen te halen. Zon en temperatuur zorgden daarbij voor een zeer hoog suikergehalte.

1.4 De gemiddelde boerderij: kosten en opbrengsten

Indien uit het LEI-boekhoudnet de gemiddelde boerderij (groter dan 79 sbe) gedestilleerd wordt dan ziet die er als volgt uit: Een bedrijfsoppervlakte van 24,8 ha, waarvan 8,8 ha met marktbaar gewassen. De arbeidsbezetting bedraagt 1,5 v.a.k. (volwaardige arbeidskrachten). De produktieomvang bedraagt 218 sbe. De produktieomvang is als volgt over de produktierichtingen verdeeld: 58% rundveehouderij (incl. voederwinning), 20% intensieve veehouderij en 22% marktbaar gewassen. De veestapel bestaat in hoofdzaak uit 32 (was: 33) melkkoeien, 18 fokzeugen en 68 mestvarkens. Ten opzichte van vorig jaar vonden geen belangrijke wijzigingen plaats.

Figuur 1.2 geeft de kosten- en opbrengstenstructuur van het gemiddelde bedrijf (pachtbasis) weer. De kosten bestaan uit betaalde en berekende kosten. Het gebruik van de produktiemiddelen eigen arbeid en eigen vermogen wordt in de resultatenrekening belast tegen de kosten die gemaakt zouden moeten worden indien deze produktiemiddelen via de markt zouden worden aangetrokken. Zo wordt de arbeid van de ondernemer en eventuele meewerkende gezinsleden gewaardeerd tegen CAO-loon (bruto, incl. werkgeverslasten). Deze arbeidskosten betreffen overigens alleen de uren uitvoerende arbeid en niet de zogenaamde managementwerkzaamheden (boekhouding, bezoek aan beurzen, vergaderingen e.d.). Om bedrijfsvergelijking mogelijk te maken, worden de kosten van grond en gebouwen ingecalculeerd op pachtbasis, zodat verschillen in de kosten van grond en oude traditionele gebouwen tussen eigendoms- en pachtbedrijven niet vertekend worden. Over investeringen in moderne gebouwen wordt echter afschrijving en rente berekend op basis van eigendom, zowel voor eigendomsbedrijven als pachtersinvesteringen. Ook voor het eigen vermogen wordt een rente in rekening gebracht. Deze rente is (ongeacht de verschaffer) gelijk aan de marktrente, gedeeltelijk gecorrigeerd voor inflatie. Deze correctie is toegepast omdat gelijktijdig de actuele waarde voor het bepalen van de afschrijvingen wordt gehanteerd.

De procentuele verdeling van de kosten is ten opzichte van vorig jaar vooral veranderd als gevolg van een gewijzigde verwerking van de WIR (zie hiervoor paragraaf 1.5).

Figuur 1.2

melk 43%	rundvee 9%	akkerbouw 16%	varkens 21%	pluimvee 9%	2%	totaal opbrengsten 333600
netto-toegev. waarde 103300						—
bedrijfs- resultaat						—
non-factorkosten 230300			factorkosten 147300			totaal kosten
veevoer 31%	overige grondstoffen en diensten 22%	afschr. geb. en wegg. 8%	rente 11%	arbeid 28%	377600	
Netto bedrijfsresultaat per bedrijf -44000 per ondernemer -38800						=
+ berekend loon ondernemer 68100						+
arbeidsopbrengst ondernemer 29300						=
+ berekende minus betaalde rente 12500 bijw. bedr. opbr.						+
= ondernemers inkomen 41800						=

OVERZICHT VAN KOSTEN EN OPBRENGSTEN
(IN GLD.) VAN DE GEMIDDELTE BOERDERIJ
IN 1986/87

Uitkomsten op basis van 1010 steek-
proefbedrijven (79 sbe en meer) die
69200 bedrijven vertegenwoordigen.

In figuur 1.2 zijn de kosten, opbrengsten en resultaten van het gemiddelde bedrijf gespecificeerd tot en met het ondernemersinkomen. De kosten kunnen gesplitst worden in de kosten van aanwending van de primaire produktiefactoren arbeid en kapitaal (zogenaamde factorkosten) en de intermediaire goederen en diensten van andere bedrijven (zogenaamde non-factorkosten).

Indien de opbrengsten verminderd worden met de non-factorkosten, resteert een bedrag aan factoropbrengsten dat aangeeft hoeveel toegevoegde waarde het bedrijf realiseert. Deze netto-toegevoegde waarde geeft aan wat het bedrijfsresultaat zou zijn als het bedrijf volledig schuld- en pachtvrij zou zijn en als het alle werkzaamheden zelf uit zou voeren.

Vergelijking van toegevoegde waarde en factorkosten geeft aan in hoeverre de beloningsaanspraken van de primaire produktiefactoren grond, kapitaal en arbeid ook daadwerkelijk zijn gerealiseerd. Het verschil tussen deze twee wordt aangeduid als netto-bedrijfsresultaat 1) en vormt een beloning voor management en ondernemersrisico. Worden de ingecalculeerde arbeidskosten van de ondernemer hierbij opgeteld dan resulteert de arbeidsopbrengst van de ondernemer. Dit vermeerderd met de berekende rente en berekende pacht en eventuele incidentele opbrengsten (onder andere rentesubsidies, rente van ledenkapitaal coöperaties, correcties over voorgaande boekjaren) en verminderd met de betaalde rente en eigenaarskosten geeft het ondernemersinkomen. Dit komt dus overeen met de netto-toegevoegde waarde verminderd met de betaalde rente, pacht, lonen en de berekende arbeidskosten voor de meewerkende gezinsleden.

Uit de cijfers van 1986/87 blijkt dat de opbrengsten slechts 88% van de kosten dekten. Dat is iets lager dan het voorgaande jaar het geval was, doch dit is volledig toe te schrijven aan de gewijzigde verwerking van de WIR, welke een invloed heeft van ruim 2% op de kosten. Dit betekent een netto-bedrijfsresultaat van - f 44.000,- (was: - f 43.400,-) per bedrijf. De toegevoegde waarde per sbe bedroeg f 477,- (was: f 472,-).

De arbeidsopbrengst per gewerkt uur in de landbouw - bij volledige honorering van de beloningsaanspraken van het kapitaal - daalde van f 16,25 naar f 15,90. Het CAO-loon (bruto, vermeerderd met werkgeverslasten) bedroeg in het verslagjaar f 27,90 per gewerkt uur.

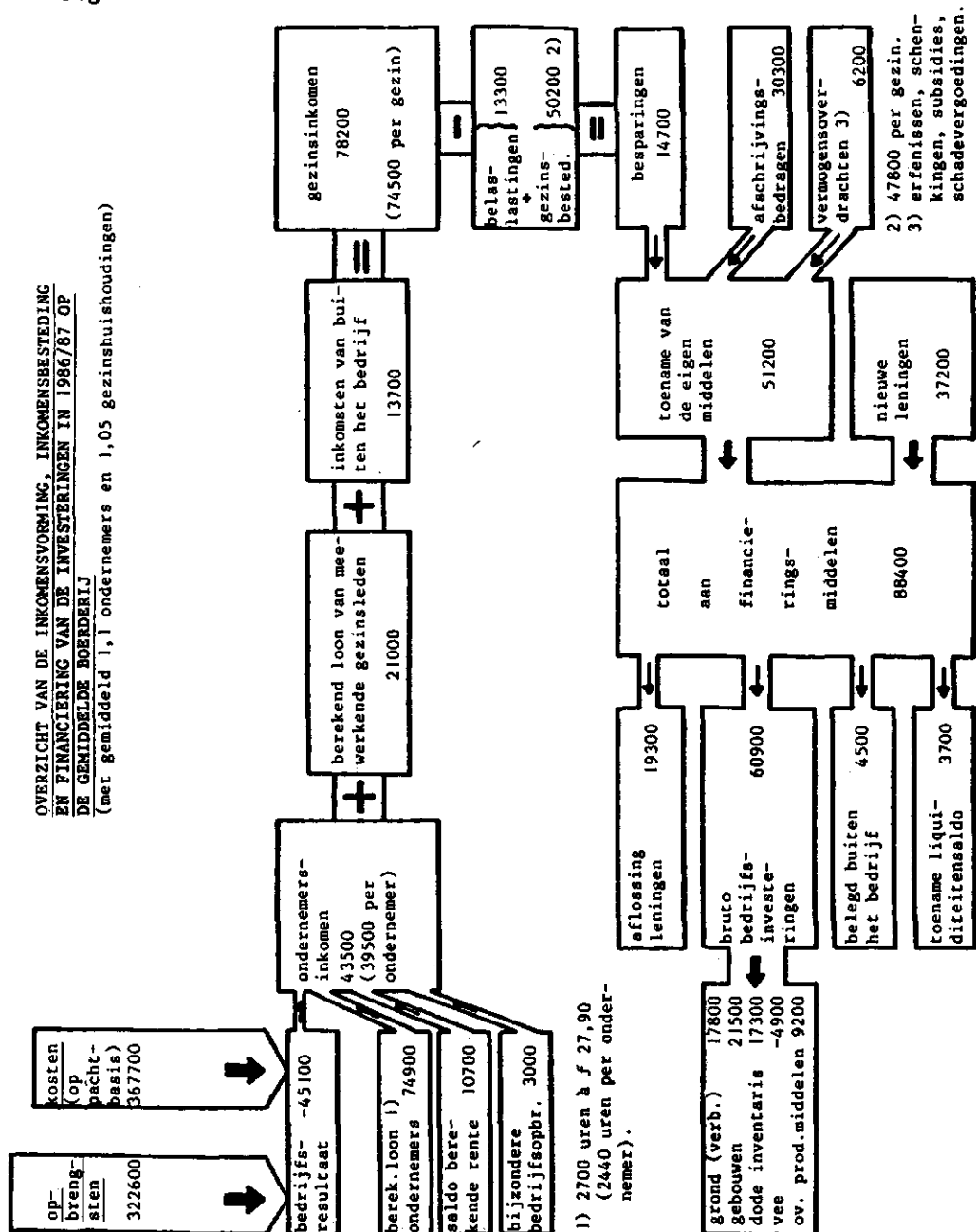
1.5 De gemiddelde boerderij: financiële positie

Figuur 1.3 geeft een overzicht van de inkomensvorming en -besteding op de gemiddelde boerderij. Er zijn twee methodologi-

-
- 1) Voorheen werd gesproken van netto-overschot. Uit praktische overwegingen (het netto-overschot is vaak een netto-tekort) wordt sinds enige tijd de neutrale term "netto-bedrijfsresultaat" gehanteerd.

Figuur 1.3

OVERZICHT VAN DE INKOMENSFORMING, INKOMENSBESEDING
EN FINANCIERING VAN DE INVESTERINGEN IN 1986/87 OP
DE GEMIDDELTE BOERDERIJ
(met gemiddeld 1,1 ondernemers en 1,05 gezinshuishoudingen)

sche aspecten die bij de beoordeling van de gegevens over de inkomensvorming en -besteding in ogenschouw genomen moeten worden. Allereerst is er het probleem dat een bedrijf meerdere ondernemers kan hebben. Tot nu toe werd daarmee alleen bij de berekening van de arbeidsopbrengst per ondernemer rekening gehouden. Nu - mede door de nadruk die in het kader van de bedrijfsovername wordt gelegd op het vormen van maatschappen - het aantal ondernemers het aantal bedrijven met meer dan 10% te boven gaat is ook bij de weergave van de financiële positie met dit feit rekening gehouden. Door niet meer kunstmatig één ondernemer te onderscheiden (en hem het hele bedrijfsresultaat toe te rekenen) maar de tweede ondernemer ook als zodanig te behandelen wordt het ondernemersinkomen per bedrijf hoger en daalt de post berekend loon van meewerkende gezinsleden. Op het gezinsinkomen uit bedrijf heeft deze stelselwijziging dus geen invloed. Voordeel is dat nu ook het ondernemersinkomen en het gezinsinkomen uit bedrijf per ondernemer weergegeven kunnen worden. Tegelijkertijd is in figuur 1.3 het aantal gezinshuishoudingen genoemd. Doordat in een aantal gevallen de tweede ondernemer (nog) inwonend is, ligt het aantal gezinshuishoudingen lager dan het aantal ondernemers. De kengedaten gezinsinkomen en gezinsbestedingen kunnen daarmee dus ook per gezin worden weergegeven.

Een tweede methodologisch aspect betreft de gewijzigde verwerking van de WIR. Sinds 1979/80, het eerste boekjaar waarin er bij de LEI-calculaties met de WIR-invloed rekening werd gehouden, werd er vanuit gegaan dat de WIR de actuele waarde, waarop de waardering van de duurzame produktiemiddelen is gebaseerd, duurzaam verlaagde. Dat betekent dat de waarde van alle duurzame produktiemiddelen (en daarmee de berekende afschrijvingen en rente), ongeacht of ze voor of na 1979 waren aangeschaft, verlaagd werd met de WIR-basispremie en de kleinschaligheidstoeslag. Verschillen tussen de basispremie en kleinschaligheidstoeslag en de werkelijke aanspraken bij een investering (bijvoorbeeld uit hoofde van andere toeslagen) werden in de boekhouding verwerkt als vermogensmutatie.

Door de afschaffing van de negatieve aanslag per 1 mei 1986 is de WIR-premie (waarvan inmiddels na 29 februari 1988 de facto nog slechts de kleinschaligheidstoeslag resteert) afhankelijk geworden van de verrekeningsmogelijkheden met de betaalde inkomsten- of vennootschapsbelasting in het jaar van investeren of de drie daaraan voorafgaande (carry back) of acht volgende jaren (carry-forward). Ten tijde van die maatregel werd becijferd dat - wanneer het inkomens- en investeringsniveau van de jaren 1982/83-1984/85 maatgevend zou zijn - 16% van de landbouwbedrijven in het geheel geen WIR meer zou ontvangen en 27% slechts gedeeltelijk.

Als gevolg van de vergaande onzekerheden omtrent de verrekenbaarheid van de WIR-aanspraken is de in het verleden gevolgde methode van de lagere actuele waarde voor alle vaste activa op alle bedrijven niet meer verdedigbaar. Met ingang van 1986/87

worden daarom geen WIR-aanspraken meer op de waarde van de duurzame produktiemiddelen in mindering gebracht, waardoor de balanswaarde, de berekende rente en de afschrijvingen hoger uitvallen. Op de resultatenrekening van het gemiddelde bedrijf heeft dit een negatieve invloed van circa f 8.000,- ofwel ruim 2% van de kosten. Op het inkomen en de besparingen is de invloed ruim f 5.000,-. Het verschil wordt veroorzaakt door de berekende rente, die in het inkomen geen rol speelt.

Bij investeringen ontvangen WIR-premies worden voortaan beschouwd als een negatieve belasting en als zodanig opgenomen in de staat van inkomensvorming en -besteding. Deze situatie is vergelijkbaar met de behandeling van de investeringsaftrek en vervroegde fiscale afschrijving die aan de instelling van de WIR vooraf ging. Uit de eerder genoemde simulatie over de jaren 1982/83-1984/85 bleek dat circa 70% van de WIR-ontvangsten bij het vervallen van de negatieve-aanslag nog voor verrekening in aanmerking te komen. Omdat in het boekjaar 1986/87 de ontvangsten grotendeels in mindering zijn gebracht op de WIR-vorderingen van de beginbalans is de invloed op de post betaalde belastingen in 1986/87 nog zeer gering.

De gewijzigde verwerking van de WIR beïnvloedt vrijwel alle belangrijke kengetallen in de sfeer van bedrijfsresultaten, inkomensvorming en de besparingen. Vandaar dat in een aantal tabellen het effect van deze veranderingen is weergegeven. In figuur 1.3 is de nieuwe opstelling ("excl. WIR") gegeven.

De begrippen netto-bedrijfsresultaat, arbeidsopbrengst en ondernemersinkomen werden al in de vorige paragraaf besproken. Als het ondernemersinkomen vermeerderd wordt met het berekend loon van de meewerkende gezinsleden en de inkomsten van buiten het bedrijf, wordt het gezinsinkomen berekend. In 1986/87 bedroeg het gezinsinkomen f 78.200,-. Het gezinsinkomen zou, indien de WIR in 1986/87 op dezelfde wijze was verwerkt als in het voorgaande jaar f 5.400,- hoger zijn geweest.

Een gedeelte van de besparingen heeft in beginsel dezelfde functie als bepaalde collectieve en particuliere werknemersvoorzieningen, namelijk het treffen van voorzieningen voor ziekte en/of de oude dag. Vermindering van de besparingen met deze gezinsreserveringen geeft het begrip "bedrijfsreservering". De bedrijfsreserveringen bedroegen f 600,-. De bedrijfsreserveringen waren voor het eerst sinds 1983/84 weer positief. Indien over een langere periode de bedrijfsreserveringen negatief zijn, wordt de continuïteit bedreigd doordat het bedrijfsvermogen wordt aangetast. Omdat bij de generatiewisseling veel risicodragend vermogen uit de landbouw verdwijnt zouden op langere termijn gezien de bedrijfsreserveringen circa 1½% van het bedrijfsvermogen moeten bedragen. Dat percentage werd in 1986/87 niet gehaald.

Samen met de afschrijvingen vormen de besparingen de interne cashflow voor financiering van investeringen. Tot de eigen middelen moeten ook nog de vermogensoverdrachten worden gerekend. Op-

Tabel 1.1 Balans van het gemiddelde landbouwbedrijf (in gld.)

<u>Kapitaal</u>		<u>Vermogen</u>	
Grond in eigendom (13,8 ha)	471.300	Verpachtersverm.	400.700
Bedrijfsgebouwen in eigendom	231.700	Vreemd vermogen:	
Pachtersinvesteringen	12.600	lang	304.800
		kort	21.700
Totaal eigen grond en gebouwen	715.600	Totaal vreemd vermogen	326.500
Gepachte grond (11,0 ha) en gebouwen	400.700	Eigen vermogen	902.100
Dode inventaris	119.000		
Veestapel	132.600		
Ov. produktiemiddelen	33.400		
Liquiditeiten	96.000		
Langlopende vorderingen	15.900		
Overige bezittingen	116.100		
Balanstotaal	1.629.300	Balanstotaal	1.629.300

Solvabiliteit: (eigen vermogen in % van balanstotaal excl. verpachtersvermogen): 73%

nieuw stegen de leningen op de bedrijven die per saldo hebben bijgeleend (in figuur 1.3 aangeduid met "nieuwe leningen"). In 1986/87 werd f 88.400,- gebruikt om af te lossen, te investeren, te beleggen en de liquiditeitspositie te verbeteren. De investeringen lagen ruim f 8.900,- hoger dan voorgaand jaar. Door de quotumregeling werd in melkvee gedesinvesteerd. De investeringen in gebouwen waren hoger dan voorgaand jaar (+f 5.100,-). Figuur 1.3 geeft een inzicht in de aard van de investeringen.

Tabel 1.1 geeft een verkorte balans voor de gemiddelde boerderij. De grond wordt gewaardeerd op basis van marktwaaarde in on-verpachte staat. Geen rekening wordt gehouden met waardeveranderingen als gevolg van de koppeling van melkquota aan de grond. Voor bedrijven die tegen extra hoge prijzen grond met quotum hebben aangekocht is de voor het quotum betaalde waarde afgesplitst; deze wordt over een lange periode afgeschreven. In de balans is ook het verpachtersvermogen opgenomen. Het woonhuis en de auto worden tot de overige bezittingen gerekend.

De rentabiliteit van het totale vermogen (bij volledige honorering van de in rekening gebrachte arbeidskosten) bedroeg -0,4% (was -0,5%). Door de aanwezigheid van vreemd vermogen, waarover 7,0% rente werd betaald, bedroeg de rentabiliteit van het eigen vermogen -3,0% (was -3,3%). Van het vreemd vermogen op lange termijn heeft 12% betrekking op leningen van familieleden,

het eigen vermogen -3,0% (was -3,3%). Van het vreemd vermogen op lange termijn heeft 12% betrekking op leningen van familieleden, waarover 4,4% rente werd betaald. Over leningen van derden werd 7,3% rente (en incl. financieringskosten zelfs 7,7%) betaald.

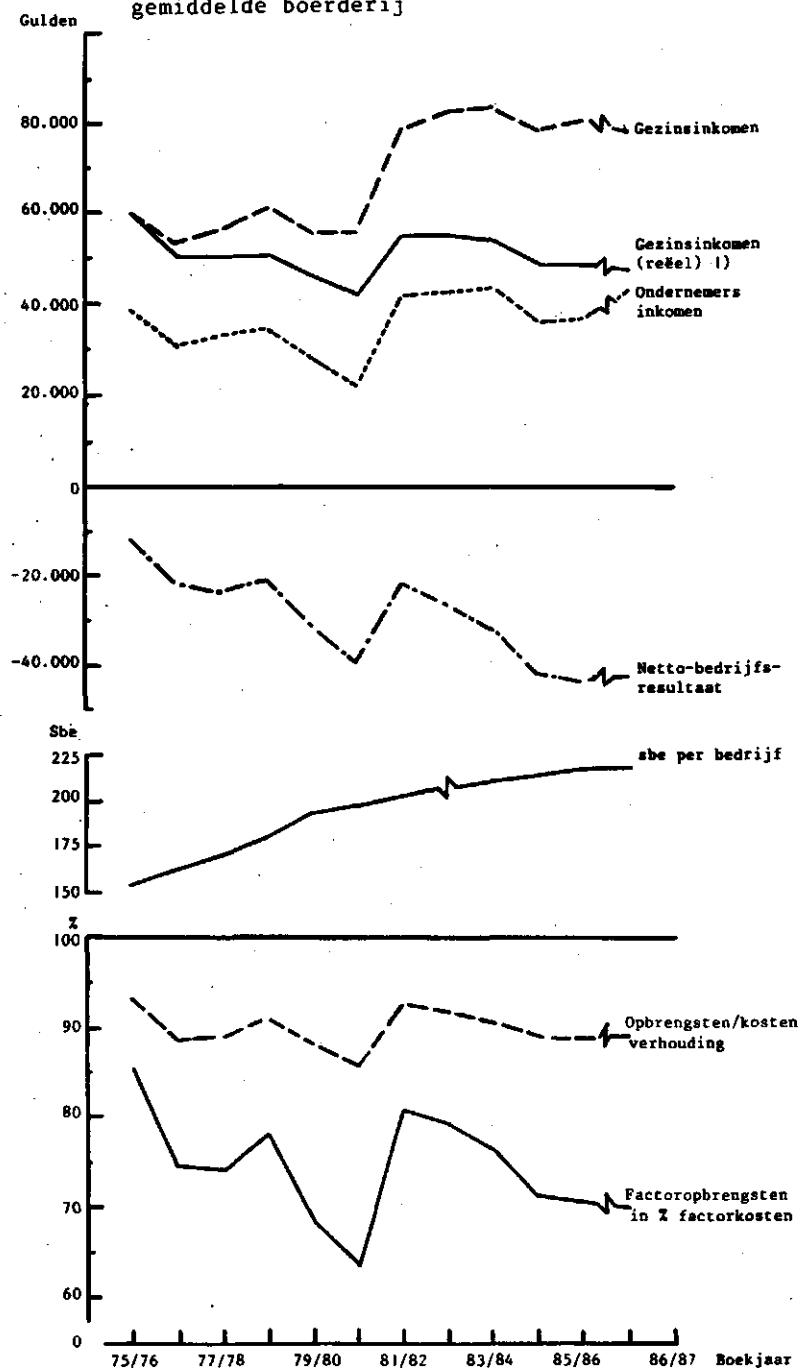
1.6 Meerjarige ontwikkeling

De in de voorgaande paragrafen besproken resultaten voor het gemiddelde bedrijf - die in de volgende hoofdstukken nader behandeld worden - kunnen geïnterpreteerd worden als onderdeel van een meerjarige ontwikkeling. Figuur 1.4 geeft hiervan een beeld. Het in het bovenste deel van de figuur weergegeven gezinsinkomen lijkt een vrij positief beeld op te leveren: sinds 1975/76 steeg dit van nog geen f 60.000,- tot bijna f 80.000,-. In reële termen - dat wil zeggen gecorrigeerd voor de inflatie met het CBS-prijs-indexcijfer voor de gezinsconsumptie - komt het gezinsinkomen echter niet uit boven het niveau dat in de jaren zeventig gerealiseerd werd. Bovendien werd het gezinsinkomen voor een toenemend deel verdiend door een hogere ingerekende arbeidsvergoeding voor meewerkende gezinsleden en hogere inkomsten van buiten het bedrijf. Het ondernemersinkomen toonde namelijk geen duidelijk opgaande lijn zoals het gezinsinkomen. De stijging in 1986/87 is vooral veroorzaakt door de nieuwe definitie van het begrip "ondernemer" (zie paragraaf 1.5). Het netto-bedrijfsresultaat per bedrijf vertoonde in de periode 1975/76-1986/87 een dalende tendens. Het onderste deel van de grafiek geeft de rentabiliteetssituatie weer.

Op de landbouwbedrijven stijgen de prijzen aan de inkoopkant in de regel sterker dan die aan de verkoopkant. Deze ruilvoetverslechtering wordt opgevangen door de produktiviteitsverbetering (hoeveelheden produkt ten opzichte van hoeveelheden produktiemiddelen). Deze wordt gerealiseerd door verbetering van de efficiëntcy op de bedrijven en door verbetering van de kwaliteit van aangekochte produktiemiddelen. Deze bruto-produktiviteitsstijging wordt door de ruilvoetverslechtering dus doorgegeven aan de volgende schakels van de bedrijfskolom. Als gevolg van dit proces verandert de opbrengsten/kostenverhouding in de regel niet structureel. In figuur 1.4 blijkt dat deze al geruime tijd rond de 90% schommelt. In hoofdstuk 2 wordt dit nader uitgewerkt.

De verhouding tussen factoropbrengsten (netto-toegevoegde waarde) en factorkosten geeft aan in welke mate de ingecalculerde beloningsvoeten voor de primaire produktiefactoren worden gerealiseerd. Deze gerealiseerde beloningsgraad schommelt op het niveau van 70 à 80%, zij het met grotere uitslagen dan de opbrengsten/kostenverhouding. Door de toegenomen specialisatie en het grotere verbruik van non-factorkosten zoals kunstmest en krachtvoer zijn deze fluctuaties eerder groter dan kleiner geworden. Eén en ander betekent dat door de grotere non-factorinput en de smallere marges het inkomen in de afgelopen jaren op peil

Figuur 1.4 Ontwikkeling van bedrijfsresultaten en inkomen op de gemiddelde boerderij

1) Gedefleerd met prijsindexcijfer gezinsconsumptie.

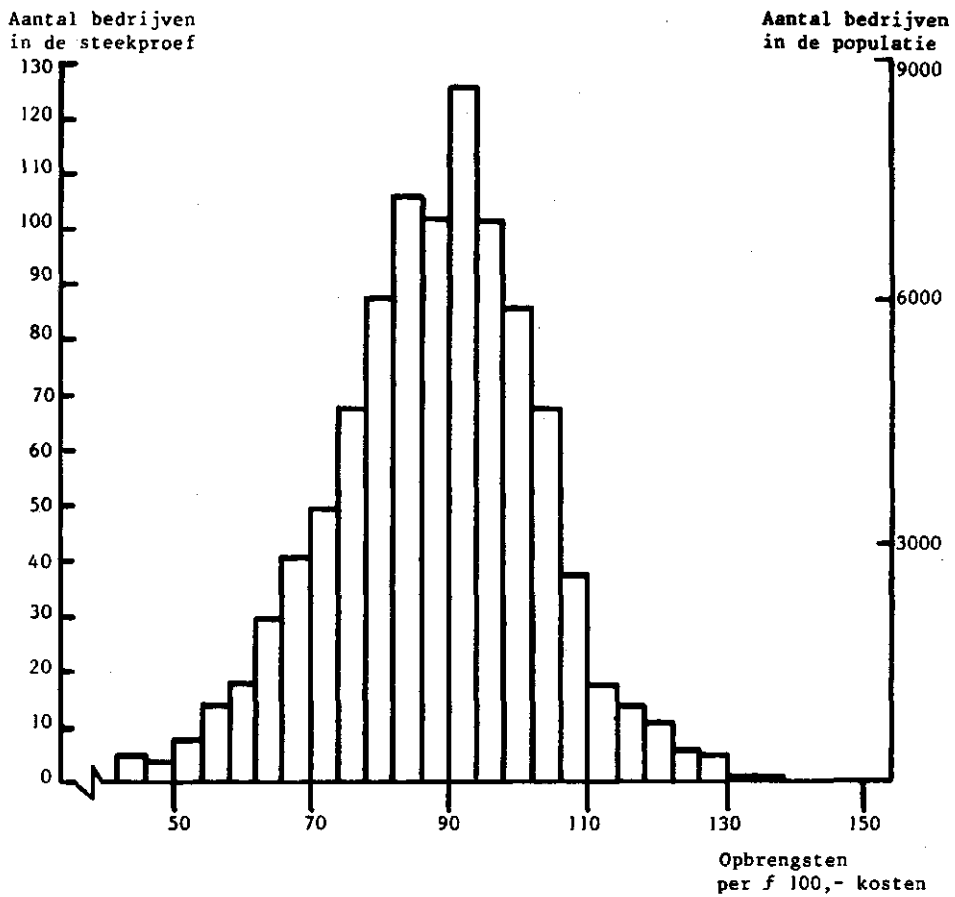
moest - en door de produktiviteitsstijging ook kon - worden gehouden onder invloed van de groei in produktie-omvang. De toename van het aantal sbe per bedrijf in figuur 1.4 brengt deze groei in beeld. In 1986/87 stagneerde de groei overigens.

1.7 *Spreiding*

De werkelijkheid op het individuele bedrijf wijkt vaak af van het beeld dat geboden wordt door de gemiddelde situatie. Het in de vorige paragrafen geschetste beeld van de gemiddelde boerderij doet dan ook geen recht aan veranderde economische verhoudingen waarmee de landbouwbedrijven in 1986/87 geconfronteerd zijn. Weliswaar veranderden de opbrengsten/kostenverhouding en het inkomen in 1986/87 gemiddeld weinig maar dat wordt veroorzaakt doordat teruglopende resultaten in sommige bedrijfstypen gecompenseerd worden door betere resultaten in andere. De spreiding in resultaten is dus opnieuw groot. Figuur 1.5 geeft daarvan een beeld. Daarin is de spreiding weergegeven van de opbrengsten/kostenverhouding. Het (rekenkundig) gemiddelde van de opbrengsten/kostenverhouding van alle door het boekhoudnet gerepresenteerde bedrijven bedroeg 84%. Veelzeggender nog zijn de bedrijfsresultaten van de slechtste en de beste 20% van de bedrijven: het onderste kwintiel werd in 1986/87 geconfronteerd met opbrengsten die slechts 63% van de kosten dekten terwijl dit voor het bovenste kwintiel 104% bedroeg. In het voorgaande jaar waren deze percentages 64 respectievelijk 104 waaruit geconcludeerd kan worden dat de spreiding in het verslagjaar gelijk is gebleven. Slechts 14% van de bedrijven realiseerde in het verslagjaar een bedrijfsresultaat waarbij de kosten volledig door opbrengsten werden gedekt (1985/86: 15%).

Het beeld van de spreiding van het gezinsinkomen wijkt niet veel af van dat van het bedrijfsresultaat. Het onderste kwintiel behaalde in het verslagjaar een gezinsinkomen van gemiddeld f 17.300,-. Voor het bovenste kwintiel bedroeg dit f 160.700,-, ofwel ruim negen keer zoveel. De afstand tussen deze twee uiterste kwintielen (in dit rapport verder aangeduid met "range") bedroeg dus f 143.400,- (was: f 145.600,-).

Figuur 1.5 Frequentieverdeling van bedrijven naar opbrengsten
per f 100,- kosten, 1986/87

2. Bedrijfsuitkomsten

2.1 Inleiding

Productie is rendabel wanneer de opbrengsten hoger zijn dan de kosten. In dit hoofdstuk wordt met behulp van de gegevens van het boekhoudnet nagegaan of op de landbouwbedrijven de productie in 1986/87 rendabel is geweest. Daarnaast wordt bekeken welke factoren de rentabiliteit in belangrijke mate hebben beïnvloed. Centraal bij deze benadering staat het bedrijf; dit in tegenstelling tot de behandeling van de financiële positie, die op de ondernemer als persoon betrekking heeft.

De rentabiliteit wordt gemeten aan de hand van het netto-bedrijfsresultaat op pachtbasis. Het netto-bedrijfsresultaat is het verschil tussen opbrengsten en kosten, zowel betaald als berekend. Tot de berekende kosten behoren de ingecalculerde kosten voor eigen arbeid en de kosten van vermogen en grond.

Tabel 2.1 Ontwikkeling van de uitkomsten per bedrijfstype in guldens op bedrijven met ten minste 79 sbe (pachtbasis)

	1983/84	1984/85	1985/86	1986/87 1)	1986/87 2)
Netto-bedrijfsresultaat					
Akkerbouw	+49900	-23400	-51000	-11300	-20300
Rundveehouderij	-47400	-49700	-46400	-37200	-45700
Gemengd overwegend rundveehouderij	-61200	-66100	-65200	-58900	-66400
Gemengd veel intensieve veehouderij	-44600	-21500	-21500	-37000	-46700
Arbeidsopbrengst per ondernemer					
Akkerbouw	95900	29600	5800	43600	35800
Rundveehouderij	24300	24400	31200	39600	32100
Gemengd overwegend rundveehouderij	14700	11900	14400	21200	14600
Gemengd veel intensieve veehouderij	20400	43100	47900	34900	26300

1) Inclusief WIR-effect (ter vergelijking met voorgaande jaren).

2) Exclusief WIR-effect.

Tabel 2.1 geeft een samenvattend overzicht van de ontwikkeling van het netto-bedrijfsresultaat en de arbeidsopbrengst van de ondernemer van de belangrijkste bedrijfstypen. Vergelijking van arbeidsopbrengst en netto-bedrijfsresultaat leert dat deze twee zich in het algemeen in dezelfde richting bewegen.

Het bedrijfsresultaat was op alle bedrijfstypen negatief. De resultaten in de akkerbouw herstelden zich in 1986/87 aanmerkelijk van de slechte uitkomsten in het voorgaande jaar. Ondanks het negatieve effect van het buiten de exploitatie-rekening brengen van de WIR in 1986/87 behaalden de rundveehouderijbedrijven een vrijwel gelijk resultaat. De uitkomsten op bedrijven met veel intensieve veehouderij liepen sterk terug. Het niveau van de uitkomsten op gemengde bedrijven met overwegend rundveehouderij steekt in ongunstige zin af van dat op andere bedrijfstypen. De paragrafen 2.4 en volgende behandelen de bedrijfsuitkomsten uitputtender: niet alleen wordt een verdere indeling naar gebied en bedrijfsomvang gemaakt maar ook wordt ingegaan op de prijs- en volume-ontwikkeling die aan de kosten en opbrengsten ten grondslag liggen. Daaraan voorafgaand wordt in paragraaf 2.2 de prijsontwikkeling van enkele belangrijke kostensoorten besproken, gevolgd door een analyse van de bewerkingskosten (paragraaf 2.3).

2.2 Prijsontwikkeling van enkele kostensoorten

In deze paragraaf wordt aandacht besteed aan de prijsontwikkeling van de belangrijkste kostensoorten. Deze kosten: arbeid, werktuigen, loonwerk, meststoffen en grond en gebouwen komen in bijna alle bedrijfstakken voor en vormen op akkerbouwbedrijven ca. 75% van de totale kosten. Op veehouderijbedrijven is dit gedeelte kleiner omdat de voederkosten op die bedrijven ook een belangrijke kostenpost vormen. De voederkosten worden vanwege hun specifieke karakter bij de behandeling van de afzonderlijke bedrijfstakken besproken. De cijfers in tabel 2.2 zijn ontleend aan de boekhoudingen van de grotere bedrijven.

De arbeidskosten per gewerkt uur zijn in 1986/87 nagenoeg dezelfde gebleven: f 27,90 in 1986/87 tegenover f 27,85 in 1985/86. De werktuigkosten daalden, afgezien van de gewijzigde verwerking van de WIR, met 2,8% in prijs. Vooral brandstoffen werden goedkoper (-29%). Het werk door derden kende een prijsstijging (2%). Meststoffen werden fors goedkoper, stikstof en fosfaat zelfs beide 8%. Grond- en gebouwen stegen, afgezien van de gewijzigde verwerking van de WIR, in geringe mate in prijs. De 3% hogere pacht prijs werd daarbij gecompenseerd door een lager renteniveau. De rente daalde van 6,5% in 1985/86 tot 6,0% in 1986/87. Hoewel de waardering van de moderne gebouwen naar eigendoms- en pachtbasis dezelfde is, zijn toch de totale grond- en gebouwenkosten op eigendomsbasis nog aanmerkelijk hoger dan die op pachtbasis. In 1986/87 was dat verschil voor grotere akkerbouwbedrijven f 460,- per ha en voor grotere weidebedrijven f 525,- per ha. Deze verschillen zijn, mede door de gewijzigde verwerking van de WIR, groter dan in het voorgaande jaar.

Tabel 2.2 Prijsontwikkeling van enige belangrijke produktiemiddelen (mutaties in % per jaar)

Boekjaar	Arb. Werk-		Loon-	Meststoffen			Grond en geb.	Ren- te 3)	Alg. prijs- peil 4)
	per gew. uur	tui- gen 1)		N.	P.	K.			
1965/66-70/71	11,1	5,9	4,5	-2,4	1,7	-0,8	6,2	7,0	4,8
1970/71-75/76	19,0	9,1	6,8	6,7	13,9	8,6	7,8	1,4	8,8
1975/76-80/81	6,5	6,1	6,6	4,0	-3,0	3,1	8,3	-1,3	5,9
1980/81-85/86	7,0	4,4	3,8	2,5	4,5	6,3	1,6	-1,5	3,8
1983/84	4,6	4,2	4,1	-19,4	-11,1	1,6	1,6	0	3,0
1984/85	3,8	2,9	2,0	1,4	4,7	1,5	-0,2	-7,1	2,8
1985/86	7,1	2,5	1,6	11,4	7,5	5,7	2,1	0	1,8
1986/87	0,2	-2,8	2,0	-8,2	-8,0	1,4	0,8	-7,7	-0,6

- 1) Afschrijving, rente, onderhoud, brandstoffen en smeermiddelen.
- 2) Op pachtbasis en inclusief kosten grond en gebouwen voor rekening van pachter (pachtersinvesteringen, onderhoudskosten).
- 3) Berekende rentevoet volgens LEI-uitgangspunten.
- 4) Prijsindexcijfer kosten van levensonderhoud, bron CBS.

2.3 Bewerkingskosten

De kosten van arbeid, werktuigen en werk door derden vormen samen de bewerkingskosten. Deze kosten vormen op de gemiddelde boerderij circa 40% van de totale kosten. Het volume van de bewerkingskosten is op korte termijn weinig aan verandering onderhevig. Onbeheersbare factoren (het weer) en factoren die op langere termijn beïnvloedbaar zijn (doelmatigheid van de gebouwen) zijn uiteraard van invloed op de hoogte van de bewerkingskosten.

Het aandeel van de bewerkingskosten in de totale kosten is op akkerbouwbedrijven groter dan op rundveehouderijbedrijven en intensieve veehouderijbedrijven. Dit komt doordat op veehouderijbedrijven voederaankopen en gebouwenkosten een grotere rol spelen dan op akkerbouwbedrijven.

De prijscomponent van de bewerkingskosten daalde in 1986/87 zowel op de akkerbouw- als de rundveehouderijbedrijven licht. Het benodigde bewerkingsvolume per be verminderte op beide bedrijfstypen met circa 1%. Gezien het gunstige weer in de zomer was deze verbetering niet verwonderlijk. Indien de melkveebezetting op de weidebedrijven niet zou zijn gedaald (-6%) dan had de besparing op het bewerkingsvolume aanmerkelijk hoger kunnen uitvallen.

Tabel 2.3 Ontwikkeling van bewerkingskosten per bewerkingseenheid (mutaties in % per jaar)

Boekjaar	Akkerbouwbedrijven			Weide- en gemengde rundveehouderijbedrijven		
	prijs	volume	bedrag	prijs	volume	bedrag
1965/66-1970/71	+ 8,4	-5,5	+ 2,4	+ 9,6	-5,2	+ 3,9
1970/71-1975/76	+14,0	-4,4	+ 8,9	+16,4	-4,5	+11,2
1975/76-1980/81	+ 5,6	-1,8	+ 3,6	+ 6,0	-3,4	+ 2,4
1980/81-1985/86	+ 5,4	-2,8	+ 2,5	+ 6,2	-2,5	+ 3,6
1983/84	+ 4,2	-0,7	+ 3,4	+ 4,5	-2,2	+ 2,2
1984/85	+ 3,3	+1,6	+ 5,0	+ 3,5	-1,0	+ 2,5
1985/86	+ 4,5	-3,5	+ 0,8	+ 5,7	-3,8	+ 1,7
1986/87	- 0,8	-0,9	- 1,8	- 0,3	-1,0	- 1,3

2.4 Rentabiliteit van de akkerbouwbedrijven

2.4.1 Prijzen en produktiviteit

Of de produktie op het akkerbouwbedrijf rendabel is wordt onder andere beïnvloed door het weer, de groei-omstandigheden en de prijzen van de produkten. De eerste twee factoren bepalen vooral de kg-opbrengsten. Voor een groot aantal produkten geldt een marktordening (granen, fabrieksaardappelen, suikerbieten en koolzaad) en is de prijs minder afhankelijk van vraag en aanbod in een bepaald jaar. Van de produkten waar geen marktordening voor geldt kan de prijs sterk variëren. Consumptie-aardappelen, pootaardappelen en uien zijn de belangrijkste gewassen in deze groep vrije produkten. De prijzen van deze produkten worden sterk beïnvloed door de kg-opbrengsten en de prijselasticiteit van de vraag.

Het jaar 1986/87 bracht voor veel akkerbouwers een herstel van de arbeidsopbrengst ten opzichte van de slechte uitkomsten in het voorgaande jaar. Het resultaat steeg op het gemiddelde akkerbouwbedrijf met circa f 30.000,-. Inclusief WIR zou dat f 38.000,- zijn geweest. Hoofdoorzaak van deze verbetering waren de goede kilogramopbrengsten en een hogere prijs voor de belangrijkste vrije produkten. In het gebied met vrijwel uitsluitend marktordeningsprodukten, de Veenkoloniën, zijn de uitkomsten stabiel: het resultaat verbeterde daar licht.

De kg-opbrengsten per ha lagen in 1986/87 circa 15% boven het gerealiseerde niveau van het voorgaande jaar. Vooral de kg-opbrengsten van pootaardappelen (15%), zaaiuien (10%), consumptieaardappelen (5%) en suikerbieten (5%) lagen boven een normaal te achten niveau. Het hoge suikergehalte (17,3%) zorgde er boven-

Tabel 2.4 Ontwikkeling van de kg-opbrengsten per ha van de belangrijkste akkerbouwgewassen (indexcijfers 1965/66 t/m 1970/71 = 100)

Boekjaar	Win- ter- tarwe	Zo- mer- gerst	Cons.- aard- app.	Poot- aard- app.	Fabr.- aard- app.	Sui- ker- bieten	Uien
1971/72-75/76	114	108	112	112	118	102	113
1976/77-80/81	128	116	114	103	102	106	110
1981/82-85/86	150	128	129	115	107	113	123
1977/78	114	103	103	87	94	105	130
1978/79	143	120	120	103	105	106	128
1979/80	128	113	118	106	115	100	126
1980/81	134	125	123	109	100	109	102
1981/82	145	119	130	111	118	116	132
1982/83	159	150	134	121	104	131	142
1983/84	148	112	109	87	92	99	105
1984/85	164	131	136	126	112	115	117
1985/86	135	127	136	129	111	101	121
1986/87	165	161	142	140	104	119	142
ton:							
1986/87	8,1	6,5	49,7	37,5	40,4	57,9	50,0

Tabel 2.5 Prijsontwikkeling van de belangrijkste akkerbouwgewassen (indexcijfers 1965/66 t/m 1970/71 = 100)

Boekjaar	Win- ter- tarwe	Zo- mer- gerst	Cons.- aard- app.	Poot- aard- app.	Fabr.- aard- app.	Suiker bieten (16%)	Uien
1971/72-75/76	114	123	146	159	113	134	143
1976/77-80/81	136	146	161	255	152	153	147
1981/82-85/86	148	171	187	228	184	177	134
1977/78	134	140	93	266	149	143	33
1978/79	135	143	129	195	149	142	43
1979/80	135	141	129	188	151	152	130
1980/81	138	150	150	180	158	178	190
1981/82	148	170	201	193	172	162	134
1982/83	155	172	134	212	184	152	79
1983/84	157	187	369	348	193	197	309
1984/85	144	173	124	221	187	182	79
1985/86	138	153	106	164	183	190	67
1986/87	137	155	135	181	184	149	102
gld. per 100/1000 kg:							
1986/87	49,20	50,80	18,30	40,25	14,28	103,25	15,80

dien voor dat de historisch zeer hoge produktie van 10.000 kg suiker per ha uit 1982/83 geëvenaard werd. Wintertarwe kende vrij normale kg-opbrengsten terwijl fabrieksaardappelen iets onder het normale niveau bleven.

De prijzen van de belangrijkste vrije produkten herstelden zich enigszins van het lage peil van 1985/86. Zo brachten poot- en consumptieaardappelen respectievelijk 10% en 25% meer op. Ook zaaiuien waren fors duurder. De prijs van suikerbieten stond door de grote produktie van C-suiker onder druk en daalde, omgerekend naar 16% suiker, met meer dan 20%. Granen daalden gemiddeld nauwelijks in prijs.

Het gebruik van produktiemiddelen bleef beperkt doordat de strenge winter veelal voor een goede bodemstructuur zorgde. De zomer was vrij droog en daardoor erg gezond, zodat er weinig tegen ziekte behoefte te worden gespoten. Ook de oogst verliep zonder bijzonder grote problemen. De inzet van de produktiemiddelen daalde met 1,5%. Het prijspeil van de produktiemiddelen steeg met 2,5%. Indien het WIR-effect buiten beschouwing gelaten wordt was er echter sprake van een prijsdaling met 0,5%.

De bruto-produktiviteit nam in het Noordelijk en het Centraal kleigebied als gevolg van het grote aandeel suikerbieten en pootaardappelen in het bouwplan het meest toe (respectievelijk +27% en +18%). De Veenkoloniën wisten, ondanks de gedaalde opbrengst van de fabrieksaardappelen, een bruto-produktiviteitsverbetering van circa 10% te realiseren.

De opbrengsten/kostenverhouding steeg in het Noordelijk - en het Centraal kleigebied met circa 20%. In het Zuidwestelijk kleigebied was dat door de geringere produktiviteitsverbetering circa 10%. De Veenkoloniale bedrijven behaalden hoofdzakelijk door de daling van de suikerbietenprijs en ondanks de produktiviteitsverbetering, dezelfde opbrengsten/kostenverhouding als in het voorgaande jaar. De opbrengsten per f 100,- kosten bedroegen in 1986/87 op de grotere bedrijven in de kleigebieden gemiddeld f 96,-. In de Veenkoloniën lag het gerealiseerde cijfer op f 93,-.

In figuur 2.1 is de ontwikkeling van de bedrijfsresultaten op grotere akkerbouwbedrijven weergegeven waarbij de kosten per eenheid produkt in 1975/76 op 100 zijn gesteld (landelijk gemiddelde). Het verschil tussen kosten en opbrengsten per eenheid produkt geeft de ontwikkeling van het netto-bedrijfsresultaat per eenheid produkt aan. Het netto-bedrijfsresultaat was in 1986/87 op de grotere bedrijven negatief. Een negatief netto-bedrijfsresultaat is in de figuur gearceerd weergegeven. De resultaten van de afzonderlijke gebieden, zoals de Veenkoloniën, wijken uiteraard sterk af van de hier geschetste landelijke ontwikkeling. Voor individuele bedrijven geldt dat in nog sterkere mate.

Tabel 2.6 Ontwikkeling prijzen en produktiviteit op grotere akkerbouwbedrijven (in % per jaar)

Boekjaar	Opbr. prijzen p.eenh. produkt	Prijzen produk- tie- middelen	Bruto- produk- tivi- teit 1)	Prod.- kosten p.eenh. produkt	Opbr./- kosten verhou- ding
Landelijk gemiddelde (incl. Veenkoloniën)					
1965/66-1970/71	- 0,8	+ 5,8	+ 4,8	+ 1,0	- 1,8
1970/71-1975/76	+13,7	+10,9	+ 0,2	+10,7	+ 2,7
1975/76-1980/81	- 2,1	+ 5,2	+ 2,9	+ 2,2	- 4,2
1980/81-1985/86	- 0,7	+ 4,4	+ 1,1	+ 3,2	- 3,8
1983/84	+51,4	+ 2,6	-17,9	+25,0	+21,1
1984/85	-30,3	+ 5,1	+14,3	- 8,1	-24,2
1985/86	- 7,7	+ 1,4	- 3,2	+ 4,8	-11,9
1986/87	+ 0,1	+ 2,5	+16,4	-11,9	+13,7
Veenkoloniën					
1965/66-1970/71	+ 0,7	+ 5,9	+ 7,1	- 1,1	+ 1,8
1970/71-1975/76	+ 6,5	+10,6	+ 1,4	+ 9,2	- 2,5
1975/76-1980/81	+ 3,1	+ 5,7	+ 0,5	+ 5,1	- 1,9
1980/81-1985/86	+ 2,6	+ 4,0	+ 1,5	+ 2,8	+ 1,4
1983/84	+14,0	+ 1,6	-17,2	+22,7	- 7,1
1984/85	- 5,1	+ 2,8	+14,5	-10,2	+ 5,8
1985/86	- 1,4	+ 2,9	- 0,6	+ 3,5	- 4,8
1986/87	- 5,4	+ 2,3	+10,2	- 7,2	+ 2,0

- 1) De produktiviteitsontwikkeling is in de tabellen overeenkomstig de gebruikelijke wijze weergegeven als de toeneming van de hoeveelheden produkt per eenheid produktiemiddel en niet zoals in de figuren als de reciproke daarvan.

2.4.2 Bedrijfsresultaten

In absolute cijfers bedroeg de arbeidsopbrengst per ondernemer exclusief WIR op de grotere akkerbouwbedrijven in 1986/87 gemiddeld f 41.600,-. De resultaten per gebied verschillen veelal sterker in de loop van de tijd dan het landelijk gemiddelde. Op de oorzaken hiervan is in de vorige paragraaf ingegaan. Opvallend is het sterke herstel van de uitkomsten in het Noordelijk- en het Centraal kleigebied. Op de kleinere bedrijven in de kleigebieden deed zich eveneens een herstel voor.

Naast de gemiddelde situatie is het ook van belang kennis te nemen van de spreiding rond het gemiddelde. Om daarvan een aansprekend beeld te geven, kan gebruik gemaakt worden van het ver-

Tabel 2.7 Arbeidsopbrengst van akkerbouwbedrijven in guldens per ondernemer (pachtbasis)

	1983/84	1984/85	1985/86	1986/87 1)	1986/87 2)
Grotere bedrijven					
Noordelijk kleigebied	68300	37600	-13100	52400	41200
Centraal kleigebied	173800	43800	-3300	62200	51900
Zuidwestelijk kleigebied	169000	36400	10400	46500	37500
Veenkoloniën	27000	42600	29300	41600	34800
Nederland, totaal	121700	38700	7900	51000	41600
Gem. overw. akkerb.	63100	38500	5400	47700	39400
Kleinere bedrijven					
Kleigebieden	59900	17600	-1400	32000	28100
Veenkoloniën	-1700	6500	3900	13700	10300
Nederland, totaal	40900	10000	1300	24700	20900

1) Inclusief WIR-effect (ter vergelijking met voorgaande jaren).

2) Exclusief WIR-effect.

schil in bedrijfsuitkomsten tussen de bedrijven met de hoogste c.q. laagste resultaten (excl. WIR).

Bij een opbrengsten/kostenverhouding in 1986/87 van 92% voor het gemiddelde van alle akkerbouwbedrijven werd in het onderste kwintiel (de slechtste 20% van de bedrijven) slechts 71% van de kosten goedge maakt door opbrengsten, tegenover 113% in het bovenste kwintiel (de beste 20% van de bedrijven). In totaal scoorde 71% van de bedrijven een niet-kostendekkend resultaat. In de Veenkoloniën lag dat cijfer op 86%.

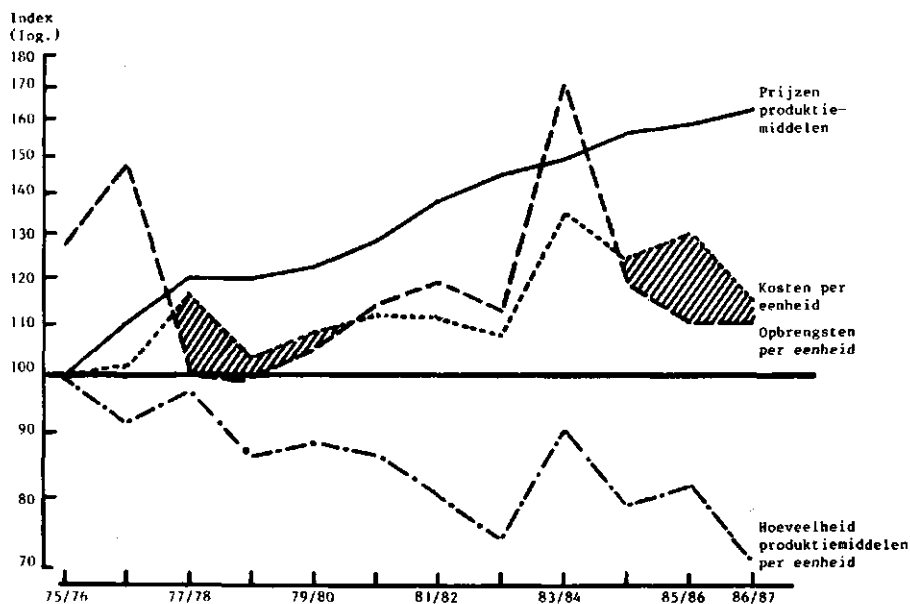
Evenals in voorgaande jaren was de spreiding van de uitkomsten in de klei-akkerbouw groter dan in de Veenkoloniale akkerbouw. In de kleigebieden behaalden de bedrijven in het onderste kwintiel een arbeidsopbrengst van -f 15.500,- tegenover het bovenste kwintiel f 105.200,-. In de Veenkoloniën lagen deze uitkomsten op respectievelijk -f 13.000,- en f 80.000,-.

2.5 Rentabiliteit van de weidebedrijven

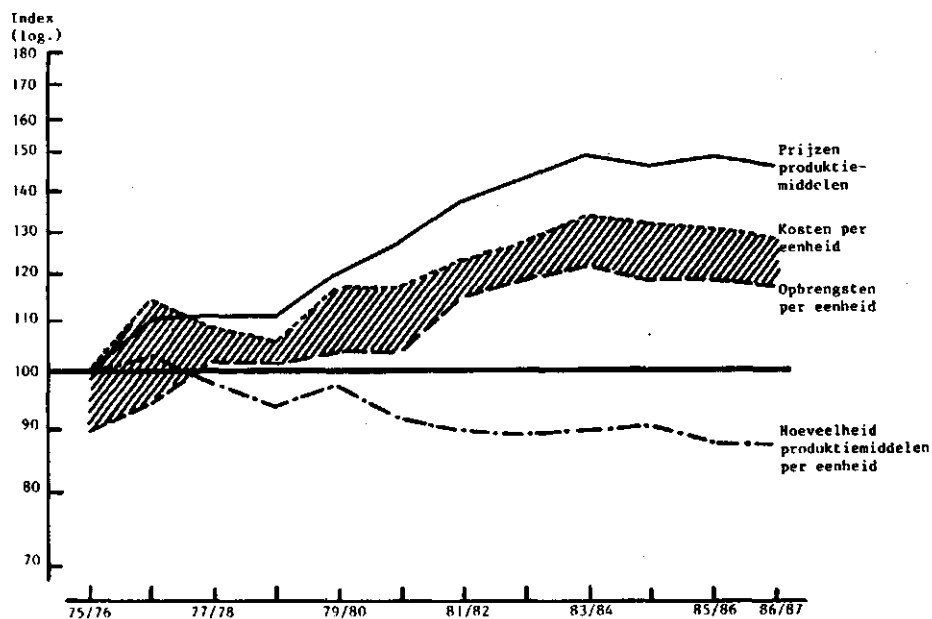
2.5.1 Prijzen en produktiviteit

In 1986/87 is de melkproduktie per koe evenals voorgaand jaar met circa 5% toegenomen. Het melkplasmaquotum bleef in het

Figuur 2.1 Ontwikkeling resultaten grotere akkerbouwbedrijven
(kosten 1975/76 = 100)

Figuur 2.2 Ontwikkeling resultaten grotere weidebedrijven
(kosten 1975/76 = 100)

Tabel 2.8 Gemiddelde procentuele verandering per jaar in krachtvoederverbruik, stikstofverbruik en melkproductie (weide- en gemengde bedrijven)

Boekjaar	Kg krachtvoer per koe	Kg N per ha	Kg melk per koe	Koeien per ha	Kg melk per ha
1965/66-1970/71	+ 2,5	+ 6,0	+ 1,5	+ 2,0	+ 3,5
1970/71-1975/76	+ 8,1	+ 2,6	+ 2,1	+ 3,5	+ 5,7
1975/76-1980/81	+ 2,7	+ 4,5	+ 1,6	+ 3,9	+ 5,6
1980/81-1985/86	+ 1,5	+ 1,5	+ 1,5	- 0,7	+ 0,8
1983/84	+ 5,6	- 3,2	- 0,9	+ 1,4	+ 0,4
1984/85	- 5,5	+ 6,8	+ 0,1	- 7,4	- 7,3
1985/86	+ 5,3	+ 3,3	+ 4,9	- 2,6	+ 2,1
1986/87	- 2,5	+ 2,7	+ 5,3	- 6,2	- 1,2
kg resp. aantallen:					
1986/87	2210	381	6130	2,08	12750

Tabel 2.9 Prijsontwikkeling van krachtvoeder, melk en vee in de melkveehouderij in indexcijfers (1970/71 = 100)

Boekjaar	Krachtvoeder	Melk	Prijsverhouding melk/krachtvoer	Melk-koeien	Nuchtere kalveren
1971/72-75/76	106	121	120	133	152
1976/77-80/81	121	154	135	158	195
1981/82-85/86	139	183	139	174	216
1977/78	116	156	141	163	207
1978/79	107	154	152	165	223
1979/80	126	158	132	161	208
1980/81	129	159	130	157	165
1981/82	138	177	135	180	206
1982/83	139	183	138	186	222
1983/84	155	188	127	175	209
1984/85	135	183	143	160	208
1985/86	126	183	152	168	234
1986/87	116	183	166	152	241
gld. per 100 kg, resp. per stuk					
1986/87	43,80	72,50	1)	1535	432

1) Bij werkelijk vet- en eiwitgehalte en na aftrek van superheffing: f 76,35.

verslagjaar ongewijzigd van omvang. Veel melkveehouders zagen zich genoodzaakt de melkveestapel te verkleinen. De veebezetting per ha verminderde daardoor met ruim 6% zodat per saldo 1% minder melk per ha werd afgeleverd.

De melkquotering werd in november 1986 uitgebreid met een beperking op melkvet. Mede daardoor (vetgehalte +0,10%) moest meer superheffing worden afgedragen. De netto-uitbetaalde melkprijs bleef bij gelijkblijvende gehalten voor het derde achtereenvolgende jaar vrijwel onveranderd. De uitstoot van melkvee gebeurde tegen fors lagere prijzen. De nuchtere kalveren brachten daarentegen nog hogere prijzen op dan in het voorgaande jaar reeds het geval was.

Het gewonnen ruwvoeder, waarvan de hoeveelheid door de vrij droge zomer beperkt bleef, was van goede kwaliteit. Er werd meer ruwvoeder aangekocht tegen aanmerkelijk lagere prijzen (-15%). De krachtvoedergift per koe vertoonde een licht dalende tendens maar bleef toch nog op een hoog niveau. Gezien de sterke toeneming van de melkproductie per koe is dit niet verwonderlijk. De prijsdaling van het krachtvoeder met 25% gerekend vanaf 1983/84 heeft hierbij waarschijnlijk ook een belangrijke rol gespeeld. De prijsverhouding tussen melk en krachtvoeder verbeterde dan ook tot een historisch gezien nog niet eerder bereikt niveau.

Tabel 2.10 Ontwikkeling prijzen en produktiviteit op grotere weidebedrijven (in % per jaar)

Boekjaar	Opbrengst prijzen per een- heid produkt	Prijzen produk- tie middelen	Bruto- produk- tivi- teit	Produk- tie kos- ten per eenheid produkt	Opbreng- sten/ kosten- verhou- ding
1965/66-70/71	+ 2,3	+ 5,9	+ 2,2	+ 3,6	- 1,2
1970/71-75/76	+ 6,6	+10,0	+ 2,0	+ 7,8	- 1,1
1975/76-80/81	+ 2,7	+ 4,8	+ 1,6	+ 3,1	- 0,5
1980/81-85/86	+ 2,8	+ 3,2	+ 1,1	+ 2,1	+ 0,7
1983/84	+ 1,7	+ 4,4	- 0,8	+ 5,2	- 3,3
1984/85	- 2,5	- 2,2	- 0,9	- 1,3	- 1,2
1985/86	+ 0,4	+ 2,0	+ 3,3	- 1,3	+ 1,7
1986/87	- 1,4	- 1,5	+ 0,5	- 2,0	+ 0,6

De ontwikkeling van de resultaten is samengevat terug te vinden in tabel 2.10 en figuur 2.2. De prijzen van de produkten daalden onder invloed van de lagere slachtveeprijzen gemiddeld met bijna 1,5%. De prijzen van de produktiemiddelen daalden in dezelfde mate; vooral door het goedkoper worden van voedermitde-

len, meststoffen, rente en energie. Indien de WIR in rekening gebracht zou zijn, dan was er sprake geweest van een prijsdaling met 4%.

De inzet van produktiemiddelen is in 1986/87 met 0,5% beperkt bij een gelijkblijvende produktie waardoor een produktiviteitsverbetering werd gerealiseerd van eveneens 0,5%. Per f 100,- kosten werd op de grotere weidebedrijven ruim f 91,- aan opbrengsten geboekt. Dat cijfer komt overeen met een genormaliseerd resultaatenniveau 1).

2.5.2 Bedrijfsresultaten

In tabel 2.11 zijn de resultaten per ondernemer weergegeven en is het WIR-effect zichtbaar gemaakt. De arbeidsopbrengst per ondernemer over 1986/87 was op de grotere weidebedrijven gemiddeld f 11.500,- beter dan in het voorgaande jaar. Vooral de Noordelijke en de Zuidelijke zandgebieden kenden een sterke vooruitgang. De kleinere bedrijven toonden eveneens een verbetering, zij het op een lager niveau, van ruim f 6.000,-. De verbetering van het resultaat op de weidebedrijven werd echter bijna geheel teniet gedaan doordat in 1986/87 de WIR buiten de exploitatierekening is geboekt. Op de grotere weidebedrijven bedroeg de gemid-

Tabel 2.11 Arbeidsopbrengst van melkveehouderijbedrijven in gulden per ondernemer (pachtbasis)

	1983/84	1984/85	1985/86	1986/87 *)	1986/87 **)

Grotere bedrijven					
Nrd.klei- en veenweidegebied	34300	42000	50900	56100	47100
Westelijk weidegebied	20600	27000	43500	54900	45200
Zandgebieden	37800	32200	37900	52000	42800
Nederland, totaal	34700	34200	42100	53600	44300

Gemengd overw. rundvee	21600	14300	23500	30000	22000

Kleinere bedrijven					
Weide bedrijven	5900	7600	8900	15100	10900
Gemengd overw. rundvee	2200	6300	-1800	2700	-1000

*) Incl. WIR-effect (ter vergelijking met voorgaande jaren).

**) Exclusief WIR-effect.

1) Zie PR 6-87, Melkkoeien 1987.

delde arbeidsopbrengst exclusief WIR f 44.300,- en op de kleinere f 10.900,-.

Op de grotere bedrijven werd, zoals aangegeven, 91% van de kosten goedge maakt door opbrengsten. Op de kleinere bedrijven lag de kostendeckking op 72%.

De spreiding in uitkomsten is groot. Van de grotere weidebedrijven behaalde slechts 18% een positief bedrijfsresultaat (exclusief WIR) in 1986/87. Van de kleinere bedrijven was er vrijwel geen enkele die voldoende opbrengsten realiseerde om alle kosten te dekken. De gemiddelde arbeidsopbrengst in het onderste kwintiel (de slechtste 20% van alle bedrijven) bedroeg -f 18.900,-. In het bovenste kwintiel (de beste 20% van alle bedrijven) lag de gemiddelde arbeidsopbrengst op f 91.600,-. De range (verschil tussen onderste en bovenste kwintiel) bedroeg dus f 110.500,-.

2.6 Rentabiliteit van de intensieve veehouderijbedrijven

2.6.1 Varkenshouderij

Na twee goede jaren zijn de resultaten in de varkenshouderij sterk teruggelopen. De ontwikkeling in de varkenshouderij is weergegeven in tabel 2.12 en figuur 2.3.

In Nederland nam het aanbod van varkensvlees in 1986 met ruim 6% toe. Deze toename was enerzijds het gevolg van de hogere biggenproductie per zeug, maar werd vooral veroorzaakt door een verdere vergroting van de produktieve zeugenstapel. De export van biggen heeft in 1986 aan belang gewonnen en verdubbelde tot ruim 2% van het aanbod. De zelfvoorzieningsgraad van varkensvlees in de EG is in 1986 met 1-procentpunt gestegen tot 103%. Deze stijging was het gevolg van een produktieverhoging met 3%, waar tegenover een relatief minder gestegen consumptie van 2% stond.

De biggeprijsen zijn onder invloed van het toegenomen aanbod aanzienlijk gedaald (-16%). De aanhoudende voerprijsdaling met 6% zorgde voor enige compensatie voor de teleurstellende opbrengsten, waardoor de rentabiliteit niet nog verder onder druk kwam te staan. De arbeidsopbrengst per zeug werd met f 45,- negatief beïnvloed door het buiten de exploitatierekening brengen van de WIR. De opbrengsten/kostenverhouding verloor veel terrein en kelderde naar 87%. In het verslagjaar 1986/87 was de produktiviteitsverbetering in de zeugenhouderij met +1,7% minder opvallend in vergelijking met voorgaande jaren.

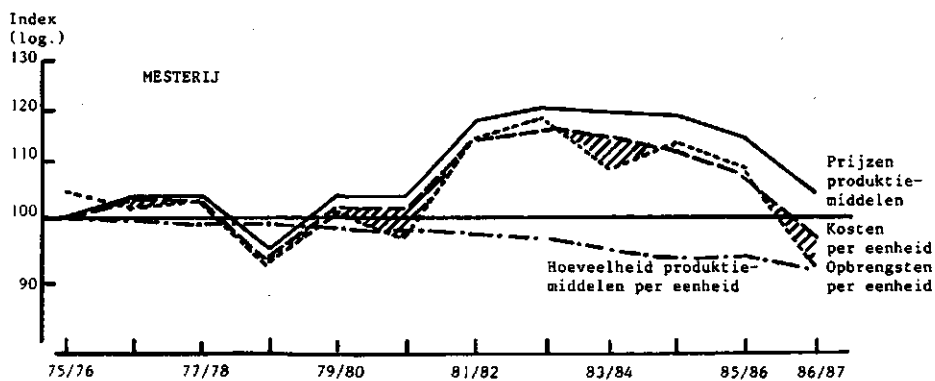
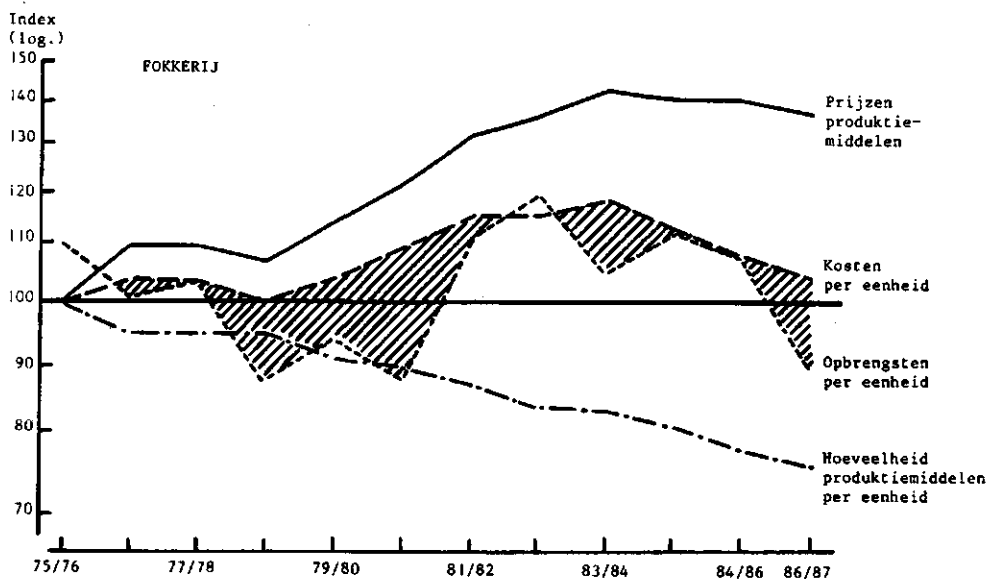
De lage biggeprijsen zijn ten goede gekomen aan de mesterij. Dit resulteerde samen met de voerprijsdaling in een verlaging van de produktiekosten met 9%. Deze ontwikkeling kon echter niet voorkomen dat de resultaten fors verslechterden door de zeer lage varkensvleesprijsen in 1986/87. Vooral in de tweede helft van 1986/87 verloren de vleesprijsen veel terrein. Op jaarbasis waren de opbrengstprijzen 15% lager. De produktiviteit van de mesterij verbeterde eveneens met 1,7%. In de mesterij werd 95% van de kos-

Tabel 2.12 Kengetallen van de ontwikkeling in de varkenshouderij

Fokkerij	Per fokzeug per jaar				Prijs kracht- voeder	Opbr. prijs per big
	op- breng- sten	kosten (excl. arb.)	arb. opbr.	groot- gebr. biggen		
Boekjaar						
1966/67-1970/71	1383	997	386	15,2	39,60	78
1971/72-1975/76	1771	1289	482	15,4	47,60	100
1976/77-1980/81	1958	1654	304	15,8	55,90	107
1981/82-1985/86	2504	2023	481	17,2	65,10	127
1977/78	2080	1580	500	15,6	54,50	116
1978/79	1810	1570	240	15,6	50,70	100
1979/80	1996	1689	307	16,1	57,00	108
1980/81	1856	1806	50	16,3	60,50	99
1981/82	2378	1948	430	16,5	64,40	126
1982/83	2590	1951	639	16,8	64,60	135
1983/84	2320	2075	245	16,8	68,50	118
1984/85	2594	2081	513	17,9	66,00	127
1985/86	2636	2058	578	17,9	62,00	127
1986/87	2173	1935	238	18,2	58,50	105

Mesterij	Per mestvarken per jaar			Voeder- verbr. per kg groei	Prijs kracht- voeder	Opbr. prijs p.kg gesl. gew.
	op- breng- sten	kosten (excl. arb.)	arb. opbr.			
Boekjaar						
1966/67-1970/71	557	508	49	3,55	38,70	2,84
1971/72-1975/76	705	648	57	3,48	45,80	3,33
1976/77-1980/81	799	764	35	3,40	53,70	3,63
1981/82-1985/86	971	914	57	3,20	61,30	4,15
1977/78	828	777	51	3,43	53,10	3,79
1978/79	745	706	39	3,38	48,50	3,38
1979/80	829	788	41	3,38	54,80	3,69
1980/81	791	780	11	3,37	57,40	3,54
1981/82	960	898	62	3,30	61,20	4,22
1982/83	982	913	69	3,24	60,80	4,33
1983/84	939	925	14	3,21	65,50	3,99
1984/85	1003	932	71	3,14	62,10	4,18
1985/86	973	903	70	3,12	56,80	4,01
1986/87	846	823	23	3,06	53,50	3,41

Figuur 2.3 Ontwikkeling resultaten varkenshouderij
(kosten 1975/76 = 100)

ten goedge maakt door de opbrengsten. De arbeidsopbrengst per mestvarken per jaar gleed af naar een aanmerkelijk lager niveau dan in het voorgaande jaar het geval was. Verder verminderde de arbeidsopbrengst met f 8,- door het buiten de exploitatierekening brengen van de WIR.

2.6.2 Pluimveehouderij

De bedrijfsuitkomsten in de pluimveehouderij zijn weergegeven in tabel 2.13. De resultaten in de leghennenhoudery zijn in 1986/87 na twee zeer magere jaren aanzienlijk verbeterd. De arbeidsopbrengst kwam in 1986/87 uit op f 2,90 per leggen. Deze arbeidsopbrengst werd echter met f 0,50 negatief beïnvloed door het buiten de exploitatierekening brengen van de WIR. De prijzen van de produktiemiddelen daalden gemiddeld met 8% ten opzichte van 1985/86. Deze kostendaling werd in hoge mate in de hand gewerkt door de voortdurende daling van de voerprijzen met 11% op jaarbasis. In 1986/87 werd daardoor gemiddeld f 3,- per leggen bespaard op de voerkosten. Ook de aankoop prijs van het uitgangsmateriaal gaf een aanmerkelijke daling te zien.

De Nederlandse leghennenstapel produceerde in 1986 0,4% minder eieren dan in 1985. De ons omringende landen lieten uiteenlopende produktiewijzigingen zien. In 1986 verminderde de eierproduktie in de gehele EG met 0,8%. Het hoofdelijk verbruik van eieren vertoont in West-Duitsland een trendmatige daling, circa 70% van de uitvoer gaat naar dat land. De eierconsumptie per hoofd van de West-Duitse bevolking is met 8 stuks afgenomen tot 272 in 1986. De Nederlandse export naar derde landen verloor terrein en bedroeg in 1986 nog maar 11% van het uitvoervolume.

Het prijsniveau van de eieren belandde in het begin van het verslagjaar 1986/87 op een dieptepunt. Het herstel van de eierprijs verliep daarna moeizaam. Gemiddeld liepen de opbrengstprijzen 2% terug. De verbeterde resultaten in 1986/87 leidden ertoe dat in de leghennenhoudery 98% van de kosten werd goedge maakt door opbrengsten. In figuur 2.4 zijn de ontwikkelingen in de pluimveehouderij grafisch weergegeven.

De slachtkuikensector kan terugzien op een jaar waarin goede resultaten zijn behaald. Evenals in andere veehouderijsectoren was de aanhoudende voerprijsdaling (-12%) in belangrijke mate verantwoordelijk voor de daling van de produktiekosten met 8%. Een verbetering van de arbeidsopbrengst per ton afgeleverd gewicht bleek evenwel niet mogelijk, omdat het prijsniveau van de slachtkuikens met 9% nog sterker afbrokkelde.

De produktie van slachtkuikens is in 1986 3,6% hoger uitgevallen. De uitvoer van Nederlands pluimveevlees naar derde landen is verder teruggelopen tot 7% van het uitvoervolume. Het binnenlands pluimveevleesverbruik vertoonde met +7% een opgaande lijn. De consumptie bereikte in 1986 een niveau van 13,5 kg per hoofd van de bevolking. Deze stijging is voor 80% te danken aan de toegenomen consumptie van slachtkuikens.

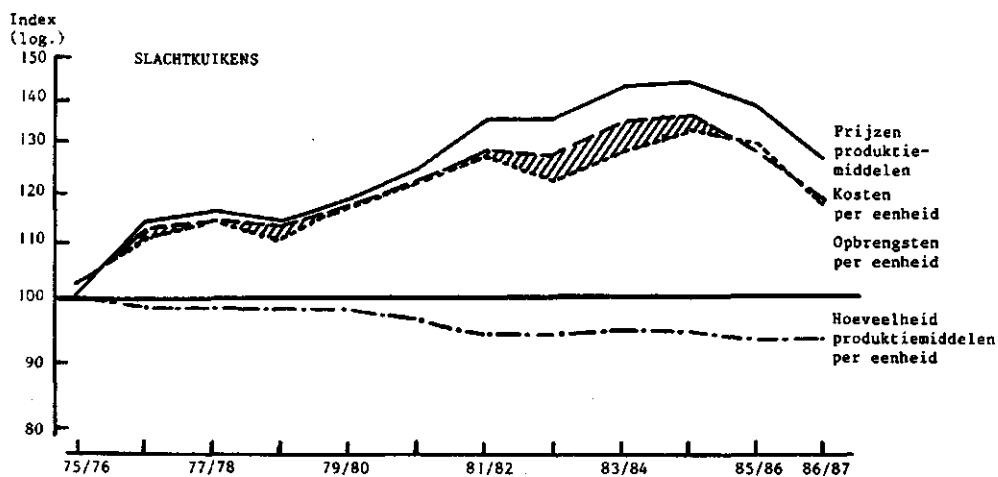
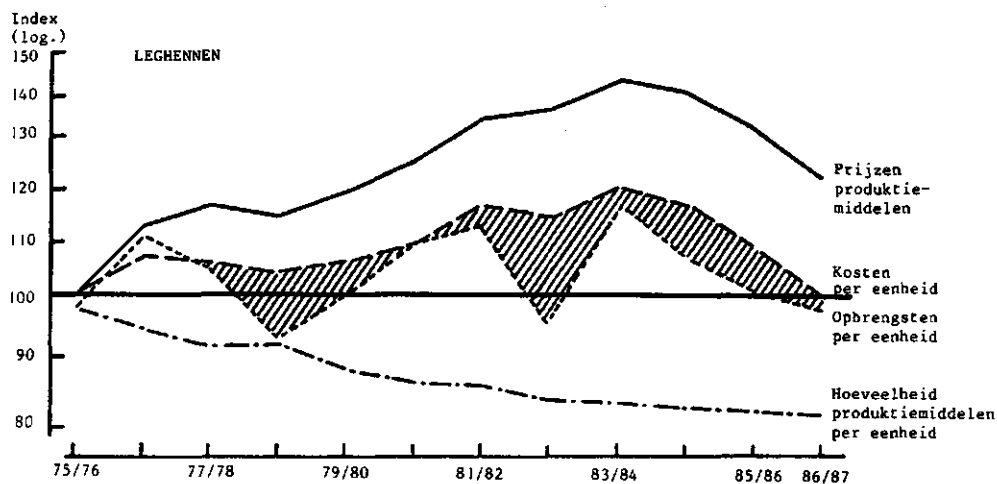
Tabel 2.13 Kengetallen van de ontwikkeling in de pluimveehouderij

Leghennen op batterij- bedrijven	Per leggen per jaar			Voeder- prijs	Eier- pro- duk- tie p.hen	Eier- prijs
	op- breng- sten	kosten (excl. arb.)	arb. opbr.			
Boekjaar						
1966/67-1970/71	30,99	28,43	2,56	41,00	240	12,06
1971/72-1975/76	33,59	30,31	3,28	47,20	251	12,73
1976/77-1980/81	38,61	36,04	2,57	57,70	268	13,46
1981/82-1985/86	40,06	39,38	0,68	66,90	275	13,93
1977/78	40,68	37,32	3,36	57,50	271	13,69
1978/79	34,77	35,17	-0,40	55,20	270	12,18
1979/80	37,22	35,62	1,60	58,30	269	12,97
1980/81	40,71	36,97	3,74	60,70	271	14,26
1981/82	41,97	39,61	2,36	65,50	271	14,82
1982/83	35,78	38,55	-2,77	65,90	277	12,60
1983/84	44,29	41,32	2,97	70,90	272	15,42
1984/85	40,21	40,08	0,13	69,10	278	13,90
1985/86	38,24	37,44	0,80	62,90	279	13,02
1986/87 1)	37,37	34,46	2,91	55,70	278	12,80

1) Voorlopig.

Slachtkuikens	Per 1000 kg afgel.gew.			Voe- der prijs	Afleve- rings- gewicht in gr.	Voeder- verbr. per kg afgelev. gewicht
	op- breng- sten	kosten (excl. arb.)	arb. opbr.			
Boekjaar						
1966/67-1970/71	1596	1474	122	45,90	1325	2,15
1971/72-1975/76	1747	1638	109	55,60	1400	2,03
1976/77-1980/81	2038	1937	101	67,60	1520	2,02
1981/82-1985/86	2267	2187	80	79,10	1620	2,00
1977/78	2025	1923	102	67,40	1490	2,00
1978/79	1965	1888	77	65,00	1530	2,04
1979/80	2067	1952	115	68,50	1560	2,04
1980/81	2147	2029	118	70,80	1560	2,03
1981/82	2259	2144	115	77,30	1590	1,99
1982/83	2164	2121	43	76,40	1590	2,00
1983/84	2257	2245	12	82,20	1600	2,00
1984/85	2360	2276	84	83,00	1630	2,00
1985/86	2296	2150	146	76,80	1670	2,00
1986/87	2082	1965	117	67,20	1670	1,98

Figuur 2.4 Ontwikkeling resultaten pluimveehouderij
(kosten 1975/76 = 100)

Ook in andere EG-landen is de produktie van slachtpluimvee in 1986 toegenomen. Uitgesproken voorbeelden daarvan zijn Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk met een respectievelijk 5% en 6% hogere produktie. De zelfvoorzieningsgraad in de EG wijzigde nauwelijks en kwam uit op 104,6%.

De producentenprijs is teruggefallen naar het laagste prijs-niveau van de tachtiger jaren. Deze prijsval begon zich reeds af te tekenen in de laatste maanden van 1985, waarna de opbrengstprijzen vrijwel onafgebroken daalden. De arbeidsopbrengst werd bovendien met f 18,- per 1000 kg ongunstig beïnvloed door het niet meer in de exploitatierekening opnemen van de WIR. De produktiviteit verbeterde in 1986/87 nauwelijks. De opbrengsten/kostenverhouding liep met 1-procentpunt terug tot 99%. De produktie was dus niet meer kostendekkend.

In het verslagjaar 1986/87 kwamen vooral in het zuiden van het land op grote schaal uitbraken van de besmettelijke hakpeesontsteking voor. Dergelijke uitbraken resulteerden in verhoogde uitval, slechtere voederomzetting en een lager afleveringsgewicht.

2.6.3 Vleesveehouderij

De vleesstierenhouderij beleefde voor het vierde-achtereenvolgende boekjaar (november t/m oktober) een slecht jaar. De arbeidsopbrengst daalde zelfs tot min f 39,- per stier per jaar, historisch gezien een zeer laag niveau. De negatieve arbeidsopbrengst werd in belangrijke mate veroorzaakt door een lage vleesprijs (-3%). De prijs van nuchtere kalveren was daarentegen 13% hoger. Het voer werd echter goedkoper zodat de voerkosten per kilogram groei zeer laag waren.

Gezien de inkrimping van de melkveestapel zijn de schaarste aan nuchtere kalveren en de navenant hoge kosten voor het uitgangsmateriaal niet verwonderlijk. Wel is in de melkveehouderij een tendens waar te nemen om goed producerende koeien met melktypische stieren te insemineren en de mindere dieren met stieren van een typisch vleesras. Hierdoor wordt voor de stierenmester de mogelijkheid om op de binnenlandse markt goed uitgangsmateriaal te kopen iets groter. Deze stieren uit een kruising met een vleesras kennen een gunstiger aanhoudingspercentage en daardoor een hogere opbrengstprijs per kilogram levend gewicht. De prijs van nuchtere kalveren ligt echter wel belangrijker hoger.

De kalfsvleesproduktie kwam in 1986/87 in de tang van teruglopende opbrengstprijzen (-6%) en een krapper wordend aanbod van nuka's. De prijs van nuchtere kalveren onderging een stijging met 5% en belandde daarmee op een hoog niveau. Daarentegen zakten de opbrengstprijzen vooral in de herfst van 1986 te ver weg om een rendabele produktie van kalfsvlees mogelijk te maken. Voor een lichtpuntje zorgde de daling van de kunstmelkprijs met 7,5%.

Voor de mesters die vleeskalveren op contractbasis houden is, door de onveranderde contractvergoeding, de daling van de ar-

Tabel 2.14 Kengetallen van de ontwikkeling in de vleesveehouderij

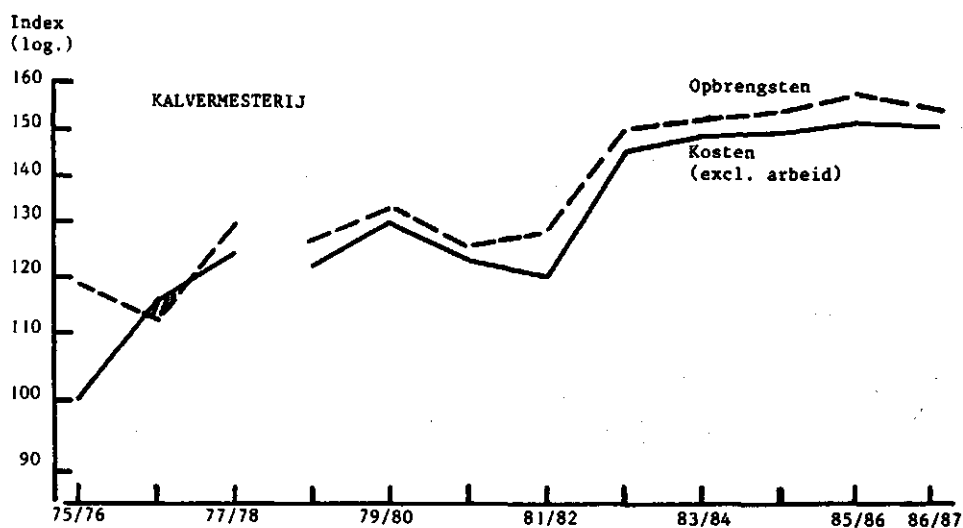
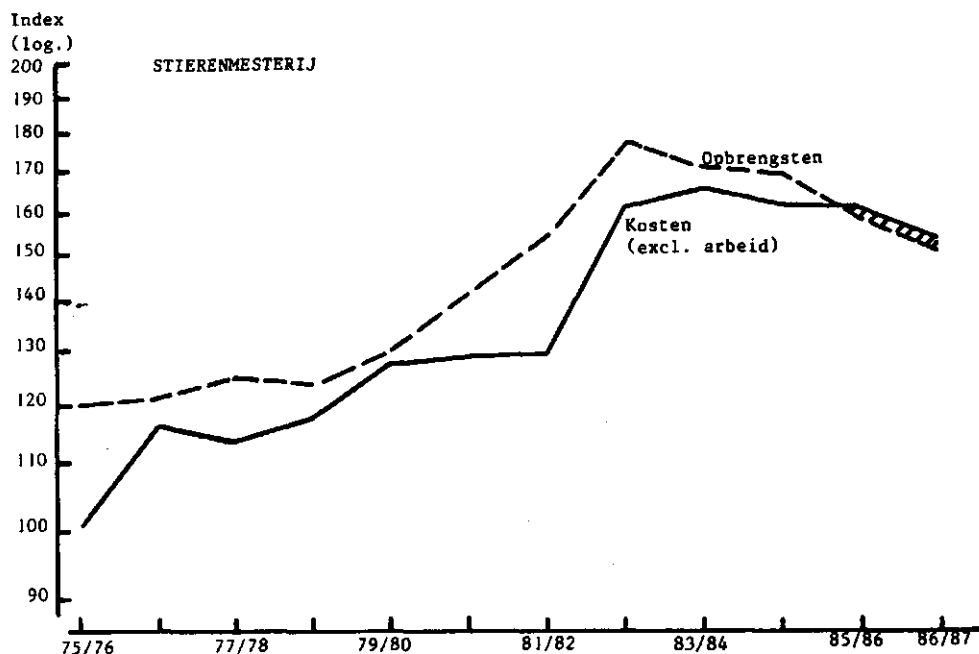
Stier- mesterij	Per meststier per jaar				Aantal mest- dagen	Voeder- kosten per kg groei	Groei per dag in gr.	Ueslacht gewicht in kg	Opbrengst prijs per kg gesl. gewicht
	opbreng- sten	kosten (zonder arbeid)	arbeids- opbrengst	prijs per half					
nov/okt.									
1966/67-70/71	920	846	74	236	495	1,62	904	274	4,67
1971/72-75/76	1417	1226	191	433	503	2,00	964	307	6,55
1976/77-80/81	1657	1565	92	600	505	2,28	992	319	7,37
1981/82-85/86	2146	2012	134	701	462	2,60	1048	309	8,68
1977/78	1610	1470	140	556	513	2,17	986	323	7,20
1978/79	1599	1523	76	630	525	2,21	970	326	7,25
1979/80	1681	1652	29	665	494	2,28	1014	321	7,29
1980/81	1828	1670	158	602	476	2,39	1011	307	7,99
1981/82	2002	1673	329	538	475	2,45	1020	310	8,65
1982/83	2293	2082	211	735	458	2,54	1041	305	9,16
1983/84	2202	2145	57	708	461	2,80	1036	307	8,77
1984/85	2174	2086	88	753	453	2,70	1064	305	8,75
1985/86	2058	2075	-17	771	461	2,51	1078	316	8,07
1986/87	1935	1974	-39	872	463	2,18	1064	315	7,85

Kalver- mesterij	Per mestkalf per jaar 1)				Aantal mest- dagen	Voeder- verbr. per kg groei	Eind- gewicht in kg	Voeder- prijs per kg	Opbrengst prijs per kg levend gewicht
	opbreng- sten	kosten (zonder arbeid)	arbeids- opbrengst	prijs per half					
mei/april									
1966/67-70/71	1469	1389	80	229	125	1,62	159	1,46	3,67
1971/72-75/76	1894	1837	57	371	147	1,68	181	1,69	4,76
1976/77-80/81	2300	2238	62	444	156	1,74	196	1,89	5,49
1981/82-85/86	2692	2595	97	496	169	1,79	214	2,20	6,63
1977/78	2370	2251	119	426	148	1,72	185	1,93	5,72
1978/79	2312	2228	84	479	155	1,76	192	1,84	5,66
1979/80	2450	2374	76	458	162	1,79	204	1,99	5,61
1980/81	2305	2233	72	418	164	1,76	209	1,91	5,38
1981/82	2348	2193	155	403	161	1,75	207	1,98	6,75
1982/83	2716	2636	80	525	166	1,77	214	2,12	6,63
1983/84	2771	2698	73	522	168	1,80	216	2,16	6,85
1984/85	2784	2696	88	507	172	1,81	216	2,33	6,39
1985/86	2840	2753	87	524	177	1,82	219	2,40	6,72
1986/87 2)	2801	2740	61	551	180	1,84	225	2,22	6,31

1) Tot en met 1977/78 op basis prijspeil niet-gecontracteerde dieren; daarna alle dieren.

2) Voorlopig

Figuur 2.5 Ontwikkeling resultaten vleesveehouderij
(kosten 1975/76 = 100)

beidsopbrengst vrijwel geheel veroorzaakt door het buiten de exploitatierekening brengen van de WIR (negatief effect f 20,-). Inmiddels heeft de contractproductie een marktaandeel van meer dan 90% verworven. De "eigen risico"-mesters kunnen zich bij de huidige slechte resultaten steeds moeilijker handhaven.

In 1986/87 was er sprake van een stabilisatie van de vleeskalverenstapel op 0,7 miljoen dieren. Het aantal bedrijven vermindert met 5%. De afzet van het Nederlands kalfsvlees is voor het overgrote deel (ruim 80%) gericht op buitenlandse markten. Italië is voor het Nederlandse kalfsvlees veruit de belangrijkste afzetmarkt. Het binnenlands verbruik per hoofd van de bevolking is met 1,6 kg (1986) bescheiden te noemen.

De presentatie van de vleesveehouderij in figuur 2.5 wijkt af van die in de reeds eerder besproken produktietakken omdat van de afgelopen jaren onvoldoende gegevens beschikbaar waren over het arbeidsverbruik en dergelijke. Het verschil tussen opbrengsten en kosten (exclusief arbeid) geeft de ontwikkeling weer van de arbeidsopbrengst per dier per jaar. Datzelfde geldt voor de schapenhouderij in paragraaf 2.6.4.

2.6.4 Schapenhouderij

In tabel 2.15 en figuur 2.6 zijn de bedrijfsresultaten in de schapenhouderij weergegeven. Bij de interpretatie dient in aanmerking genomen te worden dat het boekjaar van 1 november t/m 31 oktober loopt.

De schapenhouderij werd in 1986/87 geconfronteerd met een forse daling van de opbrengstprijzen, vooral van vlees. De totale kosten per toegelaten ooi bleven ongeveer gelijk aan die in de voorgaande jaren. De hoge ooi-premie (f 75,-) zorgde ervoor dat de arbeidsopbrengst per toegelaten ooi, ondanks de dalende marktprijs, op een iets hoger niveau kwam. Het is echter te verwachten dat de rol van deze opbrengstennivellerende premie in de toekomst kleiner zal worden zodat de druk om de technische resultaten te verbeteren zal toenemen. Daarom is het in 1986/87 hoger aantal levend geboren lammeren per toegelaten ooi van belang. Dit resultaat werd bereikt door meer te werken met kruisingsschapen, die een grotere vruchtbaarheid kennen.

Tabel 2.15 Kengetallen van de ontwikkeling in de schapenhouderij 1)

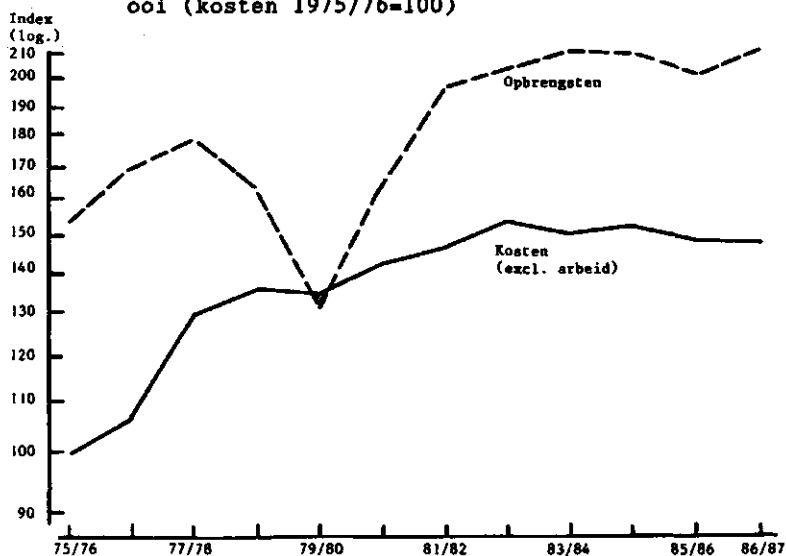
Boekjaar nov/okt.	Per toegelaten ooi						Levend geboren lam- meren per 100 gedekte ooien	Lamme- ren- sterf- te in %
	op- breng- sten 2)	kosten (zonder arbeid)						
		kr.- voer- der	ruw- voer- der	ov. kos- ten	to- taal	arb.- opbr.		
1975/76	249	36	71	56	163	86	146	10,4
1976/77	275	34	80	60	174	101	150	10,9
1977/78	290	39	97	75	211	79	154	11,1
1978/79	265	45	98	77	220	45	151	13,5
1979/80	214	37	108	74	219	-5	149	12,2
1980/81	268	38	113	81	232	36	153	12,0
1981/82	320	43	114	81	238	82	150	11,1
1982/83	330	42	125	83	250	80	146	11,9
1983/84	342	42	121	81	244	98	152	10,2
1984/85	340	44	117	86	247	93	155	11,8
1985/86	327	47	114	81	242	85	153	11,6
1986/87	347	36	120	84	240	107	164	12,4

1) Het boekjaar loopt van 1 november t/m 31 oktober.

2) Vanaf 1981/82 incl. de ooi-premie.

Boekjaar 1981/82 f 37,-, 1982/83 f 55,-, 1983/84 f 38,-, 1984/85 f 32,-, 1985/86 f 47,- en 1986/87 f 75,-.

Figuur 2.6 Ontwikkeling resultaten schapenhouderij per toegelaten ooi (kosten 1975/76=100)

3. Financiële positie

3.1 Inleiding

In het vorige hoofdstuk zijn de bedrijfsuitkomsten van de verschillende bedrijfstypen behandeld. In dit hoofdstuk staat de financiële positie van de ondernemer als persoon centraal. De financiële positie zal vanuit de volgende gezichtspunten worden bezien:

- de inkomensvorming en -besteding;
- de ontwikkeling van de beschikbaar gekomen en aangewende financieringsmiddelen;
- de vermogenspositie.

De inkomens in de landbouw *) zijn sterk afhankelijk van de jaarlijks wisselende bedrijfsuitkomsten. Daarom wordt bij de analyse van de inkomensvorming uitgegaan van het netto-bedrijfsresultaat, dat sterk bepalend is voor het niveau van de diverse inkomens (ondernemersinkomen, totaal gezinsinkomen, besteedbaar gezinsinkomen).

Evenals de inkomens fluctueren ook de besparingen met de bedrijfsuitkomsten. Verder worden de besparingen beïnvloed door de gezinsbestedingen en het betalen van belasting en sociale premies. Daarbij moet worden opgemerkt dat belastingbetalingen niet in dezelfde verhouding hoeven te fluctueren als het inkomen, omdat ze zowel betrekking hebben op de desbetreffende boekjaren als op voorafgaande jaren.

Een beeld van de besparingen wordt gegeven in tabel 3.1.

Tabel 3.1 Gemiddelde besparingen in guldens per bedrijf
(> 79 sbe)

Bedrijfstype	1983/84	1984/85	1985/86	1986/87 1)	1986/87 2)
Alle bedrijven	20100	7400	10700	20100	14700
Bedrijfstype:					
- akkerbouw	65800	-8200	-26800	17000	11100
- weide	16800	5100	14500	25800	20600
- gemengd, overwegend rundvee	7800	7600	10800	6400	1700
- gemengd, intensieve veehouderij	600	20600	28900	15000	9200

1) Inclusief WIR-effect, vergelijkbaar met voorgaande jaren.

2) Exclusief WIR-effect.

*) Zie voor de inkomens- en financieringsbegrippen par. 1.5.

Uit de tabel blijkt dat het verloop van de besparingen bij de diverse bedrijfstypen ongelijk is, daarbij in grote lijnen het verloop van de jaarlijkse bedrijfsuitkomsten volgend (zie tabel 2.1). De besparingen van alle landbouwbedrijven samen zijn in 1986/87 verdubbeld als op dezelfde wijze gecalculeerd zou worden als in de voorafgaande jaren (tabel 3.1). Het wegvallen van het WIR-effect heeft op de besparingen echter gemiddeld een negatief effect van f 5.400,-. Dit komt door hogere afschrijvingen omdat de vervangingswaarde in 1986/87 verhoogd is (zie ook par. 1.5).

Evenals in voorgaande jaren blijken er niet alleen verschillen tussen de bedrijfstypen, maar ook grote verschillen tussen de bedrijven van hetzelfde bedrijfstype te bestaan. Dit komt zowel in de bedrijfsresultaten tot uiting, als in de inkomens.

Ter illustratie is in tabel 3.2 de spreiding van de inkomens van akkerbouwbedrijven en weidebedrijven weergegeven in kwintielen. Dit zijn vijf inkomensklassen met elk 20% van de bedrijven, die gerangschikt zijn naar hoogte van het inkomen. Voor elk kwintiel is het gemiddelde inkomen bepaald.

Tabel 3.2 Indeling van de bedrijven naar gezinsinkomen in 1986/87 (tussen haakjes: 1985/86)

	Akkerbouwbedrijven		Weidebedrijven	
1e kwintiel	f 12.000	(f -11.000)	f 26.000	(f 29.000)
2e kwintiel	f 48.000	(f 30.000)	f 53.000	(f 54.000)
3e kwintiel	f 68.000	(f 46.000)	f 74.000	(f 76.000)
4e kwintiel	f 92.000	(f 68.000)	f 104.000	(f 102.000)
5e kwintiel	f 159.000	(f 123.000)	f 159.000	(f 156.000)

Het blijkt dat in 1986/87 het gemiddeld gezinsinkomen van elk kwintiel op akkerbouwbedrijven belangrijk hoger en op weidebedrijven ongeveer hetzelfde is als in 1985/86. Het verschil in gezinsinkomen tussen het eerste en laatste kwintiel is op zowel akkerbouwbedrijven (f 147.000,- ten opzichte van f 134.000,- in 1985/86) als weidebedrijven (f 133.000,- ten opzichte van f 127.000,- in 1985/86) iets groter geworden.

Nader onderzoek wees uit dat 4% van de akkerbouwers en ½% van de veehouders in 1986/87 een negatief gezinsinkomen had.

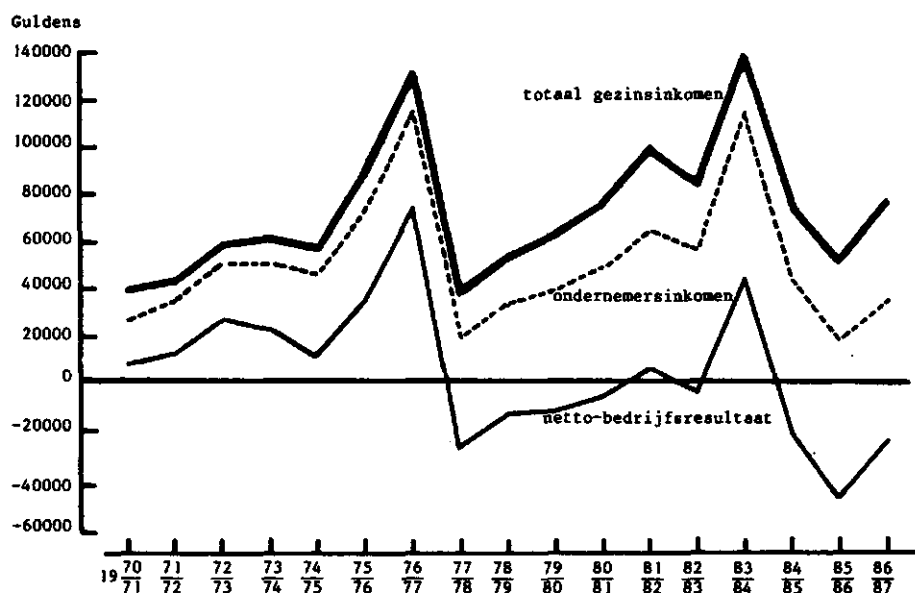
3.2 *Inkomensvorming, inkomensbesteding en financiering van diverse bedrijfstypen*

3.2.1 Akkerbouwbedrijven

Niet alleen tussen de bedrijven onderling, maar ook van jaar op jaar kunnen de bedrijfsresultaten en de inkomens grote ver-

schillen vertonen. Figuur 3.1 geeft hiervan voor akkerbouwbedrijven een duidelijk beeld. Na het topjaar 1976/77 kwam er in 1977/78 een dieptepunt. Daarna stegen de inkomens weer gedurende

Figuur 3.1 Ontwikkeling van bedrijfsresultaten en inkomens vanaf 1970/71 op het gemiddelde akkerbouwbedrijf

vier jaren om vervolgens na een daling in 1982/83 tot een nieuw hoogtepunt te stijgen in 1983/84. In 1984/85 trad een forse daling op die zich in 1985/86 voortzette. Het gemiddelde bedrijfsresultaat bleek in 1985/86 nog aanmerkelijk lager te zijn dan het dieptepunt van 1977/78. In 1986/87 herstelden de inkomens zich weer (bij vergelijking met voorgaande jaren moeten de inkomens met f 5900,- verhoogd worden, omdat het WIR-effect in 1986/87 kwam te vervallen).

Het ondernemersinkomen, dat in 1984/85 al was gedaald met f 67.000,-, daalde in 1985/86 nog eens met f 25.000,- (zie tabel 3.3) en bereikte daarmee het peil van 1977/78. Hierbij moet echter worden bedacht dat een gulden van 1985/86 maar een koopkracht heeft van 72 cent van de gulden in 1977/78, zodat reëel gezien, het ondernemersinkomen ook een nieuw dieptepunt bereikte. In 1986/87 heeft het ondernemersinkomen betrekking op meerdere ondernemers per bedrijf (zie paragraaf 1.5 en de noten 1 en 3 van tabel 3.3). Ten opzichte van 1985/86 is het ondernemersinkomen per ondernemer dan ook niet gestegen van f 19.000 naar f 49.700,

Tabel 3.3 Inkomensvorming, inkomensbesteding en financiering vanaf 1983/84 op akkerbouwbedrijven (in guldens per bedrijf)

	1983/84	1984/85	1985/86	1986/87
Netto-bedrijfsresultaat (pachtbasis)	43200	-20700	-47300	-24200
Berekend loon van de ondernemer 1)	51900	49900	51500	59500
Saldo rente en netto-pacht 2)	12400	12800	11400	12800
Incidentele bedrijfsopbrengsten	<u>3800</u>	<u>2100</u>	<u>3400</u>	<u>1600</u>
Ondernemersinkomen	111300	44100	19000	49700 *)
Berekend loon van meewerkende gezinsleden 3)	<u>13500</u>	<u>16000</u>	<u>17200</u>	<u>11500</u>
Gezinsinkomen uit het bedrijf	124800	60100	36200	61200 *)
Inkomen van buiten het bedrijf	<u>13500</u>	<u>14900</u>	<u>14700</u>	<u>14800</u>
Totaal gezinsinkomen	138300	75000	50900	76000 *)
Betaalde belastingen + premies volksverzekeringen	<u>22400</u>	<u>31700</u>	<u>27400</u>	<u>15800</u>
Besteedbaar gezinsinkomen	115900	43300	23500	60200 *)
Gezinsbestedingen	<u>50100</u>	<u>51500</u>	<u>50300</u>	<u>49100</u>
Besparingen (vóór aftrek van premies voor levensverzekeringen)	65800	-8200	-26800	11100 *)
Afschrijvingen	23100	24300	25400	32200
Vermogensmutaties 4)	<u>19400</u>	<u>16000</u>	<u>14700</u>	<u>11400</u>
Eigen financieringsmiddelen	108300	32100	13300	54700
Nieuwe langlopende len. en kredieten	<u>9600</u>	<u>11000</u>	<u>39900</u>	<u>30000</u>
Totale beschikbare middelen	117900	43100	53200	84700
Aflossing langlopende leningen/kred.	<u>21400</u>	<u>12800</u>	<u>11500</u>	<u>11500</u>
Investerings in grond en gebouwen	22300	14500	36700	33100
Investerings in dode inventaris	23500	24500	19900	20200
Investerings in de veestapel	400	-900	-1400	-1400
Mutaties in overige produktiemiddelen	<u>9100</u>	<u>-4500</u>	<u>-5400</u>	<u>9700</u>
Totale bruto-bedrijfsinvesteringen	<u>55300</u>	<u>33600</u>	<u>49800</u>	<u>61600</u>
Beleggingen en investeringen buiten het bedrijf	<u>1000</u>	<u>4700</u>	<u>2400</u>	<u>4300</u>
Totale aanwending van financ. middelen	77700	51100	63700	77400
Verandering in de liquiditeitspositie	<u>+40200</u>	<u>-8000</u>	<u>-10500</u>	<u>+7300</u>

- 1) Vanaf 1986/87 incl. het berekend loon van eventuele medeondernemers.
- 2) De ingerekende rente en pacht verminderd met de betaalde rente, afschrijving en overige eigenaarskosten.
- 3) Vanaf 1986/87 excl. het berekend loon van eventuele medeondernemers.
- 4) Inclusief de aanspraken op WIR-premies (t/m 1985/86) en minus betaalde premies voor levensverzekeringen.
- *) De inkomens en de besparingen zijn in 1986/87 weergegeven excl. WIR-effect. Voor vergelijking met voorgaand jaar dienen deze kengetallen met f 5900,- verhoogd te worden.

maar van f 19.000,- naar f 44.500,-, dat is een stijging van f 25.000,-.

De gezinsbestedingen waren in 1986/87 ruim f 1.000,- lager dan in 1985/86. Om de investeringen te financieren moet nog wel veel worden geleend. De toegenomen investeringen bestaan vooral uit hogere eindvoorraden zaaizaad- en pootgoed en meststoffen.

De vermelde cijfers over de inkomens geven wel een beeld van de gemiddelde inkomenspositie, maar ze geven geen inzicht in de verdeling van de inkomens. Daarom zijn in tabel 3.4 de verdelingen van ondernemersinkomen en besteedbaar gezinsinkomen weergegeven.

Tabel 3.4 Procentuele verdeling van inkomens op akkerbouwbedrijven

Inkomensklasse (in guldens)	Ondernemersinkomen				Besteedbaar gezinsink.			
	83/84	84/85	85/86	86/87	83/84	84/85	85/86	86/87
minder dan 0	9	14	24	16	5	11	25	8
0 tot 10000	2	11	13	6	1	9	8	3
10000 tot 20000	3	11	17	9	4	12	9	5
20000 tot 30000	5	8	12	7	1	13	11	9
30000 tot 40000	7	7	8	7	4	8	13	8
40000 tot 50000	5	5	6	14	10	7	10	13
50000 tot 60000	4	10	6	10	5	15	6	13
60000 tot 80000	9	13	5	15	7	10	10	13
80000 tot 100000	8	9	5	5	12	4	4	13
100000 en meer	48	12	4	11	51	11	4	15
Totaal	100	100	100	100	100	100	100	100
Gemiddeld 1)	111300	44100	19000	44500	115900	43200	23500	60200

1) Ondernemersinkomen per ondernemer; besteedbaar gezinsinkomen per bedrijf.

Uit tabel 3.4 blijkt duidelijk dat de spreiding groot is. Het niveau was in 1986/87 gunstiger dan in de beide voorgaande jaren. In de inkomensklassen beneden f 30.000,- is het aantal bedrijven sterk afgenomen en in de hoogste inkomensklasse weer toegenomen. Het besteedbaar gezinsinkomen dat in 1985/86 op 42% van de akkerbouwbedrijven lager was dan f 20.000,- (gemiddeld f 23.500) steeg weer tot gemiddeld ruim f 60.000. Als de inkomens laag zijn kan er niet gespaard worden. Als dit jaren achtereen het geval is komt de continuïteit van de bedrijven in gevaar (zie

verder hierover paragraaf 3.3). Op 40% van de onderzochte akkerbouwbedrijven (vorig jaar op 71%) waren de gezinsbestedingen hoger dan het gezinsinkomen en werd er dus niet gespaard maar ontspaard (zie ook tabel 3.9).

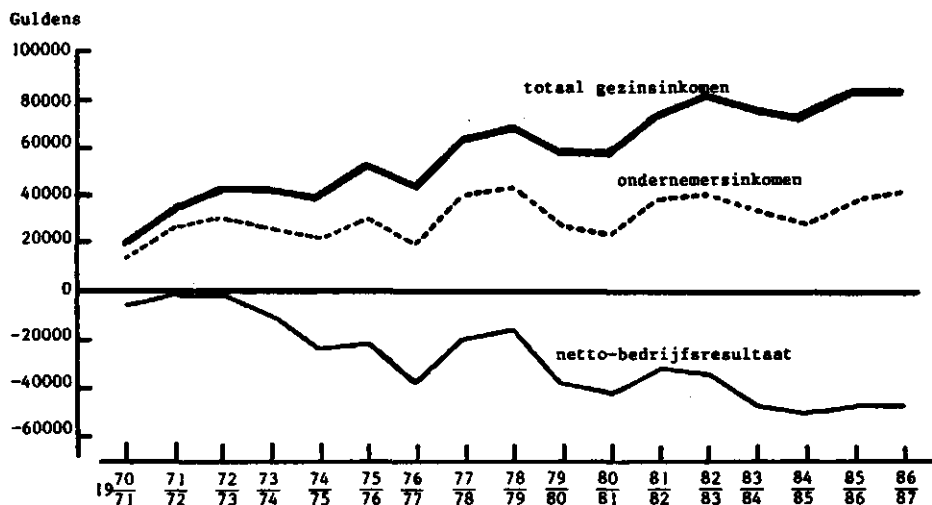
3.2.2 Weidebedrijven

De bedrijfsuitkomsten lagen in 1986/87 ondanks hogere afschrijvings- en rentekosten (als gevolg van de gewijzigde verwerking van de WIR) op ongeveer het niveau van het voorgaande jaar. Het netto-bedrijfsresultaat was gemiddeld in 1986/87 f 46.900,- negatief en dit was, ondanks de gewijzigde verwerking van de WIR, f 900,- gunstiger dan in 1985/86. Ook het gezinsinkomen was in 1986/87 iets hoger.

Er moest in 1986/87 f 14.000,- worden betaald aan belastingen en premies voor volksverzekeringen. Doordat dit minder was en ook de gezinsbestedingen lager waren dan in het voorgaande jaar kon er f 6.000 meer worden gespaard. Bij continuering van het WIR-effect zouden de besparingen in 1986/87 nog f 5200 hoger zijn geweest.

In figuur 3.2 komt de ontwikkeling van het inkomen duidelijk tot uitdrukking.

Figuur 3.2 Ontwikkeling van bedrijfsresultaten en inkomens vanaf 1970/71 op het gemiddelde weidebedrijf

Tabel 3.5 Inkomensvorming, inkomensbesteding en financiering vanaf 1983/84 op weidebedrijven (in guldens per bedrijf)

	1983/84	1984/85	1985/86	1986/87
Netto-bedrijfsresultaat (pachtbasis)	-47100	-50000	-47800	-46900
Berekend loon van de ondernemer 1)	68100	68500	73200	78600
Saldo rente en netto-pacht 2)	9600	6900	9400	11600
Incidentele bedrijfsopbrengsten	3700	3200	3500	3200
Ondernemersinkomen	34300	28600	38300	46500 *)
Berekend loon van meewerkende gezinsleden 3)	30200	32400	32700	24400
Gezinsinkomen uit het bedrijf	64500	61000	71000	70900 *)
Inkomen van buiten het bedrijf	12100	11900	12300	12700
Totaal gezinsinkomen	76600	72900	83300	83600 *)
Betaalde belastingen + premies volksverzekeringen	13800	18700	18300	14000
Besteedbaar gezinsinkomen	62800	54200	65000	69600 *)
Gezinsbestedingen	46000	49100	50500	49000
Besparingen (vóór aftrek van premies voor levensverzekeringen)	16800	5100	14500	20600 *)
Afschrijvingen	20000	20000	22300	29200
Vermogensmutaties 4)	10100	11100	10500	7400
Eigen financieringsmiddelen	46900	36200	47300	57200
Nieuwe langlopende leningen en kredieten	26200	24900	35100	33300
Totale beschikbare middelen	73100	61100	82400	90500
Aflossing langlopende leningen/kredieten	18.100	17400	19900	22500
Investerings in grond en gebouwen	30800	29100	35700	38500
Investerings in dode inventaris	13900	14400	17700	15300
Investerings in de veestapel	2600	-6400	-3000	-10300
Mutaties in overige produktiemiddelen	400	-1400	7000	13300
Totale bruto-bedrijfsinvesteringen	47700	35700	57400	56800
Beleggingen en investeringen buiten het bedrijf	3700	2600	6700	5800
Totale aanwending van financ. middelen	69500	55700	84000	85100
Verandering in de liquiditeitspositie	+ 3600	+5400	-1600	+5400

1) Vanaf 1986/87 inclusief het berekend loon van eventuele medeondernemers.

2) Zie noot 2 van tabel 3.3.

3) Vanaf 1986/87 exclusief het berekend loon van eventuele medeondernemers.

4) Inclusief de aanspraken op WIR-premies (t/m 1985/86) en minus betaalde premies voor levensverzekeringen.

*) De inkomens en de besparingen zijn in 1986/87 weergegeven excl. WIR-effect. Voor vergelijking met voorgaand jaar dienen deze kengetallen met f 5.200,- verhoogd te worden.

Uit tabel 3.5 blijkt dat de investeringen in 1986/87 ongeveer even hoog waren als in het voorgaande jaar. Tegenover een hogere uitstoot van melkvee stond een grotere mutatie in overige produktiemiddelen waarvan het grootste deel betrekking had op aankopen van melkquota. Aan geleende financieringsmiddelen was ruim f 33.000 benodigd (vorig jaar f 35.000).

Tabel 3.6 Procentuele verdeling van inkomens op weidebedrijven

Inkomensklasse (in guldens)	Ondernemersinkomen				Besteedbaar gezinsink.			
	83/84	84/85	85/86	86/87	83/84	84/85	85/86	86/87
minder dan 0	18	27	17	13	1	1	2	1
0 tot 10000	10	8	6	6	2	4	0	1
10000 tot 20000	9	8	12	14	5	8	4	5
20000 tot 30000	10	10	12	10	9	10	9	9
30000 tot 40000	10	9	8	9	11	16	14	11
40000 tot 50000	9	8	7	9	13	13	11	9
50000 tot 60000	11	8	8	9	14	12	12	9
60000 tot 80000	10	11	14	12	18	18	22	20
80000 tot 100000	7	6	8	9	14	8	11	15
100000 en meer	6	5	8	9	13	10	15	20
Totaal	100	100	100	100	100	100	100	100
Gemiddeld 1)	34300	28600	38300	42100	62800	54200	65000	69600

1) Ondernemersinkomen per ondernemer; besteedbaar gezinsinkomen per bedrijf.

De verdelingen van het ondernemersinkomen en van het besteedbaar gezinsinkomen (tabel 3.6) laten in 1986/87 t.o.v. het voorgaande jaar een lichte verschuiving zien van de lagere inkomensklassen naar de hogere. De verschillen in inkomens zijn elk jaar groot. In 1986/87 was voor 13% van de rundveehouders het ondernemersinkomen negatief. In 1985/86 was dit 17% en in 1984/85 27%. Ondanks de inkomensverbetering in 1986/87 had in dat jaar nog 1 van de 8 ondernemers op weidebedrijven met inzet van eigen arbeid en eigen kapitaal niets verdiend. Dit betreft vooral ondernemers op kleinere weidebedrijven.

Naast de zuivere weidebedrijven zijn er ook nog gemengde bedrijven met overwegend rundveehouderij. Dit bedrijfstype zal hier niet uitvoerig worden behandeld 1). Uit tabel 3.1 blijkt dat de

1) Zie voor uitvoerige gegevens publikatie PR 12-86/87.

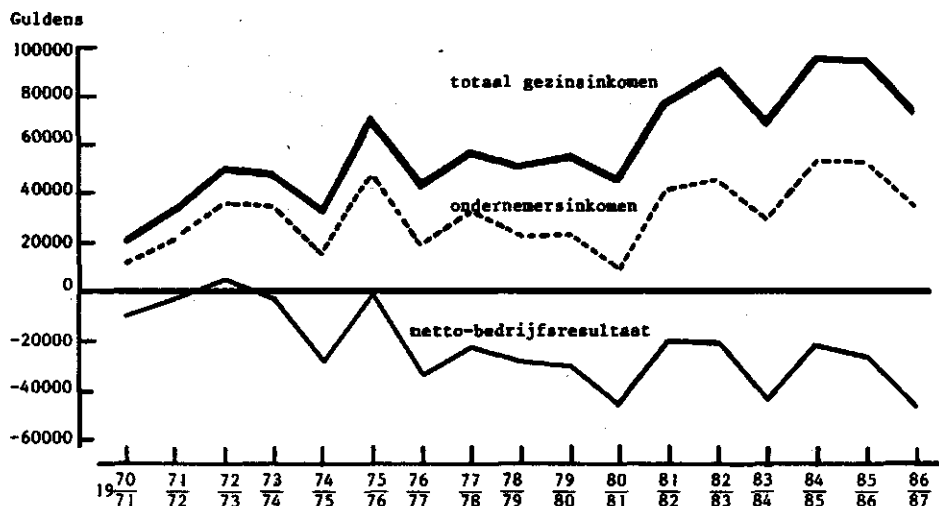
besparingen op deze bedrijven in 1986/87 f 19.000,- lager waren dan op de zuivere weidebedrijven. De bedrijfsresultaten van de overige produktietakken op deze bedrijven hebben dit verschil mede beïnvloed.

3.2.3 Gemengde bedrijven met intensieve veehouderij

Het totaal gezinsinkomen was op de gemengde bedrijven met meer dan 30% intensieve veehouderij in 1986/87 ruim f 21.000 lager dan in de beide (gunstige) voorafgaande jaren, waarbij f 5800,- een gevolg is van de gewijzigde calculatie in verband met het weg vallen van de negatieve WIR (zie tabel 3.7). Ook de besparingen waren bijna f 20.000 lager. De totale eigen financieringsmiddelen waren in tegenstelling tot beide voorgaande jaren lager dan de nieuwe leningen. Deze leningen waren in 1986/87 bijna driemaal zo hoog als in het voorgaande jaar, mede als gevolg van de hogere investeringen, welke in het bijzonder in gebouwen (mestopslag) plaats vonden.

Uit figuur 3.3 blijkt ook duidelijk dat de inkomens sterk zijn gedaald.

Figuur 3.3 Ontwikkeling van bedrijfsresultaten en inkomens vanaf 1970/71 op het gemiddelde gemengde bedrijf met intensieve veehouderij

Tabel 3.7 Inkomensvorming, inkomensbesteding en financiering vanaf 1983/84 op gemengde bedrijven met intensieve veehouderij (in gulden per bedrijf)

	1983/84	1984/85	1985/86	1986/87
Netto-bedrijfsresultaat (pachtbasis)	-44300	-21700	-23400	-46000
Berekend loon van de ondernemer 1)	61600	62300	67600	75800
Saldo rente en netto-pacht 2)	9300	8600	6300	7600
Incidentele bedrijfsopbrengsten	3700	3700	3000	4000
Ondernemersinkomen	30300	52900	53500	41400 *)
Berekend loon van meewerkende gezinsleden 3)	25300	27300	27700	18600
Gezinsinkomen uit het bedrijf	55600	80200	81200	60000 *)
Inkomen van buiten het bedrijf	14200	16000	14600	14500
Totaal gezinsinkomen	69800	96200	95800	74500 *)
Betaalde belastingen + premies volksverzekeringen	19800	24500	12800	12200
Besteedbaar gezinsinkomen	50000	71700	83000	62300 *)
Gezinsbestedingen	49400	51100	54100	53100
Besparingen (vóór aftrek van premies voor levensverzekeringen)	600	20600	28900	9200 *)
Afschrijvingen	25100	27700	28200	32600
Vermogensmutaties 4)	8100	9800	6900	1400
Eigen financieringsmiddelen	33800	58100	64000	43200
Nieuwe langlopende leningen en kredieten	39400	32200	18500	49200
Totale beschikbare middelen	73200	90300	82500	92400
Aflossing langlopende leningen/kredieten	14400	17700	20800	19600
Investerings in grond en gebouwen	35300	43000	37500	46500
Investerings in dode inventaris	11400	16900	13000	20000
Investerings in de veestapel	10200	3500	-3700	3700
Mutaties in overige produktiemiddelen	-300	-900	2700	1700
Totale bruto-bedrijfsinvesteringen	56600	62500	49500	71900
Beleggingen en investeringen buiten het bedrijf	2400	4700	-100	3300
Totale aanwending van financ. middelen	73400	84900	70200	94800
Verandering in de liquiditeitspositie	-200	+5400	12300	-2400

- 1) Vanaf 1986/87 inclusief het berekend loon van eventuele medeondernemers.
- 2) Zie noot 2 van tabel 3.3.
- 3) Vanaf 1986/87 exclusief het berekend loon van eventuele medeondernemers.
- 4) Inclusief de aanspraken op WIR-premies (t/m 1985/86) en minus betaalde premies voor levensverzekeringen.
- *) De inkomens en de besparingen zijn in 1986/87 weergegeven excl. WIR-effect. Voor vergelijking met voorgaand jaar dienen deze kengetallen met f 5.800,- verhoogd te worden.

De verdeling van de inkomens is in tabel 3.8 aangegeven. Opvallend is de grote spreiding van de inkomens van deze groep in de jaren 1984/85 en 1985/86: enerzijds verdienden ongeveer een zesde deel van de ondernemers niets met de inzet van eigen arbeid en eigen kapitaal, terwijl anderzijds ruim een zesde deel van de ondernemers een ondernemersinkomen van meer dan f 100.000,- behaalde. In 1986/87 kwamen deze percentages in beide uiterste klassen weer meer overeen met het beeld van 1983/84.

Tabel 3.8 Procentuele verdeling van inkomens op gemengde bedrijven met intensieve veehouderij

Inkomensklasse (in guldens)	Ondernemersinkomen				Besteedbaar gezinsink.			
	83/84	84/85	85/86	86/87	83/84	84/85	85/86	86/87
minder dan 0	24	16	15	19	11	4	3	6
0 tot 10000	8	6	4	6	4	3	3	2
10000 tot 20000	11	10	10	10	9	6	5	7
20000 tot 30000	7	13	9	12	14	5	5	9
30000 tot 40000	14	7	6	12	7	11	8	8
40000 tot 50000	7	5	14	9	11	10	6	14
50000 tot 60000	4	5	4	9	9	11	8	17
60000 tot 80000	10	13	7	11	15	13	15	10
80000 tot 100000	8	6	14	5	7	14	14	12
100000 en meer	7	19	17	7	13	23	33	15
Totaal	100	100	100	100	100	100	100	100
Gemiddeld 1)	30300	52900	53500	36600	50000	71700	83000	62300

1) Ondernemersinkomen per ondernemer; besteedbaar gezinsinkomen per bedrijf.

3.3 Continuïteit van de landbouwbedrijven

Om de continuïteit van de landbouwbedrijven te handhaven moeten de inkomens voldoende zijn om de gezinsuitgaven te dekken en om via besparingen eigen vermogen te vormen. Vorming van eigen vermogen heeft ook plaats door de waardeestijging van eigen produktiemiddelen, vooral van grond; deze groei van het eigen vermogen blijft echter in de produktiemiddelen besloten. Een vermogensgroei door waardeestijging verhoogt de vermogensbehoefte voor de bedrijfsopvolger, die als gevolg daarvan bij de bedrijfsvername over een groter (eigen) vermogen moet beschikken.

De landbouwbedrijven moeten over veel eigen vermogen be-

schikken omdat het rendement van het geïnvesteerde vermogen - bij volledige beloning van de factor arbeid - laag is. Financiering met vreemd vermogen is daarom aan grenzen gebonden.

Groei van eigen vermogen is echter ook tijdens de bedrijfs-cyclus nodig vanwege de investeringen die moeten worden gedaan om het bedrijf aan te passen aan nieuwe produktietechnieken en om bedrijfsrisico's op te vangen. Voorts vraagt in vele gevallen ook overname van gepachte grond door de gebruiker veel extra eigen vermogen. Tenslotte verdwijnt er bij de generatiewisseling meestal een deel van het eigen (familie)vermogen uit het bedrijf door vererving en dit moet deels door nieuw te vormen eigen vermogen worden vervangen.

Het eigen vermogen dat tijdens de bedrijfscyclus gevormd moet worden om in de vermogensbehoefte te voorzien kan behalve uit ontvangen erfenissen, schenkingen en andere vermogensmutaties ook uit inkomen via besparingen ontstaan. De behaalde inkomens dienen dus niet alleen voor de gezinsbestedingen maar ook voor de bedrijfsfinanciering. Jaarlijks zal van het inkomen gespaard moeten worden. Hoe hoog deze besparingen moeten zijn hangt af van persoonlijke omstandigheden zoals hoogte van het eigen vermogen, expansiebehoefte en continuering van het bedrijf.

Op het merendeel van de bedrijven kan jaarlijks van het inkomen een deel worden gespaard. Per bedrijfstype zijn er echter nogal grote verschillen waar te nemen. Tabel 3.9 geeft hiervan een overzicht. In 1986/87 heeft 63% van de ondernemers gespaard; in de twee voorgaande jaren was dit percentage lager. In 1986/87 zijn de verschillen tussen de bedrijfstypen kleiner geworden.

Tabel 3.9 Percentage bedrijven met positieve besparingen

Bedrijfstype	1983/84	1984/85	1985/86	1986/87
Alle bedrijven	63	56	59	63
w.v. - akkerbouwbedrijven	84	43	29	60
- weidebedrijven	69	54	67	69
- gem. bedr. met ov. rundv.	48	59	52	56
- gem. bedr. met int. veeh.	43	65	71	55

Hoewel het niet mogelijk is om, gezien de verschillende individuele omstandigheden op de bedrijven, een algemene norm te stellen voor de hoogte van de noodzakelijke besparingen, is het wel zinvol om aan te geven hoeveel de besparingen in procenten van het bedrijfsvermogen ¹⁾ hebben bedragen (tabel 3.10).

Het blijkt dat over een langere periode gezien, er een da-

1) Zie noot onder tabel 3.10

Tabel 3.10 Besparingen in procenten van het bedrijfsvermogen 1)

Bedrijfstype	Alle be- drijven	Grotere bedrijven	Kleinere bedrijven
Alle bedrijven			
1975/76-1979/80	2,3	2,7	1,1
1980/81-1984/85	2,0	2,4	0,8
1985/86	1,1	1,4	0,4
1986/87	1,4	1,6	0,8
Akkerbouwbedrijven			
1975/76-1979/80	2,6	2,5	3,0
1980/81-1984/85	3,3	3,7	1,6
1985/86	-3,0	-3,0	-3,1
1986/87	1,1	1,3	0,4
Weidebedrijven			
1975/76-1979/80	2,2	2,6	1,1
1980/81-1984/85	1,8	2,1	0,9
1985/86	1,5	1,7	0,7
1986/87	1,9	2,1	1,0
Gem. bedr. met overw. rundvee			
1975/76-1979/80	2,1	2,8	0,3
1980/81-1984/85	1,6	1,9	0,6
1985/86	1,1	1,6	-0,6
1986/87	0,2	0,3	-0,7
Gem. bedr. met int. veehouderij			
1975/76-1979/80	2,5	2,7	1,7
1980/81-1984/85	1,6	2,0	0,1
1985/86	3,3	3,7	1,9
1986/87	0,9	0,9	1,3

- 1) Het bedrijfsvermogen omvat de waarde van de produktiemiddelen (excl. gepachte grond en gebouwen), vermeerderd met de liquiditeiten (uitgezonderd de spaarbanksaldi en effecten).

lende tendens zit in de besparingen. In de periode 1975/76-1979/80 werd er gemiddeld 2,3% van het bedrijfsvermogen gespaard; in de volgende periode van vijf jaar bedroegen de besparingen 2,0%. Ook in 1986/87 was het percentage laag (1,4%). Hierbij zij nog opgemerkt dat het percentage voor 1986/87 lager uitkomt als gevolg van de veranderde WIR-calculatie. Bij een vergelijkbare calculatie met voorgaande jaren zouden de besparingen in procenten van het bedrijfsvermogen op 2,0 uitkomen.

De verschillen tussen grotere en kleinere bedrijven komen bij alle bedrijfstypen voor; over een langere periode is het verschil gemiddeld 1,5%.

Tabel 3.11 Bedrijfsreserveringen in procenten van het bedrijfsvermogen

Bedrijfstype	Alle bedrijven	Grotere bedrijven	Kleinere bedrijven
Alle bedrijven			
1975/76-1979/80	0,9	1,4	-0,7
1980/81-1984/85	0,5	0,9	-1,1
1985/86	-0,4	-0,0	-1,6
1986/87	0,1	0,4	-1,0
Akkerbouwbedrijven			
1975/76-1979/80	1,3	1,3	1,2
1980/81-1984/85	0,6	2,2	-0,4
1985/86	-4,6	-4,4	-5,2
1986/87	-0,3	0,0	-1,3
Weidebedrijven			
1975/76-1979/80	0,9	1,4	-0,5
1980/81-1984/85	0,4	0,8	-0,9
1985/86	0,0	0,4	-1,1
1986/87	0,6	1,0	-0,6
Gem. bedr. met overw. rundvee			
1975/76-1979/80	0,7	1,5	-1,5
1980/81-1984/85	0,3	0,4	-1,2
1985/86	-0,3	0,4	-2,6
1986/87	-1,1	-0,8	-2,4
Gem. bedr. met int. veehouderij			
1975/76-1979/80	0,8	1,2	-0,6
1980/81-1984/85	-0,1	0,4	-2,1
1985/86	1,6	2,2	-0,5
1986/87	-0,6	-0,5	-1,0

Een deel van de besparingen kan gezien worden als gezinsreservering. Dit bedrag dient om fondsen te vormen voor de toekomstige gezinsuitgaven in geval van invaliditeit, ouderdom en overlijden. Zolang deze fondsen niet behoeven te worden aangesproken blijven ze als eigen vermogen in het bedrijf. De gezinsreservering kan in het algemeen worden gesteld op 15% van de bruto-loonsom, die voor werknemers voor deze voorzieningen wordt gereserveerd via de door de werkgever ingehouden c.q. verschuldigde premies (exclusief de volksverzekeringen zoals AOW en AWW, die ook voor zelfstandigen van toepassing zijn). Om de gezinsreserveringen te laten aansluiten bij het huidige consumptieniveau van de boerengezinnen zijn de gezinsreserveringen gerelateerd aan de ge-

zinsbestedingen. Om de gezinsreserveringen in een percentage van de consumptieve bestedingen te kunnen uitdrukken is verondersteld dat het netto-loon van de werknemers overeenkomt met hun consumptieniveau, zodat 15% van de bruto-loonsom overeen komt met 28% van het netto-loon. De gezinsreserveringen bestaan dus in 1986/87 uit 28% van de consumptieve gezinsbestedingen van de boerengezinnen.

Door de gezinsreservering op de besparingen in mindering te brengen resteert de z.g. bedrijfsreservering. Ook deze kan gereleateerd worden aan het bedrijfsvermogen (tabel 3.11). De bedrijfsreserveringen in procenten van het bedrijfsvermogen geven hetzelfde beeld te zien als de besparingen in procenten van het bedrijfsvermogen, alleen op een lager niveau.

Uit tabel 3.11 blijkt dat bij voortdurend van de bestaande situatie de continuïteit van kleinere bedrijven in gevaar is omdat de bedrijfsreserveringen op kleinere bedrijven bij alle bedrijfstypen onvoldoende zijn.

Het vaak ontbreken van bedrijfsreserveringen op de kleinere bedrijven is een gevolg van de lage bedrijfsuitkomsten op deze bedrijven. Niet alleen het ondernemersinkomen, maar ook het inkomen dat verdiend wordt door meewerkende gezinsleden is op de kleinere bedrijven geringer. Dit laatste blijkt uit het aan gezinsleden toegerekende loon (zie tabel 3.12) en wordt veroorzaakt door de geringe produktieve werkgelegenheid op de kleinere bedrijven, waardoor het aantal arbeidsuren per bedrijf lager ligt.

Voorts blijkt uit tabel 3.12 dat de verschillen in gezinsinkomen tussen grotere en kleinere bedrijven gemiddeld nog met ruim f 1.000,- vergroot worden door inkomsten van buiten het bedrijf.

Tabel 3.12 Toegerekend loon gezinsleden 1) en neveninkomsten in 1986/87 (gemiddeld per bedrijf in guldens)

Bedrijfstype	Loon gezinsleden			Neveninkomsten		
	alle bedr.	grotere bedr.	kleinere bedr.	alle bedr.	grotere bedr.	kleinere bedr.
Alle bedrijven	21000	24600	14800	13700	14200	12900
waarvan:						
- akkerbouwbedr.	11500	14300	5800	14800	15400	13600
- weidebedrijven	24400	28400	18000	12700	13700	10900
- gemengde bedr. met overwegend rundvee	24700	26900	20700	14300	14500	13900
- gemengde bedr. met intensieve veehouderij	18600	23700	9900	14500	13900	15600

1) Exclusief toegerekend loon van de ondernemers zelf.

Tabel 3.13 Indeling van de bedrijven naar neveninkomsten in 1986/87 (tussen haakjes: 1985/86)

	Akkerbouwbedrijven		Weidebedrijven	
1e kwintiel	f 1000	(f 2000)	f 2000	(f 2000)
2e kwintiel	f 5000	(" 6000)	" 6000	(" 6000)
3e kwintiel	f 10000	(" 9000)	" 10000	(" 9000)
4e kwintiel	f 19000	(" 17000)	" 15000	(" 15000)
5e kwintiel	f 37000	(" 41000)	" 30000	(" 30000)
Gemiddeld	f 14800	(f 14700)	f 12700	(f 12300)

Deze neveninkomsten bestaan gemiddeld voor 35% uit opbrengsten van bezittingen buiten het bedrijf, voor 45% uit kinderbijslag en ontvangsten van (sociale) verzekeringen, voor 15% uit arbeidsinkomsten van nevenfuncties en voor 5% uit overige ontvangsten.

Overigens moet worden opgemerkt dat er niet alleen grote verschillen in bedrijfsinkomen zijn maar ook grote verschillen in inkomsten van buiten het bedrijf. Ter illustratie hiervan is in tabel 3.13 de spreiding van de neveninkomsten van akkerbouwbedrijven en weidebedrijven weergegeven in kwintielen. Dit zijn vijf klassen met elk 20% van de bedrijven, die gerangschikt zijn naar hoogte van de neveninkomsten.

In 1986/87 is het verschil in de totale gezinsinkomens (uit het bedrijf + van buiten het bedrijf) tussen grotere en kleinere bedrijven f 43.000. Per bedrijfstype zijn de verschillen f 38.000,- (op akkerbouwbedrijven), f 52.000,- (op weidebedrijven), f 42.000,- (op gemengde bedrijven met overwegend rundvee) en f 28.000,- (op gemengde bedrijven met intensieve veehouderij).

3.4 Vermogenspositie

Om inzicht te geven in de ontwikkeling van de vermogenspositie over de laatste vier jaren zijn in tabel 3.14 de balansposten samengevoegd tot enkele belangrijke balanscomponenten, waarbij ook het verpachtersvermogen (de waarde van gepachte grond en gebouwen) in aanmerking is genomen (zie hierover 3.6). De kapitaal- en vermogensontwikkeling is hier op eindbalansen gebaseerd waarbij niet dezelfde steekproefbedrijven als basis hebben gediend. In de loop der jaren worden er namelijk bedrijven opgeheven en worden er bedrijven gesticht. Tevens wordt elk jaar een deel van de bedrijven in de LEI-steekproef vervangen door andere bedrijven zodat ook daardoor steekproefafwijkingen kunnen ontstaan. De eindbalans van het ene jaar wijkt hierdoor af van de beginbalans van het volgende jaar.

Tabel 3.14 Ontwikkeling van kapitaal en vermogen op landbouwbedrijven met tenminste 79 sbe (gemiddeld per bedrijf in guldens)

	Eind april 1984 (67300 bedr.)	Eind april 1985 (67300 bedr.)	Eind april 1986 (67300 bedr.)	Eind april 1987 (66500 bedr.)
KAPITAAL				
- Grond en bedrijfsgebouwen	870000	946600	1029400	1116300
- Overige produktiemiddelen	246200	245700	252100	285000
- Liquiditeiten	96900	100500	97600	96000
- Vorderingen op lange termijn	14400	15500	16900	15900
- Ov. bezittingen (w.o. woning)	98100	105100	112600	116100
BALANSTOTAAL	1325600	1413400	1508600	1629300
VERMOGEN				
- Eigen vermogen	746900	787500	826600	902100
- Vreemd verm. op lange termijn	227300	242600	269800	304800
- Vreemd verm. op korte termijn	21200	22300	22900	21700
- Verpachtersvermogen	330200	361000	389300	400700
BALANSTOTAAL	1325600	1413400	1508600	1629300
Eig. verm.in % v. eigen + vr.verm.	75	75	74	73
Eig. verm.in % v.h. balanstotaal	56	56	55	55

Bovendien wordt er aan het begin van elk boekjaar een herwaardering toegepast als het prijsniveau van de produktiemiddelen is gewijzigd. Deze herwaardering heeft in de laatste jaren, vooral als gevolg van de grote prijsveranderingen van grond, grote invloed gehad op het balanstotaal en op het eigen vermogen.

De invloed van de prijsmutaties van grond op het eigen vermogen in de jaren 1983/84 tot en met 1986/87 blijkt uit tabel 3.15.

Tabel 3.15 Invloed van grondprijzen op eigen vermogen van landbouwbedrijven (gemiddeld per bedrijf)

	1983/84	1984/85	1985/86	1986/87
Opp. grond in eigendom (in ha)	12,8	13,2	13,4	13,8
Prijs per ha (in guldens)	28600	30900	33900	34100
Mutatie eigen vermogen t.o.v. voorafgaand jaar (in guldens)	+5000	+30000	+40000	+3000

Het laatste jaar is het eigen vermogen als gevolg van een lichte prijsstijging van grond toegenomen met gemiddeld f 3.000,- per bedrijf.

Niet alleen door prijsveranderingen van grond maar ook door opwaardering van de overige produktiemiddelen tot het prijsniveau in het desbetreffende boekjaar is het eigen vermogen beïnvloed 1). Voorts hebben de besparingen en de vermogensmutaties (waarvan erfenissen en schenkingen de belangrijkste zijn) het eigen vermogen doen toenemen. Tabel 3.16 geeft hiervan een overzicht.

Tabel 3.16 Bijdrage van besparingen en vermogensmutaties aan het eigen vermogen (gemiddeld per bedrijf in guldens)

	1983/84	1984/85	1985/86	1986/87
Besparingen	20100	7400	10700	14700
Erfenissen en schenkingen	4300	4000	2900	4700
Overige vermogensmutaties	<u>300</u>	<u>400</u>	<u>100</u>	<u>1500</u>
Toename v/h eigen vermogen	24700	11800	13700	20900

De verschillen tussen de eigen vermogens zoals die in tabel 3.14 per ultimo april van de diverse jaren zijn aangegeven, zijn dus voor een deel een gevolg van de prijsveranderingen van grond (zie tabel 3.15), voor een ander deel veroorzaakt door besparingen en vermogensmutaties (zie tabel 3.16), terwijl de resterende verschillen zijn te verklaren door herwaardering van overige produktiemiddelen en door populatie- en steekproefverschillen.

Naast de ontwikkeling van het eigen vermogen is ook de hoeveelheid vreemd vermogen van belang. De relatie tussen beide komt tot uitdrukking in het kengetal "Solvabiliteit": dit is het eigen vermogen in procenten van het eigen + vreemde vermogen. Per ultimo april van het laatste jaar is de solvabiliteit iets gedaald doordat het vreemde vermogen in verhouding meer toenam dan het eigen vermogen. Iets minder dan driekwart van de waarde van de bezittingen is met eigen vermogen en ruim één kwart met vreemd vermogen gefinancierd (een solvabiliteit van 73 in 1986/87).

In tabel 3.17 is aangegeven hoe het vreemde vermogen op lange termijn zich in de laatste jaren heeft ontwikkeld. Het blijkt dat in 1986/87 een half miljard meer is geleend dan in het voor-

- 1) In 1986/87 betreft dit een extra opwaardering in verband met de verhoging van de vervangingswaarde doordat na de afschaffing van de negatieve WIR de basispremie en kleinschaligheidstoeslag niet meer in mindering worden gebracht bij de vaststelling van de vervangingswaarde (zie paragraaf 1.5).

Tabel 3.17 Ontwikkeling van het vreemde vermogen op lange termijn

	1983/84	1984/85	1985/86	1986/87
<u>Bedragen:</u>				
Nieuwe leningen 1) (x 1 mln gld)	1460	1410	1760	2250
Aflossingen 2) (x 1 mln gld)	<u>930</u>	<u>970</u>	<u>950</u>	<u>1060</u>
Mutatie in vreemd vermogen	+530	+440	+810	+1190
Gemiddelde grootte van de nieuwe leningen (in gld)	89600	88100	100600	134700
Gemiddelde grootte van de aflossingen (in gld)	22200	24000	23900	25500
<u>Aantal bedrijven</u>				
- met nieuwe leningen	16300	16000	17500	16700
- met aflossingen	41800	40400	39800	41500
- zonder mutaties	<u>1500</u>	<u>2200</u>	<u>2900</u>	<u>2700</u>
Bedrijven met leningen	59600	58600	60200	60900
Bedrijven zonder leningen	<u>7700</u>	<u>8700</u>	<u>7100</u>	<u>5600</u>
Alle bedrijven	67300	67300	67300	66500
<u>Aantal bedrijven in procenten</u>				
- met nieuwe leningen	24	24	26	25
- met aflossingen	62	60	59	63
- zonder mutaties	<u>2</u>	<u>3</u>	<u>4</u>	<u>4</u>
Bedrijven met leningen	88	87	89	92
Bedrijven zonder leningen	<u>12</u>	<u>13</u>	<u>11</u>	<u>8</u>
Alle bedrijven	100	100	100	100

- 1) Hierbij zijn leningen niet meegeteld die opgenomen zijn om andere (even grote) leningen af te lossen. Het gaat hier om de toename van vreemd vermogen op lange termijn op bedrijven waar meer is geleend dan afgelost.
- 2) Het gaat hier om de afname van vreemd vermogen op lange termijn op bedrijven waar meer is afgelost dan geleend.

gaande jaar en ook meer is afgelost (110 miljoen). De bruto-investeringen waren f 550.000 hoger zodat voor de financiering van deze investeringen een groot deel van de besparingen is aangewend.

Er werd in 1986/87 voor 3,8 miljard geïnvesteerd. Daarvan had 380 miljoen gulden betrekking op de aanschaf van melkquota.

Tabel 3.18 Aantal en omvang van de leningen op lange termijn per 30 april 1987 per kredietgever

Krediet- gevers	Bedrijven met le- ning(en)	Omvang van de leningen (x 1 mln. gld.)	Gemidd. grootte van de lening
	Aantal (%)	Bedrag (%)	Bedrag
Rabobanken	49600 (81)	15552 (77)	f 314000
Overige banken	5700 (9)	1420 (7)	" 249000
Verzekeringsmaatschappijen	200 (0)	26 (0)	" 130000
Familie met agrar. bedrijf	5300 (9)	509 (2)	" 96000
Overige familieleden	26100 (43)	2018 (10)	" 77000
Ov. part. met agrar. bedr.	100 (0)	2 (0)	" 20000
Andere particulieren	4000 (7)	208 (1)	" 52000
Overheidsinstellingen	19100 (32)	534 (3)	" 28000
Alle bedrijven met lening(en)	60900 (181)	20269 (100)	

De grootte van de leningen is toegenomen tot gemiddeld f 134.700. Op de bedrijven met langlopende leningen heeft in 1986/87 ruim twee derde van de ondernemers meer afgelost dan bijgeleend.

Een overzicht van de leningen per kredietgever geeft tabel 3.18. Duidelijk blijkt de grote rol van de Rabobanken. Op 81% van de bedrijven met vreemd vermogen komt een lening van de Rabobank voor. Tevens blijkt dat het aandeel van de Rabobanken in het vreemde vermogen met 77% van de geleende bedragen ook verreweg het grootste was (per 30 april 1987). De tweede positie (met slechts 12%) namen de familieleden in.

3.5 Eigenaars en pachters

Hoe de financiële situatie verschilt tussen eigenaars en pachters kan worden geïllustreerd met de balansen van het gemiddelde eigendomsbedrijf en van het gemiddelde pachtbedrijf (tabel 3.19).

Het gemiddelde pachtbedrijf is 31 ha groot (waarvan 3,5 ha in eigendom) en het gemiddelde eigendomsbedrijf 23 ha (waarvan 5,3 ha in pacht). Dit verschil in grootte komt in het balanstotaal tot uitdrukking. Het geïnvesteerde vermogen in pachtbedrijven is gemiddeld 1,7 miljoen gulden en in eigendomsbedrijven is het f 130.000,- lager.

Uit de balansen blijkt echter dat de vermogensbehoefte voor pachters veel minder is dan die van de eigenaars. De pachters be-

Tabel 3.19 Gemiddelde balans per 30 april 1987 van eigendoms-
bedrijven en van pachtbedrijven

	Eigendoms- bedrijven	Pacht- bedrijven
	(%)	(%)
KAPITAAL (in guldens)		
- grond en gebouwen in eigendom	863000(55)	291000(17)
- grond en gebouwen in pacht	179000(11)	943000(56)
- overige produktiemiddelen	294000(19)	260000(15)
- liquiditeiten	91000(6)	109000(6)
- overige bezittingen (w.o. woning)	144000(9)	97000(6)
BALANSTOTAAL	1.571000(100)	1.700000(100)
VERMOGEN (in guldens)		
- eigen vermogen	1.030000(66)	533000(31)
- geleend vermogen	362000(23)	224000(13)
- verpachtersvermogen	179000(11)	943000(56)
BALANSTOTAAL	1.571000(100)	1.700000(100)
Eigen vermogen in % van eigen + vreemd vermogen (excl. verpachters- vermogen)	74	70
Eigen verm. in % van het balanstotaal	66	31

Tabel 3.20 Omvang en kosten van het verpachtersvermogen in de
landbouw

	April 1984	April 1985	April 1986	April 1987
Waarde gepachte grond en gebouwen (x 1 mln gld)	22200	24300	26200	26600
Aandeel in de totale vermogensvoorziening	25%	25%	26%	25%
Betaalde pacht (x 1 mln gld)	412	443	455	463
Betaalde pacht in procenten van het verpachtersvermogen	1,9	1,8	1,7	1,7

hoeven niet te zorgen voor financieringsmiddelen voor de gepachte grond en gebouwen 1). Het blijkt dat de vermogensbehoefte van de pachters ruim f 750.000,- is, terwijl die van de eigenaars 1,4 miljoen is.

Het verpachtersvermogen, dat de waarde van de gepachte grond en gebouwen vertegenwoordigt, is specifiek voor de landbouw en is voor de pachters een goedkoop financieringsmiddel. In tabel 3.20 wordt dit aangetoond.

Doordat de oppervlakte gepachte grond voortdurend afneemt, neemt ook de vermogensvoorziening door verpachters af. In de laatste jaren is het aandeel van het verpachtersvermogen in de vermogensvoorziening onveranderd.

Over het bruto-rendement van het verpachtersvermogen moet opgemerkt worden dat dit niet een geheel juiste afspiegeling van het rendement van het geïnvesteerde verpachtersvermogen is omdat er een verschil in waarde is tussen gepachte en pachtvrije grond. In de bedrijfseconomische balansen is alle grond gewaardeerd tegen de verkoopprijs als pachtvrij object met agrarische bestemming, zodat het bruto-rendement uitgedrukt in gepachte waarde in feite iets hoger is. Dit in aanmerking genomen verandert evenwel niets aan de conclusie dat de pacht voor de pachter een goedkope vorm van grondfinanciering is. Daarentegen is voor de verpachter het rendement van verpachte grond en gebouwen gering. Uit de (bruto-) pachtopbrengst van 1,7% in 1986/87 moeten namelijk ook nog de eigenaarslasten worden voldaan zodat de netto-pacht-opbrengst slechts ongeveer 1% is.

3.6 Kapitaalcoëfficiënten

Om aan te geven hoe kapitaalintensief de landbouwbedrijven zijn, zijn in figuur 3.4 enkele kapitaalcoëfficiënten in beeld gebracht. Onder een kapitaalcoëfficiënt wordt verstaan de kapitaalbehoefte per opbrengst-eenheid of per inkomens-eenheid.

In de figuur geeft de onderste lijn de verhouding tussen het geïnvesteerde bedrijfskapitaal en de bedrijfsopbrengsten. Het blijkt dat voor elke gulden opbrengst het benodigde bedrijfskapitaal varieert van f 3,- (in jaren met hoge opbrengsten) tot f 5,50 (in jaren met slechte opbrengsten). In 1986/87 was f 4,50 bedrijfskapitaal nodig voor één gulden opbrengst.

De middelste lijn geeft de verhouding tussen het geïnvesteerde bedrijfskapitaal en de netto-toegevoegde waarde, ook wel het agrarisch inkomen genoemd. Het blijkt dat voor elke gulden agrarisch inkomen (uit arbeid, rente en pacht) in de jaren 1981 t/m 1983 ruim f 11,- bedrijfskapitaal nodig was en in het slechte jaar 1978/79 zelfs bijna f 17,-. In 1986/87 was bijna f 15,- be-

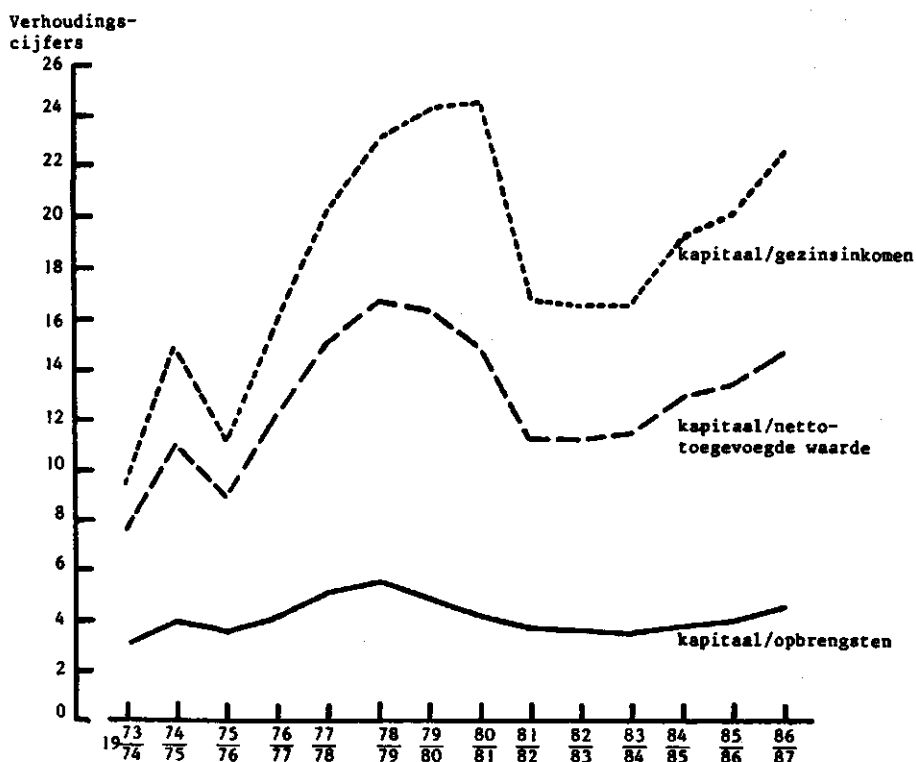
-
- 1) Dit geldt alleen voor de oorspronkelijke gebouwen. Nieuwe gebouwen zijn vrijwel steeds pachtersinvesteringen en moeten dus wel door pachters gefinancierd worden.

drijfskapitaal nodig om één gulden netto-toegevoegde waarde te realiseren.

De bovenste lijn geeft de verhouding tussen het geïnvesteerde bedrijfskapitaal en het gezinsinkomen uit het bedrijf. Het gezinsinkomen uit het bedrijf wordt verkregen door het agrarisch inkomen te verminderen met het betaalde loon en de betaalde rente en pacht. In de jaren 1979/80 en 1980/81 was de relatieve kapitaalbehoefte het hoogst. Er was toen ruim f 24,- geïnvesteerd bedrijfskapitaal benodigd om één gulden gezinsinkomen op te leveren. In 1986/87 was hiervoor f 22,50 nodig.

Het zal duidelijk zijn dat de lijnen anders komen te liggen als het verpachtersvermogen buiten beschouwing wordt gelaten. In paragraaf 3.5 bleek dat de vermogensbehoefte van pachters ongeveer f 650.000,- minder is dan die van eigenaars. Bij een gezinsinkomen uit het bedrijf van bijvoorbeeld f 64.500,- (in 1986/87) zal de betreffende kapitaalcoëfficiënt ongeveer f 10,- lager zijn.

Figuur 3.4 Kapitaalcoëfficiënten: Kapitaalbehoefte per opbrengst-eenheid en per inkomens-eenheid

4. Verwachte omvang braaklegging graanareaal

4.1 *Het graanoverschot in de Europese Gemeenschap*

De verwachte graanproduktie in de EG-12 zal in 1988 circa 160 tot 168 miljoen ton bedragen. De interne afzet is ongeveer 140 miljoen ton en de laatste jaren wordt er 20 miljoen ton graan netto geëxporteerd naar de wereldmarkt. Afhankelijk van weersinvloeden en de situatie op de wereldmarkt, graanprijzen en de koers van de Amerikaanse dollar zal er in de EG-12 al dan niet een graanoverschot zijn, waarvoor geen afzet kan worden gevonden.

Gedurende het komende decennium is de kans groot dat er, ondanks een marktgeoriënteerd beleid waarbij de graanprijzen nog aanzienlijk zullen dalen, een overschot aan granen en mogelijk ook van andere akkerbouwprodukten zal ontstaan. De omvang van deze overschotten kan door een verdere daling van de graanprijzen wel worden beperkt, maar er is meer nodig. Eén van de mogelijkheden is een verdergaande heroriëntatie van de produktie. In het recente verleden zijn veel akkerbouwers overgegaan op de produktie van oliezaden en peulvruchten, waardoor de groei van de graanproduktie kon worden beperkt. Het zoeken is thans naar andere, dikwijls kleine gewassen die een verdergaande heroriëntatie mogelijk maken. Een ander spoor is de industriële aanwending van akkerbouwprodukten, waardoor nieuwe afzetmarkten worden aangeboden. In theorie is er op dit terrein veel mogelijk, maar de daadwerkelijke toepassing zal nog de nodige tijd vragen. Door onderzoeksinspanningen liggen hier kansen voor de toekomst.

Naarmate de oplossingsrichtingen prijsverlaging, heroriëntatie van de produktie en de industriële aanwending van akkerbouwprodukten bijdragen aan een vermindering van de graanoverschotten, behoeft er minder akkerbouwareaal aan de produktie onttrokken te worden. In dit hoofdstuk zal ingegaan worden op de functie van areaalbeperkende maatregelen en de effecten die een braakregeling in Nederland zal hebben.

4.2 *Areaalbeperking als instrument om de graanproduktie te beheersen*

Het braakleggen van akkerbouwareaal is slechts één van de manieren waarop er landbouwgrond aan de produktie onttrokken kan worden. Het is bijvoorbeeld ook mogelijk om definitief een andere bestemming aan de landbouwgrond te geven in de vorm van bebossing, natuur- of recreatiegebied. En het is voorts mogelijk om bijvoorbeeld bepaalde teelten te verbieden doch andere toe te staan (voor een uitgebreide beschouwing zie Blom, 1988). Afhankelijk van de doelstellingen van het beleid zal gekozen kunnen worden voor één of meerdere vormen van grondonttrekking.

Een braakregeling heeft als voordeel boven een vorm van permanente onttrekking van landbouwareaal aan de produktie, dat de regeling minder ingrijpend is en daardoor eenvoudiger door te voeren. Een ander voordeel is het flexibele karakter van een dergelijke regeling. Maar er zijn ook duidelijk nadelen aan verbonden. Zo is een braakregeling relatief duur, ervan uitgaande dat de akkerbouwer op een of andere wijze gecompenseerd zal moeten worden voor de derving van inkomsten. Zolang het bedrijf, waarvan de grond een deel vormt, voortbestaat zullen de vaste kosten vergoed moeten worden. Wanneer de grond permanent aan de landbouw wordt onttrokken is dit niet noodzakelijk en kan de grond ook worden aangewend voor andere bestemmingen, waaruit mogelijk enige opbrengsten worden verkregen.

Een ander bezwaar van braakregelingen is, dat de toch al niet optimale structuur van de akkerbouw in Europa en ook in Nederland, verder wordt aangetast. De beschikbare arbeid zal in nog mindere mate op het bedrijf kunnen worden ingezet, hetgeen tot verdringingseffecten kan leiden, doordat akkerbouwers intensievere akkerbouwgewassen (aardappelen) gaan telen.

Het voorgaande leidt in feite tot de conclusie, dat een braakregeling zeer wel een functie kan vervullen in de beheersing van de akkerbouwproduktie mits het instrument op bescheiden schaal wordt gebruikt, omdat het anders leidt tot inefficiëncies. Een braakregeling zou dan ook gezien moeten worden als een aanvulling op een voorraadbeleid dat er in de EG gevoerd wordt. De EG is immers een graanexporteur van betekenis geworden, hetgeen betekent dat mensen elders voor hun voedselvoorziening op de Gemeenschap moeten kunnen rekenen. Dit schept verplichtingen. Het aanhouden van te grote voorraden is kostbaar. Door als het ware een beperkte hoeveelheid areaal in reserve te hebben, kan bij een toenemende vraag op de wereldmarkt de eigen reserve-voorraad worden ingezet, welke dan door een vergroting van de interne graanproduktie, door tijdelijke uitbreiding van het graanareaal, weer wordt aangevuld.

4.3 Een braakregeling

In de lidstaten van de EG worden regelingen voorbereid waarmee braaklegging van akkerbouwareaal op vrijwillige basis kan worden gerealiseerd. Zonder in detail op de algemene uitgangspunten van de regeling in te gaan is het toch van belang om hier te memoreren dat deelnemende bedrijven tenminste 20% van hun areaal moeten braken voor een termijn van vijf jaar. Per bedrijf moet minimaal 1 hectare worden gebraakt. Deze voorwaarden zijn met name bedoeld om de uitvoering van de regeling te vereenvoudigen en de effectiviteit te vergroten. In Nederland en mogelijk ook in de andere lidstaten, zal met een bepaald bedrag per hectare als vergoeding voor braak (moeten) worden gewerkt. De vergoedingen per hectare zullen tussen de lidstaten uiteenlopen, doch binnen de

Tabel 4.1 Het graanareaal in Nederland en enkele regio's. Per graansoort, 1986 (hectares)

	Nederland	Noordelijk kleigebied	Veenkoloniën + Nrd. Zand.	Centraal kleigebied	Zuidwes- telijk kleigebied	Overige gebieden
akkerbouwareaal	763067	85651	141591	111077	161951	262797
graanareaal	169670	38618	16496	34913	54682	24961
wintertarwe	110640	25699	3441	25716	42846	12938
zomertarwe	5680	1349	1279	805	1310	877
wintergerst	9200	4969	609	272	558	2792
zomergerst	32790	5470	5231	7339	9278	5472
haver	6480	919	3788	675	568	530
rogge	4140	146	1989	25	45	1935
overige granen	740	66	159	21	77	417

Bron: CBS meitelling 1986.

lidstaten uniform zijn. Dit is een relatief eenvoudige werkwijze, maar heeft als nadeel dat het braakareaal in bepaalde regio's wordt geconcentreerd. In het kader van een vrijwillige braaklegging is dit alleen te voorkomen door differentiatie van de vergoedingen per hectare naar regio of in zijn extreme vorm zelfs per bedrijf.

Om meer inzicht te verkrijgen in de te verwachten effecten van braakregelingen wordt hier op basis van boekhoudgegevens uit het LEI-boekhoudnet nagegaan hoeveel areaal er aan de produktie kan worden onttrokken, wat het effect daarvan is op de produktie en welke kosten daaraan verbonden zijn. Uitgangspunt bij berekening is dan dat indien er wordt gebraakt, dit op het potentiële graanareaal plaatsvindt, omdat granen doorgaans de laagste saldi vertonen. Niet alle graansoorten zijn daarbij in beschouwing genomen, omdat granen als rogge en haver voor kleine specifieke markten zijn bedoeld waarvoor ondanks braakregelingen toch geproduceerd zal worden.

In Nederland werd in 1986 op circa 170 duizend hectare graan verbouwd. De totale graanproduktie bedroeg in dat jaar ongeveer 1,3 miljoen ton. Binnen de Europese Gemeenschap is het Nederlandse aandeel in de totale graanproduktie minder dan 1%.

Binnen Nederland is ongeveer 85% van het graanareaal gesitueerd in vier belangrijke akkerbouwgebieden, te weten: 1) het Noordelijk kleigebied; 2) de Veenkoloniën en het Noordelijk Zandgebied, 3) het Centraal kleigebied en 4) het Zuidwestelijk kleigebied (zie tabel 4.1). Uit deze gebieden en een categorie Overig Nederland zijn gegevens geselecteerd om de regionale effecten voor specifieke graansoorten te berekenen.

Hierna wordt ingegaan op de methode van onderzoek, de data en de resultaten.

4.4 De methode

Uitgaande van een normale verdeling van de kilogramopbrengsten en saldi per hectare kan met behulp van de tabel voor de standaardnormale verdeling, gegeven het gemiddelde en de spreiding van de eerder genoemde grootheden, bij elke vergoeding per hectare, het braak te leggen areaal en de reductie van de produktie worden berekend. Deze methode wordt toegelicht aan de hand van een voorbeeld.

Het genormaliseerde saldo voor wintertarwe is in Nederland in 1987 f 2.868,- per ha met een standaardafwijking van f 511,-. Wanneer de vergoeding per hectare f 1.588,- zou bedragen en de akkerbouwer nog f 300,- per hectare bespaart op loonwerkkosten (bijvoorbeeld maaidorsen en stropersen), dan is de variabele Z van de standaardnormale verdeling (vergelijk Kane, 1969).

$$Z = \frac{2868 - 1588 - 300}{511} = 1,92$$

Met behulp van de tabel van de standaardnormale verdeling kan nu afgelezen worden dat er bij dat niveau van de braakpremie naar verwachting 2,74% van het areaal wintertarwe zal worden ge-
braakt.

De gemiddelde kilogramopbrengst voor wintertarwe is in 1987, 8080 kilogram per hectare met een standaardafwijking van 1042 kilogram. Op de 2,74% hectares met de minste opbrengsten wordt maximaal:

$$\begin{aligned} 8080 - X \\ Z = \frac{8080 - X}{1042} \Rightarrow X = 8080 - 1,92 * 1042 = 6079 \text{ kg/hectare} \end{aligned}$$

geproduceerd. Gemiddeld wordt er 5777 kg per hectare op deze minst renderende hectares geteeld, zijnde de maximale kilogramopbrengsten op de "onderste" 1,37% hectares.

De reductie van de produktie is dan gelijk aan:

$$2,74\% * 110640 \text{ ha} * 5.777 \text{ kg} = 17516 \text{ ton wintertarwe}$$

Bij deze berekening is er vanuit gegaan, dat de hectares met de laagste saldi, ook de hectares met de laagste kilogramopbrengsten zijn. Bij de presentatie van de gegevens wordt hierop teruggekomen.

Met behulp van gegevens per regio en per graansoort wordt nagegaan wat het effect is van verschillende maatregelen op de omvang van het braakareaal, de omvang van de produktie en de kosten van de regeling. Het is geenszins de bedoeling om een totaalbeeld van het effect van de maatregelen te geven. Zo zijn niet alle daarvoor in aanmerking komende gewassen gezien en wordt er slechts in beperkte mate aandacht besteed aan de wijze van mechanisatie op de bedrijven.

4.5 De data

De berekeningen zijn uitgevoerd op basis van gegevens uit het LEI-boekhoudnet, te weten de saldi per hectare en de kilogramopbrengsten per hectare. De gegevens hebben betrekking op bedrijfspgemiddelden. De niveaus zijn genormaliseerd voor de situatie in 1987 en de standaardafwijking is berekend op basis van gegevens voor het jaar 1986/87.

De saldi zijn gedefinieerd als het verschil tussen de bruto geldopbrengsten minus de toegerekende kosten. De toegerekende kosten bestaan uit: 1) kosten voor zaaizaad; 2) kosten voor kunstmest (exclusief kalkmeststoffen e.d., groenbemesting en stalmest) 3) kosten voor gewasbescherming alsmede 4) de overige toegerekende kosten zoals keuringskosten, commissieloon en een eventuele areaalheffing (vergelijk BUL, PR 11 - 86/87).

Er is geen rekening gehouden met de kosten van loonwerk voor onder andere spuiten, maaidorsen en het persen van stro. Uit ander onderzoek blijkt (Akkerbouw, 1985) dat op circa 90% van de oppervlakte de akkerbouwers het spuiten zelf uitvoeren en dat 70% met een eigen maaidorser wordt geoogst. Het stro wordt dikwijls los verkocht, waarna de koper voor het persen van het stro zorgt. In de berekeningen zal er vanuit gegaan worden dat er nog f 300,- extra kosten worden gemaakt voor het maaidorsen, die bij braak kunnen worden uitgespaard.

In tabel 4.2 worden de gemiddelden en standaarddeviaties van de kilogramopbrengsten per hectare per graansoort en per regio weergegeven. Uit de landelijke cijfers blijkt, dat de spreiding in de kilogramopbrengsten van gerst twee maal zo hoog is als die voor wintertarwe.

De saldi per hectare worden weergegeven in tabel 4.3. Uit de variatiecoëfficiënt blijkt, dat de spreiding in de saldi per hectare wintertarwe over het algemeen groter is dan die in de kilogramopbrengst. In de Veenkoloniën (inclusief Noordelijk Zandgebied) is de spreiding geringer dan in de andere regio's.

Beide verdelingen, die voor de kilogramopbrengsten en die voor de saldi zijn getest op de vraag of ze normaal verdeeld zijn. In alle gevallen, dus voor de verschillende graansoorten en regio's kon deze hypothese niet worden verworpen. Er mag dus vanuit gegaan worden dat ze normaal verdeeld zijn. Dit geldt niet voor de verdeling van de saldi per ton (zie tabel 4.4).

De saldi per ton vertonen een veel geringere spreiding dan de saldi per hectare. En de hiërarchie is tegengesteld aan die van de saldi per hectare. Waar de saldi per hectare het hoogst zijn voor wintertarwe, zijn de saldi per ton het hoogst voor zomergerst. Beide kenmerken, de geringe spreiding en de omgekeerde hiërarchie zijn belangrijk voor de effecten van een braakregeling.

4.6 Varianten

In het onderzoek wordt nagegaan wat de effecten van een specifiek niveau van braakvergoeding zullen zijn. Als basisbedrag wordt gehanteerd het bedrag dat in Nederland zal worden betaald, zijnde f 1.588,- per hectare (600 ECU à f 2,64704 per ECU). In principe is het binnen de regelgeving van de EG mogelijk om een bedrag van maximaal 700 ECU per hectare te vergoeden, hetgeen echter in Nederland nog niet zal worden gedaan. Niettemin wordt er een variant doorgerekend waarbij dit laatste bedrag, zijnde f 1.853,- per hectare, wordt vergoed.

De graanprijzen zullen in de toekomst vrijwel zeker verder worden verlaagd, gezien de genomen besluiten. In de derde variant worden daarom de effecten nagegaan van een prijsdaling van 10% voor alle granen in 1989 ten opzichte van 1987, wanneer de braakvergoeding gehandhaafd blijft op f 1.588,- per hectare. In deze

Tabel 4.2 Genormaliseerde graanproductie (kg/hectare) voor enkele graansoorten en regio's, 1987

	Neder- land	Noorde- lijk kleigeb.	Veenko- loniën +N.zand	Centraal kleige- bied	Zuidwes- telijk kleigeb.	Overige gebieden
Wintertarwe						
gemiddelde	8080	7780	6370	8530	8420	7430
standaarddeviatie	1042	1004	822	1100	1086	952
variatiecoëfficiënt 1)	12,9					
Wintergerst						
gemiddelde	6500	6820				
standaarddeviatie	1638	1719				
variatiecoëfficiënt 1)	25,2					
Zomergerst						
gemiddelde	5350	5110	4710	5600	5670	5250
standaarddeviatie	1252	1196	1102	1310	1327	1087
variatiecoëfficiënt 1)	23,4					

1) Variatiecoëfficiënt = (standaarddeviatie/gemiddelde) * 100.
De standaarddeviatie per regio is berekend op basis van de
variatiecoëfficiënt voor Nederland.

Tabel 4.3 Genormaliseerde saldi in guldens per hectare graan voor enkele graansoorten en regio's, 1987

	Neder- land	Noorde- lijk kleigeb.	Veenko- loniën +N.zand	Centraal kleige- bied	Zuidwes- telijk kleigeb.	Overige gebieden
Wintertarwe						
gemiddelde	2868	2694	2126	3112	2958	2619
standaarddeviatie	511	450	200	498	488	537
variatiecoëfficiënt 1)	17,8	16,7	9,4	16,0	16,5	20,5
Wintergerst						
gemiddelde	2408	2567				
standaarddeviatie	669	554				
variatiecoëfficiënt 1)	27,8	21,6				
Zomergerst						
gemiddelde	2169	1958	1876	2269	2393	2123
standaarddeviatie	623	533	409	597	629	692
variatiecoëfficiënt 1)	28,7	27,2	21,8	26,3	26,3	32,6

1) Variatiecoëfficiënt = (standaarddeviatie/gemiddelde) * 100.

Tabel 4.4 Genormaliseerde saldi in guldens per ton graan voor enkele graansoorten en regio's, 1987

	Ne- der- land	Noorde- lijk kleigeb.	Veenko- loniën +N.zand	Centr. kleige- bied	Zuid- weste- lijk	Ov. ge- bieden
Wintertarwe						
gemiddelde	355	346	334	365	351	352
standaarddeviatie	39	41	36	41	38	39
variatiecoëfficiënt	11,0	11,9	10,8	11,2	10,9	11,0
Wintergerst						
gemiddelde	370	376				
standaarddeviatie	38	40				
variatiecoëfficiënt	10,2	10,7				
Zomergerst						
gemiddelde	405	383	398	405	422	404
standaarddeviatie	58	54	68	44	46	65
variatiecoëfficiënt	14,2	14,2	17,2	10,9	10,9	14,2

1) Variatiecoëfficiënt = (standaarddeviatie/gemiddelde) * 100.

variant is rekening gehouden met een toeneming van de genormaliseerde kilogramopbrengst per hectare ten opzichte van 1987 met 5% voor wintertarwe en met circa 3% voor de overige granen (Akkerbouw, 1985).

Als gevolg van de instelling van één braakpremie voor alle gebieden in Nederland, zal vrijwel zeker het areaal braak worden geconcentreerd in een beperkt aantal gebieden. Om dit te voorkomen zou de premie, evenals binnen de Gemeenschap, kunnen worden gedifferentieerd naar gebieden. In de vierde variant wordt een dergelijke maatregel uitgewerkt.

4.7 Resultaten

In de tabellen 4.5 tot en met 4.8 worden de effecten van de vier varianten weergegeven. In tabel 4.9 zijn de belangrijkste resultaten samengevat.

Bij toepassing van variant I (f 1.588,- braakpremie) zou 10,3% van het areaal wintertarwe, -gerst en zomergerst aan de produktie onttrokken worden. De produktie zou met 6,3% afnemen. In de Veenkoloniën en de overige gebieden in Nederland zou relatief veel grond aan de produktie onttrokken worden en in de het Centraal kleigebied en het Zuidwestelijk kleigebied slechts een gering deel: 5 à 6%. Het Noordelijke kleigebied neemt met 10,9% areaalreductie een tussenpositie in. Voorts blijkt dat de vergoe-

Tabel 4.5 Effecten van areaalbeperking bij Variant I: f 1588,- per hectare
braakvergoeding

	Neder- land	Noorde- lijk kleigeb.	Veenko- loniën +N.zand	Centraal kleige- bied	Zuidwes- telijk kleigeb.	Overige gebieden
Arealen uit produktie (hectare)						
Wintertarwe	3032	943	403	183	613	1124
Wintergerst	2030	543	-	-	-	-
Zomergerst	10703	2452	3212	1916	1966	2028
Produktievermindering (ton)						
Wintertarwe	17516	5358	2034	1017	3530	6469
Wintergerst	9139	2210	-	-	-	-
Zomergerst	44128	10301	13285	7919	7886	7441
Vergoeding braakregeling (guldens per ton)						
Wintertarwe	275	279	315	286	276	276
Wintergerst	352	390	-	-	-	-
Zomergerst	385	378	384	384	399	433

Tabel 4.6 Effecten van areaalbeperking bij Variant II: f 1853,- per hectare
braakvergoeding

	Neder- land	Noorde- lijk kleigeb.	Veenko- loniën +N.zand	Centraal kleige- bied	Zuidwes- telijk kleigeb.	Overige gebieden
Arealen uit produktie (hectare)						
Wintertarwe	8940	2958	1912	689	2121	2487
Wintergerst	3238	1126	-	-	-	-
Zomergerst	16002	3524	3932	3117	3266	2024
Produktievermindering (ton)						
Wintertarwe	55938	18322	11252	4217	13322	15283
Wintergerst	16116	5337	-	-	-	-
Zomergerst	71785	16069	17132	14189	14488	11067
Vergoeding braakregeling (guldens per ton)						
Wintertarwe	296	299	315	303	295	302
Wintergerst	372	391	-	-	-	-
Zomergerst	413	406	425	407	418	473

Tabel 4.7 Effecten van areaalbeperking bij Variant III: f 1588,- per ha braakvergoeding na graanprijsverlaging van 10% te realiseren in 1989

	Neder- land	Noorde- lijk kleigeb.	Veenko- loniën +N.zand	Centraal kleige- bied	Zuidwes- telijk kleigeb.	Overige gebieden
Arealen uit produktie (hectare)						
Wintertarwe	5366	1889	1062	375	1204	1841
Wintergerst	2679	837	-	-	-	-
Zomergerst	10703	3233	3580	2666	1966	2518
Produktievermindering (ton)						
Wintertarwe	33978	11842	6180	2300	7631	11578
Wintergerst	13253	3876	-	-	-	-
Zomergerst	45370	14745	15602	12085	8122	9971
Vergoeding braakregeling (gulden per ton)						
Wintertarwe	251	253	273	259	251	253
Wintergerst	321	343	-	-	-	-
Zomergerst	375	348	364	350	384	401

Tabel 4.8 Effecten van areaalbeperking Variant IV: gedifferentieerde vergoedingen per regio

	Neder- land	Noorde- lijk kleigeb.	Veenko- loniën +N.zand	Centraal kleige- bied	Zuidwes- telijk kleigeb.	Overige gebieden
Vergoeding per ha	1588	1550	1175	1800	1850	1350
Arealen uit produktie (hectare)						
Wintertarwe	3032	774	0	545	2078	464
Wintergerst	2030	489	-	-	-	-
Zomergerst	10703	2301	855	2860	3232	1359
Produktievermindering (ton)						
Wintertarwe	17516	4335	0	3270	13051	2498
Wintergerst	9139	1948	-	-	-	-
Zomergerst	44128	9556	2717	12794	14295	4610
Vergoeding braakregeling (gulden per ton)						
Wintertarwe	275	277	-	300	295	251
Wintergerst	352	389	-	-	-	-
Zomergerst	385	373	370	402	418	398

ding die de boer ontvangt (ofwel de kosten voor de overheid) voor het niet laten produceren van een ton wintertarwe aanzienlijk minder zijn dan die voor het niet produceren van een ton gerst. Dit is vooral een gevolg van de grotere spreiding en de lagere kilogramopbrengsten per hectare bij gerst.

Bij toepassing van variant II is uiteraard het percentage braak groter, maar voorts is het beeld in belangrijke mate gelijk aan dat bij variant I. Het Noordelijk Kleigebied doet nu in ruimere mate mee aan de braakregeling. En de vergoedingen per ton niet-geproduceerd graan liggen in het algemeen hoger. Toch nemen deze vergoedingen per ton veel minder toe dan op grond van de extra vergoeding per hectare misschien verwacht mocht worden. Dit is een gevolg van samenhang die er bestaat tussen de saldi per hectare en de kilogramopbrengsten.

Variant III laat zien dat hetzelfde effect als bij variant II kan worden bereikt door een graanprijsverlaging van 10%. De vergoedingen per ton niet-geproduceerd graan liggen 35 à 50 gulden lager.

Bij de berekening van de regionaal gedifferentieerde heffingen is er vanuit gegaan dat in alle regio's circa 10% van het graan-areaal aan de produktie wordt onttrokken. Dit is het percentage dat bij een vergoeding van f 1.588,- per hectare landelijk zou worden onttrokken. De gevolgde werkwijze komt er op neer dat de vergoedingen per ha in het Noordelijk kleigebied, de Veenkoloniën en de overige gebieden lager worden gesteld en deze in het Centraal kleigebied en het Zuidwestelijk kleigebied worden verhoogd (zie tabel 4.8).

De reductie in de graanproduktie komt door deze maatregel overeen met die onder de eerste variant. De vergoeding per ton ligt in het totaal van de vijf regio's bij deze variant op hetzelfde niveau als bij variant I.

Een belangrijk fenomeen bij de toepassing van braakregelingen is het optreden van het "slippage"-effect. Hiermee wordt aangeduid het verschil in de produktievermindering die op grond van een gemiddelde hectare opbrengst en het areaal braak verwacht mocht worden en de gerealiseerde afname van de produktie. In tabel 4.10 zijn de slippage-effecten voor de verschillende varianten en regio's weergegeven. Daaruit blijkt, dat het slippage-effect duidelijk afneemt wanneer het percentage braak toeneemt. Dat ligt voor de hand omdat ook de meer produktieve hectares uit produktie worden genomen. Het is tegelijkertijd mede een verklaring voor de geringe stijging van de vergoeding per ton bij verhoging van de vergoeding per hectare. Wanneer de uitkomsten van de varianten I en II met elkaar worden vergeleken, blijkt dat de vergoeding per ton in het Zuidwestelijk kleigebied op hetzelfde niveau blijft bij een hogere vergoeding per hectare. Ook een differentiatie van de heffingen per gebied heeft daardoor weinig invloed op de vergoedingen (kosten) per ton niet geproduceerd graan.

Tabel 4.9 Overzicht van de belangrijkste effecten van vier varianten voor een braakregeling

	Neder- land	Noorde- lijk kleigeb.	Veenko- loniën +N.zand	Centraal kleige- bied	Zuidwes- telijk kleigeb.	Overige gebieden
% graanareaal uit produktie						
Variant I	10,3	10,9	41,7	6,3	4,9	17,1
Variant II	18,5	21,1	67,4	11,5	10,3	28,8
Variant III	12,3	16,5	53,5	9,2	6,1	23,7
Variant IV	10,3	9,9	9,9	10,3	10,2	9,9
% produktievermindering						
Variant I	6,3	6,8	32,9	3,4	2,8	11,5
Variant II	12,7	15,2	61,0	7,1	6,7	21,8
Variant III	7,8	11,1	45,1	5,3	3,6	17,0
Variant IV	6,3	6,1	5,8	6,2	6,6	5,9
gemiddelde vergoeding per ton						
Variant I	354	350	375	373	359	360
Variant II	363	355	382	383	359	373
Variant III	322	311	338	336	320	321
Variant IV	354	348	370	382	359	346

Tabel 4.10 Slippage-effecten (%) 1)

	Neder- land	Noorde- lijk kleigeb.	Veenko- loniën +N.zand	Centraal kleige- bied	Zuidwes- telijk kleigeb.	Overige gebieden
Variant I	25	24	13	27	29	22
Variant II	20	18	8	21	24	16
Variant III	24	20	11	23	29	18
Variant IV	25	25	33	22	24	27

- 1) Het slippage-effect is de mate waarin de produktievermindering achterblijft bij de op het areaal gebaseerde verwachting doordat laag-produktieve hectares het eerst uit de produktie worden genomen. Berekend als:

$$1 - \frac{\text{produktievermindering (kg)}}{\text{ha} \times (\text{gem. kg/ha})}$$

4.8 Discussie

Op grond van de voorgaande exercitie wordt duidelijk dat de vergoeding per hectare op een vrij hoog niveau zal moeten liggen om een substantiële hoeveelheid van het areaal aan de produktie te onttrekken. Slechts 22% van het akkerbouwareaal wordt beteeld met granen, zodat een graanareaalreductie van 10% nog maar een reductie van het akkerbouwareaal van 2% betekent. De hier gehanteerde bedragen zijn vrijwel zeker een onderschatting van het bedrag dat de akkerbouwer in feite afweegt, omdat 70% van de oppervlakte met een eigen maaidorser wordt geoogst en de overheid derhalve ook op moet bieden tegen een hoger saldo. Dit komt neer op een vergoeding die circa f 300,- hoger zal moeten liggen, waarbij bedacht moet worden dat dit effect sterker speelt in bepaalde regio's en bij grotere bedrijven.

Deze constatering betekent ook dat de feitelijke deelname aan een braakprogramma in belangrijke mate zal worden bepaald door mechanisatie op het eigen bedrijf. Landbouwers die de bedrijfsvoering voornamelijk rondzetten met eigen mechanisatie zullen veel later overgaan tot deelname aan een braakprogramma dan hun collega's die de werkzaamheden door derden - loonwerkers of andere boeren - laten uitvoeren. Naar verwachting zullen de kleinere graantelers dan ook eerder tot deelname overgaan dan de grotere.

In de berekeningen wordt de deelname aan de braakregeling in belangrijke mate bepaald door het areaal zomergerst, vanwege de lage saldi en de grote spreiding daarin. De vraag is nu in hoeverre akkerbouwers een gewas als zomergerst bewust in hun bouwplan opnemen. Afgezien van de teelt van brouwergerst, die niet zal verdwijnen door de invoering van een braakregeling, is zomergerst dikwijls een noodoplossing, bijvoorbeeld wanneer de wintertarwe is uitgevroren of door andere oorzaken geen kans heeft gekregen. In deze gevallen is zomergerst dus een tussentijdse bijstelling van het bouwplan. Bij deelname aan een braakregeling moet vóóraf een beslissing worden genomen door de akkerbouwer. In dat geval zal hij meestal het saldo van wintertarwe afwegen tegen de braakpremie. En zoals blijkt uit de berekeningen, is dan de deelname aan het braakprogramma veel geringer. De analyse hier, hoewel bedoeld om een indicatie voor de toekomst te geven, heeft een ex-post karakter. De akkerbouwer moet ex-ante, in onzekerheid over de uitkomsten, een beslissing nemen.

De kosten (de vergoeding voor de boer) per ton liggen op een niveau dat vergelijkbaar of zelfs hoger is dan de export-restituties die worden verleend. Waarmee zeker niet gezegd wil zijn, dat export van granen op een grotere schaal dan thans plaatsvindt een alternatief zou zijn. De constatering is simpelweg, dat braakvergoedingen (eveneens) aanzienlijke bedragen zullen vergen. Overigens wordt wel duidelijk dat door verdere prijsverlaging in combinatie met braakvergoedingen redelijke resultaten kunnen worden bereikt.

Door regionaal gedifferentieerde vergoedingen in te voeren, kunnen de regionale effecten beter worden gestuurd en daardoor kan in elk geval voorkomen worden dat in enkele regio's in belangrijke mate wordt gebraakt, terwijl dat in andere regio's vrijwel niet het geval is. Dit is niet alleen voor de landbouw een belangrijk gegeven maar ook voor de toeleverende en afnemende industrieën in de verschillende gebieden. Het is een kwestie van beleidsdoelstellingen of een dergelijke differentiatie gewenst is. Vanuit budgettair gezichtspunt is het niet op voorhand nadelig.

Het in de vorige paragraaf berekende "slippage"-effect is slechts gebaseerd op één van de vier oorzaken van het effect; namelijk de spreiding in de kilogramopbrengsten. Er is nog geen rekening gehouden met: 1) een verhoging van de kilogramopbrengsten op het resterende areaal; 2) een verhoging van de kilogramopbrengsten doordat het braakareaal mee roteert in het bouwplan en 3) fraude. In feite zal dus met hogere slippage-effecten gerekend moeten worden, waardoor ook de kosten per ton nog hoger zullen liggen.

Een element dat de hier gehanteerde braakvergoedingen in neerwaartse richting kan beïnvloeden, is het gegeven dat de analyse heeft plaatsgevonden op bedrijfsgemiddelden, terwijl deze bedrijven intern natuurlijk ook een zekere spreiding te zien geven. Gezien de bedragen die er mogelijk mee gemoeid zullen zijn kan onderzoek naar de meest efficiënte regeling op dit punt tot aanzienlijke besparingen leiden (een reductie van de graanproductie met 5% kost in Nederland al snel 20 miljoen gulden).

Tenslotte kan worden geconstateerd dat een braakregeling er toe zal bijdragen dat marginale granen zoals rogge en haver relatief snel uit het bouwplan worden verdrongen. Als deze granen toch noodzakelijk zijn in de (locale) voorziening, dan zal de braakregeling voor deze graansoorten leiden tot prijsverhogingen, teneinde ze in het bouwplan te kunnen handhaven.

4.9 Conclusies

Op grond van regionale gegevens over kilogramopbrengsten en saldi per hectare kan een redelijk beeld van de effecten van braakregelingen worden verkregen.

Braakregeling leidt bij een vergoeding van f 1.588,- per ha voor 10% van het graanareaal, met name voor de betreffende marginale percelen, tot een gelijk of een beter resultaat.

Uit de resultaten blijkt, dat de kosten voor de overheid van de braakregeling per ton niet-geproduceerd graan op de goede landbouwgronden niet of nauwelijks hoger liggen dan op de minder goede.

Om de kosten van het programma zo laag mogelijk te houden bij een bepaalde omvang van de reductie in de produktie moet worden gestreefd naar beperking van het slippage-effect. Het stellen

van eisen aan de minimum omvang van de reductie van het areaal per bedrijf is daartoe een goed middel.

Wanneer het ongewenst is, dat het braakareaal in bepaalde regio's wordt geconcentreerd, zouden de braakvergoedingen per regio gedifferentieerd kunnen worden. De differentiatie naar regio heeft geen negatief effect op de effectiviteit van de maatregel.

Inzicht in de verschillen in bedrijfsvoering op het punt van de mechanisatie is van essentieel belang voor het berekenen van de te verwachten effecten. Dit geldt eveneens voor de wijze waarop het gerealiseerde bouwplan tot stand is gekomen en de mate waarin dit afwijkt van de oorspronkelijke planning.

Tenslotte kan worden geconcludeerd, dat een braakregeling voor de akkerbouw kan leiden tot prijsopdrijving voor bijvoorbeeld enkele marginale graansoorten als rogge en haver.

Literatuur

Blom, J.C.,
Graanbeleid: alternatieven in perspectief,
Onderzoekverslag 38, 1988.

Dijk, J.P.M. van en A.L.J. van Vliet,
Den Haag, 1988, BUL, 1986/87, LEI-PR 86/87.

Douma, B.E. en K.J. Poppe,
Den Haag, 1987, Akkerbouw 1985, LEI-PR 5-85.

Kane, E.J.,
Economic Statistics & Econometrics,
New York, 1969, Harper & Row.

Verwante publikaties

Statistische referenties

"Van Bedrijfsuitkomsten tot Financiële Positie" (BEF, PR 13) is gebaseerd op twee meer uitvoerige statistische publikaties, nl.: "Bedrijfsuitkomsten in de landbouw" (BUL, PR 11) en "De Financiële Positie van de landbouw" (FIP, PR 12). Alle drie de publikaties verschijnen jaarlijks.

Voorgaande jaren

In voorgaande jaren verscheen de BEF onder de volgende publikatienummers:

Boekjaar	LEI-nummer	met als speciale onderwerpen
1975/76	3.72	-
1976/77	3.82	-
1977/78	3.89	ligboxenstallen
1978/79	3.98	spreiding in resultaten
1979/80	3.107	verschillen in bedrijfsresultaat en inkomen
1980/81	3.121	verschillen in bedrijfsresultaat, mechanisatie
1981/82	3.128	gebouwen, energieverbruik
1982/83	PR 13-82/83	EG-boekhoudnet
1983/84	PR 13-83/84	mestoverschotten
1984/85	PR 13-84/85	melkquota
1985/86	PR 13-85/86	investering en financiering in melkveehouderij

Actualisatie

Vooruitlopend op de definitieve uitkomsten zijn er jaarlijks ook prognoses (november) en ramingen (voorjaar) van de bedrijfsresultaten beschikbaar. Die worden jaarlijks gepubliceerd in:

Prognose van bedrijfsuitkomsten op akkerbouw- en veehouderijbedrijven (PR 14, november);

Landbouw-Economisch Bericht (PR 1, juni).

De laatste publikatie geeft ook uitgebreidere informatie over o.a. het landbouwbeleid, de buitenlandse handel en de produktie. Dat geldt ook voor de jaarlijkse statistische publikatie:

Landbouwcijfers

Normalisatie

Per bedrijfstype wordt regelmatig onderzoek gedaan naar de hoogte van de kostprijzen c.q. bedrijfsuitkomsten onder genormaliseerde omstandigheden, beide gebaseerd op meerjarige analyses en geplaatst in het licht van ontwikkelingen in de markt en in de produktiestructuur; van dit onderzoek is verslag gedaan in:

Varkens	1982 (LEI - Publikatie 3.123)
Slachtkuikens	1984 (LEI - PR 8-84)
Legkippen	1984 (LEI - PR 9-84)
Akkerbouw	1985 (LEI - PR 5-85)
Melkkoeien	1987 (LEI - PR 6-87)